

**ДАВЛАТШИНОСӢ
ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН**

Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

**ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ
И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Научно-практический журнал

**№ 2 (14)
2019**

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН
Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

№ 2 (14)
2019

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти № 0249 / МҶ
аз 20 январи соли 2016 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2016 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад.

Муассис: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ

Сармуҳаррир: Азизода У.А. – д. и. х., профессор
Муовини сармуҳаррир: Диноршоев А.М. – д. и. х., профессор
Котиби масъул: Салоҳидинова С.М. – н. и. х.

Ҳайати таҳририя:

Имомзода М.С.	академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. ф., профессор
Маҳмудзода М.А.	академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. х., профессор
Тоҳиров Ф.Т.	академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. х., профессор
Насриддинзода Э.С.	д. и. х., профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои ҚТ
Авакян С.А.	д. и. х., профессор
Ализода З.М.	д. и. х., профессор
Зоиров Қ.М.	д. и. х., профессор
Нуриддинов Р.	д. и. с., профессор
Сотиволдиев Р.Ш.	д. и. х., профессор
Золотухин А.	д. и. х., дотсент
Сафарзода Б.А.	д. и. х., профессор
Раҳмон Д.С.	н. и. х., дотсент
Ҷамшедов Қ.Н.	н. и. х., дотсент
Камолзода И.И.	н. и. х., дотсент
Павленко Е.М.	н. и. х., дотсент

Мухаррирони илмӣ ва мусахҳехон:
Саъдизода Қ., Шоев Ф.М., Сафарзода Н.Ф.

ISSN 2414 9217

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
Научно-практический журнал**№ 2 (14)**
2019

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан за № 0249 / МЧ от 20 января 2016 года

Журнал выходит с 2016 года, издается 4 раза в год.

Учредитель: Таджикский национальный университет, юридический факультет

Главный редактор: Азиззода У.А. – д. ю. н., профессор
Заместитель главного редактора: Диноршоев А.М. – д. ю. н., профессор
Ответственный секретарь: Салохидинова С.М. – к. ю. н.

Члены редколлегии:

Имомзода М.С.	академик Академии наук РТ, д. ф. н., профессор
Махмудзода М.А.	академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор
Тахиров Ф.Т.	академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор
Насриддинзода Э.С.	д. ю. н., профессор, член-корреспондент Академии наук РТ
Авакьян С.А.	д. ю. н., профессор
Ализода З.М.	д. ю. н., профессор
Зоиров Дж.М.	д. ю. н., профессор
Нуриддинов Р.	д. п. н., профессор
Сативалдыев Р.Ш.	д. ю. н., профессор
Золотухин А.	д. ю. н., доцент
Сафарзода Б.А.	д. ю. н., профессор
Рахмон Д.С.	к. ю. н., доцент
Джамшедов Дж.Н.	к. ю. н., доцент
Камолзода И.И.	к. ю. н., доцент
Павленко Е.М.	к. ю. н., доцент

Научное редактирование и корректура:
Саъдизода Дж., Шоев Ф.М., Сафарзода Н.Ф.

ISSN 2414 921

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ НАЗАРИЯИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ –
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Зариф Ализода	Саҳми академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Ф.Т. Тоҳиров дар рушди илми ҳуқуқи Тоҷикистон	6
Шоев Ф.М.	Обязанности учителя и ученика в учении Мухаммада Газали	12

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Диноршоҳ А.М., Бабакулова Г.И.	Мафҳум ва мавқеи ҳуқуқҳои шахсӣ дар низоми ҳуқуқ ва озодиҳои инсон	16
Шосаидзода Ш.Ш.	Фаъолияти СММ дар самти ҳимояи ҳуқуқи кӯдак	23
Якубова С.Н., Камолов Ш.Х.	Нақши иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ дар амалишавии ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	31

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНӢ. СОҲТОРИ
ДАВЛАТӢ – АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО
СТРОЯ. ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО**

Имомов А.	Роль аппарата палат Маджлиси Оли в обеспечении деятельности парламента	37
Oyev Kh., Zayniddinov S.	The Constitution of the Republic of Tajikistan and development of administrative legislation	47
Ганиев Дж.Ш.	Роль Конституции в формировании правовых систем стран-членов СНГ	53
Давлатзода Ф.М.	Участие прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях по законодательству Республики Таджикистан	62
Холов С.	Конститутсияи миллӣ ва мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми ҳокимияти давлатӣ	75

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР –
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА**

Абдуллоев П.С., Ғулом Б.З.	Ҳақиқат ҳамчун мақсади исбот дар муҳофизат ва ҷиноятӣ	83
Мирзоев А.М.	Нақши Тоҷикистони соҳибистиклол дар ҳалли проблемаҳои обии сайёра	93
Насриддинов М.	Тактика проведения осмотра помещений, зданий, участков, местности и транспортных средств при расследовании торговли людьми, использования рабского труда и связанных с ними преступлений	99

Амиров А.А.	Проблемы реализации территориального принципа действия уголовного закона в пространстве	107
Сангов С.И.	Гарав ҳамчун тарзи таъмини иҷрои уҳдадорӣ	113
Ҳакимова М.А.	Савдои озмунӣ дар иқтисоди бозоргонӣ	119
Чалолов Х.Ғ.	Масоили мубрами пешгирии ҷинояткорӣ байни занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	124

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Ахмадов М.С.	Сарчашмаҳои расмии ҳуқуқ	132
ТАҚРИЗҲО – РЕЦЕНЗИИ		
Насриддинзода Э.С.	Тақризи роҳбари илмӣ ба диссертатсияи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар тоҷикистон»	137
Кенджаев Ш.Ю.	Отзыв официального оппонента на кандидатскую диссертационную работу Шоева Фируза Махмадаминовича на тему «Государственно-правовые взгляды Мухаммада Газали»	140
Назарзода Н.Ҷ.	Тақриз ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон»	146
Шодиев И.Р.	Тақриз ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон»	149
Солиев М.А.	Тақриз ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон»	151
Ортиқов З.М.	Тақриз ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон»	154
Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствование и права человека»		156

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ НАЗАРИЯИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ –
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА****САҲМИ АКАДЕМИКИ АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН Ф.Т. ТОҶИРОВ ДАР РУШДИ ИЛМИ ҲУҚУҚИ
ТОҶИКИСТОН**

Зариф Ализода,
ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор
E-mail: zalizoda@bk.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи
таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Фишурда: Дар мақола оид ба фаъолияти илмию эҷодии академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Ф.Т. Тоҳиров сухан меравад. Муаллиф фаъолияти илмию эҷодии Ф.Т. Тоҳировро ба се қисми асоси ҷудо мекунад: 1) тадқиқи таърихи бавучудоии ҳокимияти шӯравӣ дар Тоҷикистон; 2) омӯзиши пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон ва 3) таҳқиқи масоили бунёдии давлат ва ҳуқуқи даврони соҳибистиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Калидвожаҳо: мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, давлат, ҳуқуқ, истиклолияти давлатӣ, волоияти ҳуқуқ, фарҳанги ҳуқуқӣ ва шуурӣ ҳуқуқӣ.

**ВКЛАД АКАДЕМИКА АКАДЕМИИ НАУК РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН Ф.Т. ТОҶИРОВА В РАЗВИТИИ ЮРИДИЧЕСКОЙ
НАУКИ ТАДЖИКИСТАНА**

Зариф Ализода,
помощник Президента Республики
Таджикистан по правовым вопросам,
доктор юридических наук, профессор
E-mail: zalizoda@bk.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история государства и права;
история политических и правовых учений

Аннотация: В статье речь идёт о научно-творческой деятельности академика Академии наук Республики Таджикистана Ф. Тохинова. Автор статьи делит научную деятельность Ф. Тохинова на три основные части: 1) исследование истории становления Советской власти в Таджикистане; 2) изучение вопросов становления и развития советского право в

Таджикистане и 3) исследование фундаментальных вопросов государства и право в период государственной независимости Республики Таджикистан.

Ключевые слова: высшие органы государственной власти, государство, право, государственная независимость, верховенство право, правовая культура и правовое сознание.

THE CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN F.T. TOHIROV IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL SCIENCE IN TAJIKISTAN

Zarif Alizoda,

assistant to the President of the Republic of Tajikistan on Legal Issues, Doctor of Law, Professor

E-mail: zalizoda@bk.ru

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of state and law; history of legal and political doctrines

Annotation: The article deals with the scientific and creative activities of academician of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan F. Tohirov. The author of the article divides F. Tohirov's scientific activity into three main articles: 1) The study of the history of the formation of Soviet power in Tajikistan; 2) Study of the formation and development of Soviet law in Tajikistan and 3) Studies on fundamental issues of the state and law during the period of state independence of the Republic of Tajikistan.

Keywords: supreme state authorities, state, right, state independence, rule of law, legal culture and legal awareness.

Фаъолияти илмию эҷодӣ ва таълимию тарбиявии академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Тоҳиров Фозил Тоҳирович пурмахсул ва бисёрчанба мебошад.

Фаъолияти илмии Ф.Тоҳировро метавон ба се самти асосӣ тақсим кард:

1) омӯзиши таърихи бавучудодӣ ва таъсиси мақомоти олии ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон; 2) таҳқиқи пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравӣ дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон; 3) омӯзиши давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистони соҳибистиклол.

Бояд қайд кард, ки фаъолияти илмии Ф.Тоҳиров аз таҳқиқи пайдоиши давлати шуравии Тоҷикистон, ташкил ва фаъолияти мақомоти олии ҳокимияти давлатии шуравӣ дар ин сарзамин оғоз гардидааст. Мақолаҳои зерини илмии Ф.Тоҳиров аз он шаҳодат медиҳанд: «Барпо намудани ҳокимияти Шӯравӣ ва таъсиси мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ дар Бухорои шарқӣ»; «Мақомоти олии ҳокимияти давлатии ҶАШС Тоҷикистон» (рисолаи номзади илмҳои ҳуқуқ); «Мақомоти олии

намояндагии ҳокимияти давлатии ҶАШС Тоҷикистон»; «Комитети инқилобии ҶАШС Тоҷикистон»; «Система ва шаклҳои ташкилии фаъолияти мақомоти олии ҳокимияти давлатии ҶАШС Тоҷикистон» ва дигарҳо.

Дар ин мақолаҳои илмӣ Ф.Тоҳиров тарзу воситаҳо ва хусусиятҳои хоси барпошавии ҳокимияти шӯравӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ, махсусан мақомоти олии ҳокимияти давлатиро дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор доданд. Дар ин асарҳо Ф.Тоҳиров чараҳои аз байн бурдани сохти кӯҳнаи қафомондаи истисморгарӣ ва барпо кардани ҷомеаи нави шӯравии сотсиалистиро дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза хеле хуб ва батафсил нишон додааст. Хусусан дар ин ҷо муаллиф масъалаҳои зикргардидаро бо дарназардошти таъсири омилу шартҳои ҷомеаҳои, ки аз феодализм ба сотсиализм гузаштанд ва давраи капитализмро аз сар нагузарониданд ҳамачониба мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор доданд. Ин хусусиятҳои давраи гузаришро Ф.Тоҳиров дар асари худ – «Баъзе проблемаҳои роҳи ғайрикапиталистии инкишофи Тоҷикистон» хеле дақиқ муайян кардааст.

Самти дигари муҳими фаъолияти илмии академик Ф.Тоҳиров ин тадқиқи пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравӣ дар ҳудуди Тоҷикистон мебошад. Ҳамон тавре дар боло қайд гардид, муаллиф фаъолияти илмии худро аз таҳқиқи таърихи барпо намудани давлати Тоҷикистони шӯравӣ оғоз карда буд, инчунин рисолаи номзадии худро низ ба мақомоти олии ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон бахшида буд. Ӯ метавонист, ки кори илмиро дар ин самт идома дода, рисолаи доктории худро низ дар ин соҳа дифоъ кунад. Яъне ин барои олим роҳи осон ва кӯтоҳ буд. Аммо Фозил Тоҳиров ин роҳро интиҳоб накарда, мавзӯи нав, яъне таҳқиқи пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистонро интиҳоб карданд.

Ба андешаи мо, ин роҳи интиҳоби муаллиф, яқум, ба меҳнатдӯстию захираҳои ӯ вобаста аст. Дуюм, мумкин аст, ки муаллиф ҳангоми бо ҳуҷҷатҳо ва маводҳои бойгонӣ қонунгузорӣ сару кор гирифтаанд, ки онҳо таҳқиқ нашудаанд ва бояд онҳо, ки муҳим ва зарур мебошанд, мавриди омӯзиши илмӣ қарор дода шаванд. Сеюм, ин аз ватандӯстию ҳуввияти миллии Ф. Тоҳиров дарак медиҳад. Дарвоқеъ, ин пажӯҳиши олим (яъне таҳқиқи пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон) барои равшан кардани таърихи ҳуқуқи мамлакати мо хеле мубрам ва муҳим мебошад. Ҳамчунон бояд қайд намоем, ки омӯзиши масоили барпо шудани давлати шӯравӣ ва мақомоти олии он дар як вақт ба муаллиф имкон доданд, ки масоили пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистонро осон, ба таври васеъ ва ҳамачониба тадқиқ намояд.

Асарҳои зерини муаллиф гувоҳи гуфтаҳои боло мебошанд:

«Оид ба масъалаи ҳуқуқи тоинқилобии Тоҷикистон», «Ташаккули ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон»; «Сарчашмаҳои ҳуқуқи ҶАШС Тоҷикистон»; «Системаи ҳуқуқи ҶАШС Тоҷикистон (солҳои 1924 - 1929)»; «Хусусиятҳои ташаккули системаи ҳуқуқи ҶАШС Тоҷикистон»; «Татбиқи

қонунгузории империяи Россия дар Тоҷикистони тоинқилобӣ» ва дигарҳо. Дар натиҷаи ин тадқиқотҳо Ф. Тоҳиров рисолаи доктории худро дар мавзӯи: «Ташаққули ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон» соли 1988 дар Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дифоъ карданд. Чорум, баъди соҳибистиклол шудани Тоҷикистон Ф.Т. Тоҳиров фаъолияти илмии худро ба масъалаҳои бунёдӣ, назариявӣ ва амалии давлатдорӣ мустақили Тоҷикистон бахшиданд. Бояд қайд кард, ки масоили зикргардида барои давлати ҷавони тоҷикон хеле муҳим буданд ва ин заруратро эҳсос карда Ф.Тоҳиров камари Ҳимматро барои таҳқиқ ва ҳалли онҳо бастанд. Пажӯҳиши дар гузашта анҷомдодаи муаллиф дар соҳаи таърихи давлат ва ҳуқуқ ба ӯ имкон доданд, ки масоили номбурдари Ҳамачониба таҳқиқ намуда, барои ҳалли онҳо пешниҳодҳои заруриро пешкаш намояд.

Масъалаҳои, ки мавриди тадқиқоти муаллиф қарор гирифтанд, инҳо мебошанд: таҳқими соҳибистиклоли давлати навтаъсиси Тоҷикистон; барпо кардани давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ; нақши Конститутсия дар эъмори давлати соҳибхитиёр; волоияти қонун ва эҳтиром ба ҳуқуқ; фарҳанги ҳуқуқӣ ва шуури ҳуқуқӣ; ташаққули низоми ҳуқуқи Тоҷикистон; ҳуқуқи инсон ва тарзҳои ҳифзи он; самтҳои ҳуқуқи мубориза бо терроризми байналмилалӣ ва экстримизми динӣ; давлати миллии тоҷикон ва рушди минбаъдаи он ва дигарҳо.

Дар асоси ин тадқиқотҳои илмӣ муаллиф китоби – «Масъалаҳои актуалии таърих ва назарияи давлат ва ҳуқуқ дар шароити истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро нашр нашуданд, ки барои пешрафти илми ҳуқуқи кишвар ва амалияи низоми ҳуқуқи кишвар аҳамияти муҳим дорад.

Қобил ба зикр аст, ки асарҳои дар ин самт эҷодкардаи Ф. Тоҳиров нақши босазои худро дар ташаққул, таҳқим ва рушди давлати мустақили Тоҷикистон гузоштанд ва барои таърихи давраи навини кишвар ҷойи сазовори худро доро мебошанд.

Ин дастовардҳои олими намоёни тоҷик, академик Ф.Т. Тоҳиров натиҷаи меҳнату заҳматҳои шабонарӯзӣ, дилсӯзонаю ғамхорона ба ватану миллат ва донишу таҷрибаи бисёрсолаи ӯ дар таҳқиқи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон мебошад.

Маҳз чунин шахсияти заҳматқаш, дӯстдори ватану миллат метавонад ба чунин эътирофу эҳтиром ва дараҷаю мартабаи инсонӣ илмӣ комёб шавад.

Адабиёт:

1. Установление советской власти и создание высших органов государственной власти в Восточной Бухары // Учен. зап. Тадж. гос. ун-та им. В.И. Ленина. Каф. теории и истории государства и права – 1969-т. 2. – С. 145-160.

2. Высшие органы государственной власти Таджикской АССР: Дис. канд. юрид. наук /Тадж. Гос. Ун-т им. В.И. Ленина – Душанбе, 1971. – 227 стр.

3. Высшие представительные органы государственной власти Таджикской АССР // Некоторые вопросы теории и истории государства и права: (Сб. научных работ, аспирантов юрид. факультета) /Таджикский Государственный ун-т им. В.И. Ленина. – Душанбе, 1971. – С. 54-90.

4. Революционный комитет Таджикской АССР // Некоторые вопросы теории и истории государства и права: (Сб. научн. работ аспирантов юрид. фак.) /Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Душанбе, 1971. – С. 3-31.

5. Система и организационные формы деятельности высших органов государственной власти Таджикской АССР // Актуальные проблемы государственного строительства и укрепления социалистической законности в Таджикской ССР / Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Душанбе, 1973. – С. 3-24.

6. Некоторые проблемы некапиталистического пути развития Таджикистана // Учен. зап. Юрид. факультета Тадж. гос. ун-та им. В.И. Ленина. – 1968 – Т.1. – С.191-200.

7. К вопросу о праве дореволюционного Таджикистана //Конституционное развитие Таджикской ССР: Сб. статей / Тадж. гос. ун-т. Юрид. фак. – Душанбе, 1980. – вып. 1. – С.90-94.

8. Становление советского права в Таджикистане – Душанбе: Дониш, 1987. – 192 с.

9. Источники права Таджикской АССР//государственно–правовое строительство Таджикской ССР на современном этапе-Душанбе, 1987. - С.45-54.

10. Правовая система Таджикской АССР (1924-1929 гг): Учеб. Пособие / Тадж. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Душанбе, 1988. – 132 с.

11. Особенности формирования правовой системы Таджикской АССР (некоторые теоритические аспекты) // Изв. АН. Тадж. ССР. Сер. Философия, экономика, правоведение. – 1987. - №2. – С.57-62.

12. Применения законодательства Российской Империи в дореволюционном Таджикистане // Развитие государственности и законодательства Таджикской ССР. – Душанбе, АН Таджикской ССР, 1984. – С. 53-66.

13. Становления советского права в Таджикистане: Дис. д-ра юрид. наук /Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Юрид. фак. – М., 1988 – 428с.

14. Аҳамияти Иҷдосияи шонздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар барқароркунии ва таҳкими соҳти конституционӣ дар Тоҷикистон // Тр. Академии МВД РТ. – Душанбе, 2002. – Вып. 5. – С.20-31.

15. Таджикистан на пути правового, демократического и светского государства // Роль науки в развитии Таджикистана в переходном периоде: Научн. конф., посвящ. 50-летию юбилею АН Республики Таджикистан. – Душанбе, 2001. – С.11-16.

16. Историческое значение новой конституции Республики Таджикистан // Изв. АН Республики Таджикистан. Сер. Философия и правоведение. – 1995. – №3. – С.17-23.

17. Проблемы уважения к праву // Законность – основа правового государства. Душанбе: Тадж. гос. ун-т, 1995. – С.9-10.

18. Правовая культура и формирование правового государства // Правовое государство // Правовое государство и органы юстиции: Материалы научн. – праект: конф. – Душанбе, 1990. – С. 10-11.

19. Конституция Республики Таджикистан 1994 года и некоторые проблемы формирования правовой системы//Изв. АН. РТ. Отд. Обществ. наук. – 2004. - №4. – С. 89-93.

20. Права человека в независимом Таджикистане и механизмы их защиты. На встречу предстоящему референдуму // Изв. АН. РТ. Отд. Обществ. наук. – 2003. - №1. – С. 53-62.

21. Правовые аспекты противодействия религиозному экстремизму в Таджикистане // Противодействие религиозному экстремизму как угрозе глобальной безопасности: средства, методы и формы: Материалы международ. научн. – практич. конд. – Душанбе, 2008. – С. 30-39.

22. Давлати миллии тоҷикон ва рушди минбаъдаи он // Актуальные проблемы государства и права. – Душанбе: Дониш, 2006. – С. 6-20.

ОБЯЗАННОСТИ УЧИТЕЛЯ И УЧЕНИКА В УЧЕНИИ МУХАММАДА ГАЗАЛИ

Шоев Ф.М.,

кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета

E-mail: f.m.shoev@mail.ru

Тел.: (+992) 918557799

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Рецензент: Холикзода А.Г., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статье автор изучал и исследовал обязанности учителя и ученика в учении Мухаммада Газали (1058-1112). Великий мыслитель средневекового Востока Мухаммад Газали в одном из своих трудов – «Бидаят-ул-хидаят» («Начало наставления на истинный путь») рассматривал обязанности учителя и ученика в соответствии с нормами мусульманского права (шариат). Автор данной статьи поставил себе задачу, раскрыть обязанности учителя и ученика из государственно-правовых взглядов Мухаммада Газали.

Ключевые слова: Мухаммад Газали, выдающийся персидско-таджикский мыслитель средневекового Востока, труды Мухаммада Газали, государственно-правовые взгляды Мухаммада Газали, идея прав человека в учении Мухаммада Газали, права, свободы и обязанности человека, обязанности учителя, обязанности ученика.

УҲДАДОРИҲОИ УСТОД ВА ШОГИРД ДАР ТАЪЛИМОТИ МУҲАММАДИ ҒАЗОЛӢ

Шоев Ф.М.,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, муаллими калони кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

E-mail: f.m.shoev@mail.ru

Тел.: (+992) 918557799

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ

Муқарриз: Холиқзода А.Ғ., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақолаи мазкур муаллиф уҳдадорихои устод ва шогирдро дар таълимоти Муҳаммади Ғазолӣ (1058-1112) мавриди омӯзишу тадқиқот қарор додааст. Мутафаккири барҷастаи асримиёнагии Шарқ Муҳаммади Ғазолӣ дар яке аз асарҳояш – «Бидоят-ул-ҳидоят» («Ибтидои насихатҳо ба роҳи дуруст») уҳдадорихои устод ва шогирдро дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи мусулмонӣ (шариат) мавриди омӯзишу тадқиқот қарор додааст. Муаллифи мақолаи мазкур дар назди худ вазифа гузоштааст, ки уҳдадорихои устод ва шогирдро аз ақидаҳои давлатӣ-ҳуқуқии Муҳаммади Ғазолӣ ошкор созад.

Калидвожаҳо: Муҳаммади Ғазолӣ, мутафаккири барҷастаи форсу тоҷики асримиёнагии Шарқ, асарҳои Муҳаммади Ғазолӣ, ақидаҳои давлатӣ ва ҳуқуқии Муҳаммади Ғазолӣ, ғояҳои ҳуқуқи инсон дар таълимоти Муҳаммади Ғазолӣ, ҳуқуқ, озодӣ ва уҳдадорихои инсон, уҳдадорихои устод, уҳдадорихои шогирд.

DUTIES OF A TEACHER AND A STUDENT IN THE TEACHINGS OF MUHAMMAD GHAZALI

Shoiev F.M.,

Candidate of Law, Senior Lecturer of the
Department of Human Rights and
Comparative Law of the Law Faculty of the
Tajik National University

E-mail: f.m.shoiev@mail.ru

Phone: (+992) 918557799

Scientific Specialty: 12.00.01 – theory and history of the law and state;
history of legal and political doctrines

Reviewer: Kholiqzoda A.G., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation: In this article, the author studied and researched the duties of a teacher and student in the teachings of Muhammad Ghazali (1058-1112). The great thinker of the medieval East, Muhammad Ghazali, in one of his works – «Bidayat-ul-hidayat» («The beginning of instruction on the true path») considered the duties of a teacher and student in accordance with the norms of Muslim law (Sharia). The author of this article set himself the task, disclosed the duties of a teacher and student from the state-legal views of Muhammad Ghazali.

Keywords: Muhammad Ghazali, an outstanding Persian-Tajik thinker of the medieval East, the works of Muhammad Ghazali, the state-legal views of Muhammad Ghazali, the idea of human rights in the teachings of Muhammad Ghazali, human rights, freedoms and duties, duties of a teacher, duties of a student.

«Бидаят-ул-хидаят» («Начало праведного пути») – это тоже одна из работ Мухаммада Газали, в которой содержатся основы религии, правила выстраивания отношений между человеком, его Создателем и людьми и другие важные вопросы [3, с. 20; 4, с. 115-116, 137-144], в том числе обязанности учителя и ученика в соответствии с нормами шариата.

Согласно мыслителю, нормы поведения ученых мужей, которые занимаются наукой и преподаванием, составляет 17 правил поведения [2, с. 125-126] (14 правил поведения [1, с. 83]), которые, согласно Корану и Сунне, являются обязательными нормами шариата.

К этим нормам шариата относятся следующие правила поведения:

- 1) Обладать терпением (терпеливо переносить все, что исходит от учеников);
- 2) Быть снисходительным;
- 3) Сидеть в почтительной позе, спокойно, благообразно и опустив голову;
- 4) Не относиться высокомерно к рабам Аллаха, кроме как к притеснителям, чтобы препятствовать им в их действиях;
- 5) Проявлять скромность, находясь в обществе и собраниях;
- 6) Оставить в стороне игры и шутки;
- 7) Проявлять мягкость к ученику и быть терпеливым к высокомерному (задающему вопрос грубо и тщетно доказывающему, будто он знает больше, нежели другие);
- 8) Исправлять неуча добрым наставлением (т.е. обучением);
- 9) Не сердиться на него;
- 10) Не считать зазорным сказать «не знаю»;
- 11) Обращать большое внимание на спрашивающего и глубоко вникать в его вопрос;
- 12) Принимать правильные доводы других;
- 13) Следовать за истиной, возвращаясь к ней при допущении ошибки (в слове или деле, от кого бы она ни исходила);
- 14) Предостеречь ученика от любых наук, вредящих ему (таких, как магия, астрология, гадание на песке и т.п.);
- 15) Предупредить его и препятствовать тому, чтобы он от полезных знаний желал чего-то иного, кроме удовлетворения Всевышнего Аллаха;
- 16) Запрещать ученику выполнять обязанности, возложенные на весь коллектив, до тех пор, пока он не освободится от индивидуальных обязанностей, цель которых – совершенствование его внутреннего и внешнего «я» посредством богобоязненности;
- 17) В богобоязненности прежде всего быть требовательным к себе, чтобы ученик, во-первых, следовал его действиям, а во-вторых, извлекал пользу от его слов [2, с. 125-126].

Отметим, что шестнадцатое правило поведения имеет и другой перевод: «Нужно удерживать обучающегося от углубления во второстепенные вопросы, если недостаточно закреплены первоосновы. Первейшей обязанностью учителя является внешнее и внутреннее

оздоровление духовного мира ученика посредством богобоязненности» [1, с. 83]. Эти два перевода дополняют друг друга и делают более ясным значение этого правила поведения.

Мухаммад Газали в ходе разработки обязательных норм шариата предусматривает и правила поведения ученика по отношению к учителю, которых в целом 13 [2, с. 126-127] (11 [1, с. 83-84]). Здесь мы также отдаем предпочтение второму переводу «Бидаят-ул-хидаят» на русский язык.

К ним относятся:

- 1) Первым приветствовать учителя (и спросить разрешения войти к нему);
- 2) В его присутствии меньше разговаривать;
- 3) Не говорить о том, о чем не спросил тебя учитель;
- 4) Не спрашивать его ни о чем, пока сначала не спросишь у него разрешения сделать это;
- 5) Не говорить, оспаривая его слова: «Такой-то сказал то, что противоречит тому, что сказал ты»;
- 6) Не советовать учителю того, что не соответствует его мнению, вообразив себе, что знаешь истину лучше, чем твой учитель;
- 7) Не переговариваться с другими учениками в его присутствии;
- 8) Не вертеться по сторонам, а сидеть, потупив взор, спокойно, соблюдая приличия, как будто находишься в молитве;
- 9) Не задавать учителю много вопросов, когда он утомлен;
- 10) Если он встает, встань и ты из уважения к нему;
- 11) Не ходить за учителем по пятам, спрашивая и разговаривая;
- 12) Не спрашивать его по дороге, пока он не дойдет до своего дома;
- 13) Не думать о нем плохо при его действиях, внешняя сторона которых для ученика кажется постыдной, ведь учитель лучше знает их секреты [2, с. 126-127].

Как видим, Мухаммад Газали подробно определяет поведение ученика по отношению к учителю. Думается, приведенные им правила преемственно можно использовать и в современном образовательном процессе.

Литература:

1. Аль-Газали, Абу Хамид Мухаммад Бну Мухаммад Бну Мухаммад. Начало праведного пути / Пер. с араб. Р.С. Саяхова. – Уфа, 2006. – 96 с.
2. Аль-Газали, Имам. Бидаят ал-Хидаят. Начало наставления на истинный путь / Имам ал-Газали; пер. с араб. – СПб.: Диля, 2009. – 160 с.
3. Шоев Ф.М. Государственно-правовые взгляды Мухаммада Газали: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Шоев Фируз Махмадаминович. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 58 с.
4. Шоев Ф.М. Государственно-правовые взгляды Мухаммада Газали: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Шоев Фируз Махмадаминович. – Душанбе, 2018. – 218 с.

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**МАФҲУМ ВА МАВҚЕИ ҲУҚУҚҶОИ ШАХСӢ ДАР НИЗОМИ
ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҶОИ ИНСОН**

Диноршоҳ А.М.,
мудири кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, профессор
Тел.: (+992) 918890207
E-mail: dinorshoev@gmail.com

Бабакулова Г.И.,
унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон
Тел.: (+992) 917192819
E-mail: bobokulova_g@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02. – ҳуқуқи конститутсионӣ; ҳуқуқи муниципалӣ;
мувофиқи судии конститутсионӣ

Аннотатсия: Дар мақола муаллифон мафҳум ва хусусиятҳои хоси ҳуқуқ
ва озодиҳои шахсии инсонро баррасӣ менамояд. Дар асоси омӯзиши маводи
назариявӣ, муаллиф таърифи худро оид ба ҳуқуқҳои шахсии инсон дода,
ҷойи онҳоро дар низоми ҳуқуқҳои конститутсионии инсон муайян мекунад.

Калидвожаҳо: ҳуқуқҳои шахсӣ, арзиши олий, аломатҳо, Конститутсия.

**ПОНЯТИЕ И РОЛЬ ЛИЧНЫХ ПРАВ В СИСТЕМЕ ПРАВ И
СВОБОД ЧЕЛОВЕКА**

Диноршоҳ А.М.,
заведующий кафедрой
конституционного права юридического
факультета Таджикского
национального университета, доктор
юридических наук, профессор
Тел.: (+992) 918890207
E-mail: dinorshoev@gmail.com

Бабакулова Г.И.,

соискатель кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета

Тел.: (+992) 917192819

E-mail: bobokulova_g@mail.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционное судопроизводство; муниципальное право

Аннотация: В статье авторы рассматривают понятие и характерные особенности личных прав и свобод человека. На основе изучения теоретического материала авторы дают свое определение личных прав человека и определяют их место в системе конституционных прав человека.

Ключевые слова: личные права, высшая ценность, признаки, Конституция.

CONCEPT AND ROLE OF PERSONAL RIGHTS IN THE SYSTEM OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

Dinorsoev A.M.,

Head of the Department of Constitutional Law of the Law Faculty, Tajik National University, Doctor of Legal Sciences, Professor

Phone: (+992) 918890207

E-mail: dinorshoev@gmail.com

Babakulova G.I.

Candidate of the Department of Constitutional Law of the Law Faculty of TNU

Phone: (+992) 917192819

E-mail: bobokulova_g@mail.ru

Scientific Specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceeding; municipal law

Annotation: In the article, the authors consider the concept and characteristics of personal rights and freedoms of the person. Based on the study of theoretical material, the authors give their definition of personal human rights and determine their place in the system of constitutional human rights.

Keywords: personal rights, higher value, signs, Constitution.

Дар моддаи 5 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: "Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он арзиши олӣ ба ҳисоб мераванд. Ҳаёт, шаъну шараф ва дигар ҳуқуқҳои табиӣ инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд аз ҷониби давлат эътироф, риоя ва ҳифз карда мешаванд". Бо ин меъёри Конституция нақш ва ҷойи ҳуқуқҳои инсон дар низоми давлатдорӣ ва самтҳои асосии фаъолияти мақомотҳои давлатӣ муайян карда мешаванд.

Мувофиқи қисми 2 моддаи 14 Конституция "ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд бевосита амалӣ карда мешаванд". Ба ин васила Конституция ҳуқуқҳои асосиро ҳамчун ҳуқуқҳои мавҷудбудаи табиӣ инсон ва шахрванд, сарфи назар аз қонунгузори мушаххас эътироф мекунад. Ин муқарраротҳо минбаъд дар боби 2 Конституция ки пурра ба ҳуқуқу озодиҳо бо вазифаҳои асосии инсон ва шахрванд бахшида шудаанд, **аён мегардад**. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, ки дар моддаҳои 14 то 47 Конституция муайян шудаанд, хусусияти бевосита "амалӣ" гардиданро доранд. Ин гуфта мазмунӣ онро дорад, ки ба онҳо шакли бевоситаи меъёри ҳуқуқи амалидошта, дода шудааст.

Тадбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои конституционӣ муқарраршудаи инсон ва шахрванд заминаи асосии эътироф намудани давлат, ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд ба ҳисоб меравад. Ҳуқуқу озодиҳои конституционӣ инсон ва шахрвандро, ки конституция муқаррар ва кафолат додааст ҳамчун имконият оид ба истифода бурдани неъматҳои гуногуни иҷтимоӣ, барои қонеъ гардонидани талаботҳои шахсӣ метавон арзёби кард.

Дар низоми ҳуқуқу озодиҳои конституционӣ *мавқеи* махсус ба ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ ва сиёсии инсон дода мешавад. Таърихи ташаккули ин категорияи ҳуқуқу озодиҳо ба умқи асрҳо *маниа мегирад*. Аввалин таъиноти меъёрии ҳуқуқҳои шахсиро дар Эъломияи Куруши Кабир дар соли 539 то милод пайдо кардан мумкин аст, ки минбаъд ба низоми махсуси ҷаҳонбинӣ, бо таъри ба принципҳои озодӣ ва баробарӣ мубаддал мегарданд. Аҳамияти ин категорияи ҳуқуқҳо дар назария ва таълимотҳои гуногуни мутафаккирони Ғарб ва Шарқ, таълимотҳои фалсафию-динӣ ва санадҳои ҳуқуқии замонҳои гуногун асоснок карда шудааст. Дар натиҷа ду равиши дарки ҳуқуқҳои шахсӣ ташаккул меёбанд: - концепсияи табиӣ-ҳуқуқии ҳуқуқҳои инсон ва концепсияи мусбӣи ҳуқуқҳои инсон. Концепсияи якум бо фаҳмиши пайдоиши табиӣ ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ асос меёбад. Яъне, аз рӯи ин таълимот татбиқи онҳо аз иродаи давлат вобаста нест. Концепсияи дуюм, дар муқобил ба концепсияи табиӣ-ҳуқуқӣ, ба миён омадан ва татбиқи ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсиро дар вобастагӣ аз фаъолияти давлат баррасӣ мекунад. Дар концепсияи мазкур изҳороти "ҳуқуқи инсон – он чизест, ки дар қонун муқаррар шудааст", таърифи асосӣ ба ҳисоб меравад.

Бо *қабул ва ташаккулёбии* Конституция ҳамчун қонуни асосии давлат, концепсияҳои мазкур ба қоидаҳои (таърифотҳои) асосии танзими

конститутсионӣ-ҳуқуқии ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ мубаддал гаштаанд. Бо эътирофи ҳаёт, озодӣ, шаъну шарафи инсонӣ ҳамчун арзиши олий, Конститутсия пайдоиши табиӣ онҳоро муқаррар менамояд. Дар ин *замина*, давлат оид ба ҳифз ва ҳимояи ҳуқуқҳои ӯҳдадорихоро ба худ мегирад ва ба ин васила онҳоро бо қонунгузорӣ мустаҳкам мекунад. *Дар ин радиф* В. Г. Антипова қайд мекунад, ки "давлат наметавонад ҳуқуқи инсонро ба ҳаёт, шаъну шараф, дахлнопазирии шахсият, манзил ва ғайра эътироф накунад. Ин ҳуқуқҳои ба шахс аз рӯзи таваллуд таалуқ доранд, вале ҳифзи онҳоро қонун таъмин мекунад. Аз ин рӯ, ҳуқуқҳои мазкур муқобили давлат, ки вазифаи на танҳо ҳимоя ва таъмини ин ҳуқуқҳоро, балки бо қонунгузорӣ мустаҳкам кардани онҳоро ба ӯҳда мегирад, гузошта намешаванд" [3, с. 30].

Зимнан бояд таъкид кард, ки бо қонунгузорӣ мустаҳкам кардани ҳуқуқҳои шахсӣ, онҳоро аз пайдоиши табиӣишон маҳрум намесозад. Давлат наметавонад ба мазмуни дохилии ҳуқуқҳои мазкур даҳлат кунад, вале ӯ бояд механизми татбиқи онҳоро таъмин намояд, зеро бидуни ин ҳуқуқҳои шахсӣ метавонанд мавҳум шаванд.

Табиӣ будани ин категорияи ҳуқуқҳои тавассути омӯзиши мазмуни онҳо ошкор мешавад. *Ибтидо* мо мафҳуми ҳуқуқҳои шахсиро баррасӣ мекунем.

Л.А. Нудненко таърифи ҳуқуқҳои шахсиро муайян намуда, қайд мекунад, ки онҳо барои таъмини озодӣ, бехатарии шахсӣ ва мустақилияти инсон ва шахрванд ҳамчун узви ҷомеаи шахрвандӣ таъин шудаанд. Вазифаи асосии ҳуқуқҳои шахсии инсон ва шахрванд аз таъмин намудани афзалияти тамоюлҳои инфиродӣ ва дохилии рушди ҳар як шахс, ба воситаи низоми тадбирҳои мамнӯияти ҳар гуна амалҳои мақомотҳои давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, дигар шахсон, ки ба озодӣ ва бехатарии шахсии фард даст мезананд, иборат аст. Ин ҳуқуқҳои вазифадоранд, ки имкониятҳои инфиродии худмуайянкунӣ ва худтатбиқнамоии шахсиятро таъмин кунанд, инсонро аз ғайриқонунӣ даҳлат намудани давлат ба озодии шахсӣ ҳимоя кунанд [8, с. 150].

Н.С. Колесова ҳуқуқҳои шахсиро баррасӣ намуда, қайд мекунад, ки онҳо бегона намебошанд, ҳуқуқҳои табиӣ инсонанд ва ба ӯ аз рӯзи таваллуд таалуқ доранд, аз мансубият ба давлати мушаххас вобаста нестанд. Ҳуқуқҳои шахсӣ вазифадоранд, ки озодӣ ва мустақилияти фардро ҳамчун узви ҷомеаи шахрвандӣ, ҳифзи ҳуқуқии ӯро аз *ҳамгуна* даҳлати ғайриқонунии беруна таъмин кунанд [9, с. 153].

А.Н. Головистикова зери ҳуқуқҳои шахсӣ маҷмӯи ҳуқуқ ва озодиҳои табиӣ ва бунедӣ, ки ба шахс аз рӯзи таваллуд таалуқ доранд ва аз мансубияти он ба ин ё он давлат вобаста набударо мефаҳмад [6].

М. Авдеенкова, Ю. Дмитриев ҳуқуқ ва озодиҳои шахсиро ҳамчун вазъи кунунии шахси воқеӣ муайян мекунанд, ки бо моҳияти худ ҳуқуқ ва озодиҳои ҳар як инсон мебошанд, ва бевосита бо таалуқ доштани инсон ба шахрвандии ягон давлат алоқаманд нестанд. Ба ҳуқуқҳои шахсӣ, аз ҷумла,

ҳуқуқ ба ҳаёт, озодӣ, дахлнопазирии шахсӣ, озодии ҳаракат ва интихоби ҷои истиқомат дохил мешаванд [1].

В. Г. Антипова таърифи зерини ҳуқуқу озодиҳои шахсиро медиҳад - ин имкониятҳои табиӣ, дурнашуда, бевосита татбиқшудаи шахс мебошанд, ки дар ҳолати истифодаи доимӣ қарор гирифтаанд ва шароитҳои зарӯрии мавҷудияти инсонро ташкил медиҳанд, ки аз ҷониби давлат муқаррар ва ҳимоя карда мешаванд [3, с. 30].

Ф. М. Рудинский ин категорияи ҳуқуқҳоро чунин муайян мекунад: - "ҳуқуқҳои шахрвандии инсон – ин гурӯҳи ҳуқуқҳое мебошанд, ки озодии шахсии вайро ифода мекунанд. Дар тафовут аз дигар ҳуқуқҳои инсон, дар ҳуқуқҳои шахрвандӣ манфиатҳои инсон ҳамчун фард ифода меёбанд, яъне шахсияте, ки хусусиятҳои хосу нотақрор дорад. Онҳо имконияти интихоби бемонеаи навҳои гуногуни рафторро дар соҳаи озодии инфиродӣ кафолат медиҳанд. Мазмуни онҳо бо он муайян карда мешавад, ки онҳо вазифадоранд беҳтарин неъматҳои ин озодиро, ба монанди дахлнопазирии ҳаёт, шаъну шарафи шахсӣ, амният, неъматҳои ҳаёти хусусӣ ва оилавино таъмин намоянд"[7, с. 35].

Тавре аз таърифҳои овардашуда аён аст, ҷойи марказиро дар муқаррар намудани мазмуни ҳуқуқҳои шахсӣ муайян намудани доираи муносибатҳои миёни шахс ва давлат ишғол мекунанд. Чӣ тавре, ки В. Г. Антипова қайд мекунад муносибатҳои байни шахс ва давлат асосан бо таносуби инфиродӣ ва коллективӣ дар ҳуқуқҳои шахсӣ ва озодиҳо муайян карда мешавад. Ба ақидаи тарафдорони концепсияи индивидуалӣ, инсон дар амалҳои худ озод аст, вале дар доираи қонун. Тарафдорони таълимоти коллективӣ ба он эътимод доранд, ки инсон бояд ҳуқуқҳои худро дар мувофиқат бо манфиатҳои ҷомеа ва давлат анҷом диҳад [3, с. 42].

Концепсияи универсалии ҳуқуқи инсон, ки дар натиҷаи қабули ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ташаккул ёфтааст, бар он ақида аст, ки манфиатҳои инсон аз манфиатҳои давлат болотаранд. Давлат вазифадор аст, ки ба манфиатҳои шахсият хизмат кунад, онҳоро ҳимоя ва ҳифз намояд.

Ҳамин тариқ, ҳуқуқҳои шахсӣ ду соҳаи ҳамкориҳои дучонибаро фаро мегиранд: аввалан, соҳаи дохилӣ, ки ба мазмуни он давлат ҳуқуқи даҳолат карданро надорад ва, дуввум, беруна - ки муносибатҳои дучонибаро бо дигар одамон ва давлат муайян мекунад. Дар муносибатҳои беруна принсипи мутобиқат амал мекунад, ки бо онҳо ҳуқуқҳои инсонии як фард дар он ҷо хотима меёбанд, ки он ҷо ҳуқуқҳои дигар фард оғоз меёбанд. Дар робита ба ин, зарурати муқаррар намудани ҳудудҳое ба миён меояд, ки дар доираи онҳо ҳуқуқҳои шахсӣ метавонанд татбиқ гарданд. Ҳамчунин дар доираи ин сарҳадҳо андозаи даҳолат аз тарафи давлат муайян карда мешавад. Вазифаи асосии давлат дар таҳияи қоидаҳои дақиқ аст, ки дар доираи онҳо ҳуқуқҳои шахсӣ метавонанд татбиқ гарданд. Ин доираҳо (чаҳорҷубаҳо) метавонанд дар шакли маҳдудиятҳои ҳуқуқҳои шахсӣ таҳия

карда шаванд. Дилхоҳ маҳдудияти ҳуқуқҳои шахсӣ бояд мақсади пайдо намудани созиш байни манфиатҳои инсон ва давлат дошта бошанд. Ба сифати сарҳадҳое, ки имконияти муқаррар намудани маҳдудиятҳоро муайян мекунад, метавонад амнияти давлатӣ, ҳифзи тамомияти арзии давлат ва ғайра баромад кунанд. Чунин шароитҳо метавонанд бевосита аз Конститутсия, вобаста ба ҳар як ҳуқуқи алоҳидаи шахсӣ гирифта шуда, бо қонунгузориҳои дахлдори соҳавӣ мушаххас гардонида шаванд.

Н.С. Бондар дар *шарҳи* тавсифи ҳуқуқҳои шахсӣ қайд мекунад, ки таъиноти асосии ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ, аввалан, аз он иборат аст, ки онҳо ҳаёти инсониро кафолат медиҳанд ва ҳимояи онро аз ҳар гуна шаклҳои зӯрварӣ, муносибатҳои бераҳмона ва ё таҳқиркунандаи шаъну шарафи инсонӣ, таъмин менамоянд; сониян, онҳо инсонро фардӣ мекунад, ба ӯ кафолати дахлнопазирии шахсӣ ва даҳолат накардан ба ҳаёти шахсӣ ва оилавино таъмин мекунад; сеюм, бо истифода аз ҳуқуқҳои шахсӣ озодии шахсӣ кафолат дода мешавад, яъне, имконияти бемонеаи интихоби навҳои гуногуни рафтор [4, с. 159].

Бо назардошти гуфтаҳои боло метавон хулосаҳои зерин баровард:

Аввалан, ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ, ба сифати асосии маҳдудкунандаи ҳокимият баромад мекунад. Дуввум, ҳуқуқҳои зерин нисбӣ мебошанд, яъне дар шароитҳои муайян, ки бо Конститутсия мустаҳкам шудаанд, метавонанд маҳдуд карда шаванд. Сеюм, амалисозии ҳуқуқҳои шахсӣ дар интихоби эҳтимолии рафтор, ки бо Конститутсия ва қонунгузориҳои амалкунанда мустаҳкам шудаанд, ифодаи худро меёбад.

Ҳамин тариқ, таърифоти ҳуқуқҳои шахсии дар боло зикршударо ҷамъбаст намуда, мо метавонем ба онҳо тавсифи зерин диҳем, *яъне*- онҳо ба сифати муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад мекунад, ки доираи онҳо аз тарафи давлат муайян карда мешавад, аммо ба мазмуни онҳо *давлат* даҳолат намекунад.

Ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии инсон мавқеи намоёнро дар низоми конститутсионии ҳуқуқу озодиҳо *доранд*. Ин муқаррарот дар бартариҳои таҳияи ҳуқуқҳои инсон дар боби дуюми Конститутсияи Тоҷикистон дарҷ ёфтааст. Мавқеи ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд ба таври зерин муайян карда мешавад:

- онҳо дар асли худ ҳуқуқҳои инсон мебошанд, яъне бевосита бо таалуқ доштан ба шахрвандии давлат алоқаманд нестанд ва аз он *сарчашма* намегиранд;

- ин ҳуқуқ ва озодиҳои ба ҳар як нафар аз рӯзи таваллуд таалуқ доранд;

- онҳо он ҳуқуқ ва озодиҳои шахсро мутаҳид мекунад, ки барои ҳифзи ҳаёт, озодӣ, шаъну шараф ва дигар ҳуқуқҳои табиӣ заруранд, ки бо шахсият ва ҳаёти хусусии ӯ алоқаманданд [2, с. 13-14].

Тавре В.В. Андрианова қайд мекунад "таъиноти асосии ҳуқуқҳои шахсӣ ин таъмин намудани афзалияти имкониятҳои инфиродии ҳар як

шахсият мебошад. Давлат истиқлолият ва мустақилияти шахсиятро эътироф менамояд, дахлнопазирии соҳаи муайяни муносибатҳоеро, ки наметавонад объекти даҳлат аз тарафи вай бошад, таъмин мекунад. Ин ҳуқуқҳо вазифадоранд он фазоеро, ки дар он манфиатҳои хусусӣ амал мекунанд, ҳифз намоянд" [2, с. 13-14]. Дар навбати худ, Е. В. Вечканова ишора ба аҳамияти дақиқи таҳкими меъёри ҳуқуқҳои шахсӣ мекунад [5, с. 7-12].

Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои дар боло *зикр шуда* метавон хулоса кард, ки ҳуқуқҳои шахсӣ дар низоми конституционии ҳуқуқу озодиҳои инсон аҳамияти назаррас доранд. Бо доро *будани* аломати табиӣ ва бегонанашаванда онҳо доираи муносибатҳои миёни шахсият ва давлатро муайян мекунанд. Ҳамчунин онҳо асоси вазъи ҳуқуқии шахсиятро ташкил медиҳанд ва хусусиятҳои хоси худро моликанд.

Адабиёт:

1. Авдеевкова М., Дмитриев Ю. Система и классификация прав и свобод человека и гражданина.// Право и жизнь. [Электрон. ресурс]: - Режим доступа: www.law-n-life.ru (дата обращения: 01.04.2019.)
2. Андрианова А.А. Личные права человека – правовая категория // Пробелы в российском законодательстве. № 6.2012. С. 13-14.
3. Антипова В.Г. Система личных прав человека: конституционно-правовой аспект. Дисс. на соиск. уч. степени к.ю.н. М., 2002. С.30
4. Бондарь Н.С. Права человека и Конституция России. Ростов - на – Дону, 1996. С.159.
5. Вечканова Н.В. Конституционное регулирование личных прав и свобод человека в азиатских государствах Тихоокеанского региона // Государственная власть и местное самоуправление. 2010. N 12. С. 7 - 12.
6. Головистикова А.Н. Классификация прав человека. // Право и жизнь. Режим доступа: www.law-n-life.ru(дата обращения: 01.04.2019)
7. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики. Под ред. Рудинский Ф.М. М.,2006. С.35.
8. Нудненко Л.А. Конституционные права и свободы личности в России. М.,2009 С.150.
9. Права человека. под ред. Лукашевой Е.А. М., 2009. С.153

ФАЪОЛИЯТИ СММ ДАР САМТИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚИ КӢДАК**Шосаидзода Ш.Ш.,**ассистенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон**E-mail:** dahkat_1988@mail.ru**Тел.:** (+992) 936005566**Ихтисоси илмӣ:** 12. 00. 01. – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат;
таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ**Роҳбари илмӣ:** Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Азиззода У.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор**Фишурда:** Дар мақола масъалаи эътироф, кафолат ва ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдак аз ҷониби сохторҳои СММ мавриди баррасӣ қарор дода мешавд. Муаллиф дар мақола масъалаеро таҳлил кардааст, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ баҳри ҳалли он талош дорад, чунки ҳимоя намудани кӯдак ва манфиятҳои ӯ ҳамчун қисми осебпазири ҷомеъ вазифаи ташкилотҳои баналҳалқӣ ва давлатҳои алоҳида мебошад.**Калидвожаҳо:** Ҳуқуқи кӯдак, кӯдакон, манфиятҳои кӯдак, Конвенсия, СММ, давлатҳои иштирокчӣ.**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ООН В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБѐНКА****Шосаидзода Ш.Ш.,**ассистент кафедры прав человека и
сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикского
национального университета**E-mail:** dahkat_1988@mail.ru**Тел.:** (+992) 936005566**Научная специальность:** 12.00.01 – теория и история права и
государства; история политических и правовых учений**Научный руководитель:** Сафарзода Б.А., доктор юридических наук,
профессор**Рецензент:** Азизов У.А., доктор юридических наук, профессор**Аннотация:** В данной статье рассматривается проблемы признания, гарантия и защита прав ребёнка со стороны структуры ООН. Автор в

статье проанализировал проблему, которую международное сообщество старается решить, потому что защита ребёнка и его интересов как уязвимый слой населения является одной из главных обязанностей международных организаций в общем, а государства в частности.

Ключевые слова: права ребёнка, дети, интересы ребёнка, Конвенция, ООН, государства-участники.

UN ACTIVITIES IN THE PROTECTION OF CHILD RIGHTS

Shosaidzoda SH. SH.

the assistant of department of human rights and comparative law, law faculty, Tajik National University

E-mail: dahkat_1988@mail.ru

Tel.: (+992) 936005566

Scientific specialty: 12 00 01 – theory and history of the law and state; history of the doctrines of the law and state

Research supervisor: Safarzoda B.A., doctor of law, professor

Research supervisor: Azizov U.A., doctor of law, professor

Annotatio: This article addresses the problems of recognition, guarantee and protection of the rights of the child by the UN structure. The author of the article analyzed the problem that the international community is trying to solve, because protecting the child and his interests as a vulnerable segment of the population is one of the main responsibilities of international organizations in the general, and the state in particular.

Key words: rights of a child, children, interests of a child, Convention, UN, states parties.

Дар чорчӯбаи ҷимояи байналмилалӣи ҳуқуқи инсон Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид 10 декабри соли 1948 Эълomiaи умумии ҳуқуқи инсон ва соли 1966 ду Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсонро қабул намуд. Дар Эълomia ва Паймонҳо ҳолатҳои дарҷи шуда буданд, ки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдак дахл доштанд: принципҳои баробарии кӯдак, меъёр оид ба ҷимояи модар ва кӯдак, оид ба ҷимояи кӯдак аз истисмор, ҳуқуқи кӯдак ба таҳсил ва монанди инҳо ба таври умум гуфта шуда буд.

Дар илми ҳуқуқи инсон ва қонунгузорию дохилию байналхалқӣ гурӯҳи ба ҷимоя эҳтиёҷманди аҳоли ин кӯдакон мебошанд, ки дар баробари дигар қишрҳои аҳоли дорои ҳуқуқ ва озодиҳои худ буда, дар муносибатҳои ҷамъиятӣ шахсан худ ва ё тавасути намояндаи қонунии худ ширкат

мевазанд. Ба сифати далели ин гуфтаҳо, меъёрҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷудогонаи байналмилалӣ ва миллӣ баромад менамоянд [1, с. 119].

Шакли беҳтари таъсирбахши иҷроиши бисёре аз санадҳои байнидавлатӣ дар самти ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ин механизми назоратии дар онҳо дарҷгардида мебошад [2, с. 98].

Дар таркиби сохтори СММ аҳмияти зиёд барои ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои кӯдак дар сатҳи байналмилалӣ дода шудааст, ки ин ҳам бошад, фаъолият намудани аъзои конвенсияҳо, ки дар асоси як қатор созишномаҳои байналмилалии универсалӣ ва минтақавӣ муайян карда шудааст [3, с. 98]. Ваколатҳои ин мақомотҳо дар асоси оинномаи СММ, хулосаи СММ ва муассисаҳои махсуси он, созишномаҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ муайян карда мешавад, ки ҳар яке аз онҳо дар алоҳидагӣ баҳри ҳифзи ҳуқуқи кӯдак талош менамоянд.

Мақомоти намояндагӣ ин ниҳоду сохторҳои мебошанд, ки бо иродаву ихтиёри мамлакатҳои иштирокчии Конвенсия ва аҳдномаҳои дахлдор баҳри иҷроиши меъёрҳои мурофиявӣ ташкил карда мешаванд. Онҳо бояд раванди иҷроиши ҳуқуқҳои дар аҳднома ва Конвенсияҳо пешбинишударо назорат намоянд [4, с. 156]. Сабаби истифода бурдани мақомотҳои шартномавӣ ё назоратӣ дар он аст, ки онҳо дар фарқият аз мақомотҳои доимамалкунандаи СММ мувақатан таъсис дода шудаанд, яъне фаъолияти онҳо доимӣ намебошад. Тартиби ташкил ва фаъолияти онҳо дар ҳамон санадҳои, ки ин мақомотҳо баҳри назорати онҳо таъсис дода мешаванд, муқарар карда шудааст.

Аввалин нишастии кумитаи СММ оид ба таъбири наҷодӣ соли 1970 баргузор гардид, ки мақсади ин нишаст аз байн бурдани тамоми шаклҳои таъбири наҷодӣ буд. Дар айни замон вазъияти мақомотҳои шартномавӣ дар ҳолати тағйирёбӣ қарор дорад, доираи фаъолияти онҳо васеъ ва шумораи мавзӯҳои мавриди маруза қароргирифташон меафзояд.

Бо назардошти ҳамаи ин дар асоси Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак механизми махсуси назоратӣ Кумита оид ба ҳуқуқи кӯдак таъсис дода шуд, ки вазифаи он баррасии марӯзаҳои давлатҳои иштирокчӣ оид ба ҷорӣ, риоя ва дар амал татбиқгардонии меъёрҳои Конвенсия иборат буд. Кумитаи мазкур дар асоси моддаи 43 Конвенсия бо мақсади ҳифзи ҳуқуқи кӯдак таъсис дода шудааст. Дар моддаи зикршуда омадааст, ки бо мақсади назорати ҳолати иҷроиши меъёрҳои Конвенсия аз ҷониби давлатҳои иштирокчӣ Кумита оид ба ҳуқуқи кӯдак таъсис дода шавад. Баъди таъсис кумита як дастурамале омода кард, ки дар он уҳдадорӣ ва ҳисоботи солонаи давлатҳои иштирокчӣ ба таври пурра нишон дода шудааст. Мутобиқи ин дастурамал ҳисоботҳо бояд дарбаргирандаи масъалаҳои зерин бошад:

- давлатҳои иштирокчӣ кадом чораҳои баҳри амалишавии ҳуқуқҳои дар Конвенсия зикргардида андешидаанд;
- ба кадом натиҷа расидаанд;

- дар бораи омилҳо ва мушкилоте, ки ба ҷараёни амалишавии меъёрҳои Конвенсия халал ворид менамоянд.

Ҳамзамон Кумита принципҳои амали намудани меъёрҳои Конвенсияро аз ҷониби давлатҳои иштирокчи ва моҳияту мазмуни ҳисоботҳои онҳоро муқаррар кард, ки бояд маълумотҳоеро дарбар гиранд, ки амали гаштани Конвенсияро нишон медиҳад [4].

Мутобиқи банди 4 моддаи 44 Конвенсия Кумита метавонад маълумотҳои иловагиро, ки барои амали гаштани Конвенсия дахл доранд, талаб намояд. Комитет дар рафти фаъолияти хеш ҳисоботҳои даврӣ оиди амали гаштани меъёрҳои Конвенсия таҳлил намуда, созишномаҳои минтақавӣ ва қонунгузориҳои миллиро дар самти ҳифзи ҳуқуқи кӯдак назорат намуда, масъалаҳои зеринро аз давлатҳои иштирокчи талаб мекунад:

1. Ба вуҷуд овардани механизми муайян барои мутобиқгардонии Конвенсия ва пурзур намудани назорат барои амали гардонидани он;

2. Коркарди сиёсати ҷудоғона ва алоҳида баҳри амали гаштани меъёрҳои Конвенсия;

3. Ташкил додану ба комёбиҳо ноил гаштан дар самти ҳимояи ҳуқуқи кӯдак.

4. Ҳолатҳо ва мушкилотҳое, ки ба таври пурра амали гаштани меъёрҳои Конвенсияро боз медорад ва халоси аз онҳо;

5. Нақшаи ба назар гирифта баҳри минбаъд боз ҳам пурра амали сохтани ҳуқуқҳои кӯдак.

Ҳисоботи даврӣ бояд камбудию эродҳое, ки Кумита дар ҳисоботҳои қаблӣ нишон дода буд, дар бар гирад. Дар ҳисоботҳо бояд матни аслии қонунҳо, ҳалномаҳои судӣ, нишондодҳои маълумотҳои омӯрӣ, инчунин тадқиқотҳои дар ин соҳа гузаронидашуда нишон дода шаванд [5, С. 123]. Инҳо ба мо имконият медиҳанд, ки Кумитаро дар роҳи иҷроиши вазифаҳои маҳдуд нанамоем, баракс Кумита дар ин ҳолат имконият пайдо мекунад, ки мушкилотҳои ҷиддӣ ва қобили таваччухро чи дар сатҳи милли ва чи сатҳи баналҳалқӣ барраси намуда, роҳу воситаҳои ҳалли онҳоро пешниҳод намояд.

Дар раванди муҳокимаи ҳисоботҳо Кумита на танҳо нишондодҳои миқдориро таҳлил ва баррасӣ менамояд, балки кӯшиш менамояд, ки давлатҳои иштирокчи баҳри таҳкими ҳуқуқи кӯдак воситаҳои аз байн бурдани мушкилотҳое, ки дар паҳлуҳои гуногуни ҳуқуқи кӯдак ҷой доранд, дида барояд. [6, с. 22-25]. Барои гуфтаҳои худро асоснок кардан сессияи 32-юми Кумитаро мисол меорам, ки соли 2003 баргузор гардида буд. Кумита ҳисоботи 9 давлати иштирокчиро баррасӣ намуда, чунин қарор қабул кард; ба ҳамаи давлатҳои аъзо нома навишта оғоҳ карда шавад, ки дар мудати як сол як маротиба ҳисобот диҳанд то ки Кумита дар қадом сатҳ қарор доштани ҳолати ҳуқуқи кӯдакро муайян кунад. Дар давоми сессия Кумита ҳисоботи № 3 яъне “ВИЧ СПИД” ва ҳуқуқи кӯдак-ро баррасӣ намуд. Баъд

Кумита бо давлатҳои иштирокчи сессияи ғайринавбатӣ даъват намуда, як чанд масъалаҳоро мавриди таҳлил қарор дод, ба монандӣ: имконияти пурра намудани раванди ҳисоботҳо; зиёд намудани шумораи аъзоёни комитет аз 10 то 18 нафар; таъсис додани механизми махсуси ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдакон ва дар ин замина дар давоми сессияи 32-юм дар моҳи июни соли 2003, Кумита ҳамчунин тавзеҳоти умумии № 4 «Солимии наврасӣ ва рушд дар заминаи Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак» -ро қабул кард.

Дар сессияи 34, моҳи сентябри соли 2003 Кумита масъалаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакони халқҳои таҳҷоиро мавриди баррасӣ қарор дода буд ва дар ҳамин сессия бори аввал ҳисоботи давлатҳои иштирокчиро оид ба протоколи иловагӣ дар бораи иштироки ноболиғон дар низоҳои мусаллаҳона қабул намуда, роҳу воситаҳои амали намудани меъёрҳои Конвенсияро пешниҳод намуд. Ҳамзамон қайд карда шуд, ки давлатҳои иштирокчи роҳу восита ва барномаҳои амали гардонидани меъёрҳои Конвенсияро ба роҳ монанд.

Кумита оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак ғайр аз ҳисоботҳои расмӣ метавонад ҳисоботҳои дигарро аз ташкилотҳои байниҳуқматӣ ва ғайриҳуқматӣ, ки ба давлат тобеъ намебошанд, талаб намояд.

Мутобиқи моддаи 45 Конвенсия ЮНИСЕФ ва дигар мақомотҳои махсус гардонидашудаи СММ бо дархости Кумита бо мақсади таҳлилий:

- ҳисобот ва гузоришҳоро оид ба амали намудани меъёрҳои Конвенсия аз ҷониби давлатҳои аъзо қабул мекунанд;

- ҳисоботҳои давлатҳои аъзоро, ки барои ёри иттилоотӣ ворид гардиданд, баррасӣ менамоянд.

Ба ғайр аз ин Кумита метавонад аз Ассамблеяи генералии СММ дархост намояд, то тадқиқотҳои муайянеро дар самти ҳифзи ҳуқуқи кӯдак гузаронад. Тамоми ташкилотҳои салоҳиятдор метавонанд озодона дар муҳокимаҳои Кумита оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак иштирок намоянд ва оид ба беҳтар намудани вазъи ҳуқуқи кӯдак дар давлатҳои иштирокчи фикри хешро иброз намоянд. Ба ғайр аз ЮНИСЕФ ба ин ташкилотҳои зерин дохил мешавад: Ташкилоти байналхалқӣ меҳнат; Созмони умумичаҳони ҳифзи саломатӣ; ЮНЕСКО; Раёсати Комиссарияти олии СММ оид ба корҳои гурезагон, инчунин доираи васеи созмонҳои ғайридавлатӣ.

Баъдан, сессияҳои махсуси Ассамблеяи Генералии СММ яке аз омилҳои асосии амалинамоии меъёрҳои Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак ва дигар санадҳои байналхалқӣ дар самти ҳифзи ҳуқуқи кӯдак мебошад [7]. Эъломияи байналмилалӣ оид ба таъмини зисту зиндагӣ, ҳифз ва инкишофи кӯдакон, нақшаи амали самти ҷаҳони барои кӯдакон ба қатори чунин уҳдадорихои байналмилалӣ солҳои 90-и асри XX мегардад, ки дар шароити имрӯза қариб ҳамаи давлатҳои иштирокчи бо пешниҳод ва дархостҳои Кумита оид ба ҳуқуқи кӯдак ва созмонҳои алоҳида дар бахши ҳифз ва ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдак қонунҳо қабул ва механизмҳои махсус таъсис дода шудааст.

Дар самти миллӣ бошад, ҳарсола хулосабарори карда мешавад (яъне оиди раванди ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак) ва ба Ассамблеяи Генералӣ ҳисобот дода мешавад. Дар доираи баррасиҳои ҷаҳонӣ дар шаҳрҳои Пекин, Берлин, Қоҳира, Катманду ва Кингстон, ки дар сатҳи олӣ оид ба ҳифзи манфиатҳои кӯдакон воҳӯри баргузор гардид, ки пешравиҳо ба назар расидан ва барои минбаъд барпо намудани чунин воҳӯриҳо таклифу пешниҳодҳо карданд.

Ҳамчунин дар эълумияи Вена ва Барномаи амал, ки дар конференсияи умумиҷаҳонии ҳуқуқи инсон, ки соли 1993 қабул гардида буд, аз давлатҳои иштирокчӣ даъват шуд, ки масъалаи амалинамудани Конвенсияи ҳуқуқи кӯдакро дар қонунгузориҳои миллии худ мустақкам намояд. Дар он қайд карда шуд, ки дар тамоми ҳаракатҳо нисбати кӯдакон диққати аввалиндараҷа на ба ҳолати таъйизиву манфиати кӯдакон балки бояд ҷаҳонбинии кӯдаконро ҳаматарафа муҳайё кард. Чунки ба ҷаҳонбинии кӯдак шароит муҳайё бошад ӯ аз ҳуқуқҳои худ огоҳ гашта, намегузорад, ки дигар табақаҳои иҷтимоӣ аз манфиатҳои онҳо суистифода кунанд. Бояд механизмҳои миллию байналхалқии ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон, аз ҷумла; духтарон; кӯдакони бе волидайн; кӯдакони дар куча монда; кӯдакони зери истисмори иқтисоди қарор дошта; кӯдакони зери озори ҷинси қарор дошта, аз ҷумла; беҳаёӣ (порнография); фоҳишагарӣ ва фурӯши узвҳои онҳо ҳарчи зудтар санадаи дахлдор қабул кунанд. Ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҳамбастагиҳои дастгири Конвенсия ба роҳ монда шаванд чунки ҳуқуқи кӯдак яке аз самтҳои афзалиятноки ҳуқуқи инсон дар доираи фаъолияти СММ ба ҳисоб меравад.

Дар ин Конференсия таъкид шуда буд, ки барои рушди пурраи шахсияти кӯдак ӯ бояд дар шароити оила ба воя расад, зеро дар оилаи солим кӯдаки солим ба воя мерасад. Дар Эълумияи ҳазорсолаи СММ, ки соли 2000-ум қабул гардида буд, чунин ақида дарҷ гардидааст, ки асоси тараққиёту инкишофи иҷтимоӣ дар амали мунтазами ҳуқуқи инсон аст. Шаш мақсади асосии инкишофи инсониятро дар ҷимоя намудани ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак пешбинӣ намудаанд, ки чунинанд: мубориза бо камбизоатӣ ва гуруснагӣ; таълими ибтидоии ҳатмӣ; баробарии гендерӣ; коҳиши марги кӯдакон; ҳифзи модарӣ, инчунин мубориза ба бемории сироятӣ ВИЧ/СПИД ва монанди ин бемориҳои сироятӣ [7].

Бо мақсади пурра амали намудани меъёрҳои Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак ду протоколи иловагӣ “иштироки наврасон дар низоҳои мусалаҳона”, “фурӯши кӯдакон, ҷалби кӯдакон ба фойшагарӣ ва порнографӣ” ба Конвенсия мазкур илова карда шуд.

Дар гузориши котиби Генерали СММ оид ба вазъи кӯдакон пешниҳод карда шуд, ки вазъи кӯдакон бо назардошти арзишҳои миллӣ ба натиҷаи баррасии ҳамҷонибаи манфиатҳои кӯдакон, ки дар даҳсолаи охир ба даст омадаанд мавриди таҳлил қарор гирад ва барои даҳсолаи минбаъда оид ба беҳтар гардидани манфиатҳои кӯдакон пешниҳодҳо ва заминаҳои меъёрӣ муҳайё карда шаванд.

Мушоҳидаҳои 30-солаи амали меъёрҳои Конвенсия нишон медиҳад, ки хеле аз камбудии зиёде доир ба ҳифз ва ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак бартаараф карда шуданд ва барои рушди минбаъдаи онҳо имкониятҳои фароҳам овардаанд. Дар гузориши Ассамблеяи Генералии СММ омадааст, ки аз сабабаи норасоии сармоягузори ташкилоҳои байналхалқӣ натавонистанд як қисмате, аз мақсад ва вазифаҳои Конвенсияро дар амал татбиқ намоянд. Давлатҳое, ки Конвенсияи кӯдакро ба тавсибрасонидаанд уҳдадор ҳастанд, ки кӯдакони навзодро дар вақти таваллудашон ба қайд гиранд. Ба қайдгирии тавалуди кӯдак ин қадами аввалин дар роҳи ҳифзи манфиатҳои кӯдак мебошад, зеро кӯдаке, ки ҳуҷҷати тасдиқунандаи шахсият на дошта бошад ба муносибаҳои ғайриинсонӣ дучор гардида баъди ба воя расиданаш мумкин аст мансубияти худро ба давлати хеш муайян карда натавонад. Нишондодҳои сину соли дар ҳимоя намудани манфиатҳои кӯдак оид ба истисмори меҳнати низ нақши муассир дар ҳифзи ӯ дорад. Таҳлилҳои солҳои охир нишон медиҳанд, ки хариду фурӯши кӯдакон бештар аз ҳисоби кӯдаконе, ки шахсияташон маълум нест ё дар қароргоҳҳои гурезагон ҷой доранд бештар ба назар мерасад.

Дар тамоми воҳуриҳои умумичаҳонӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон ва беҳтар намудани шароити кӯдаконе, ки дар вазъияти вазнин қарор доранд марӯзаҳои мавриди баррасии қарор мегиранд, аммо ба андешаи мо чунин тасмимгири бе мақсад ва муайян накардани вазифаҳои мушаххас боис гаштааст, ки давлатҳои аъзо аксарият меъёрҳои байналхалқиро, ки манфиатҳои кӯдакро муайян кардаанд нодида мегиранд. Мавҷуд набудани механизми дурусти ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдакон ба муносибатҳои ғайриинсонӣ ва истисмори ҳуқуқҳои онҳо оварда расонидааст. Барои аз байн бурдани ин омилҳои давлатҳои аъзо бояд қонунҳое қабул кунанд, ки қувваи ҳатмӣ ва унсурҳои зеринро дар бар гирифта бошад: муайян намудани сину соли поёнии фаро расидани қобилияти меҳнатии кӯдакон; манъ намудани меҳнати маҷбури ва вазнин; ҳифзи кӯдаконе, ки дар шароити номусоид зиндагӣ мекунанд; муайян намудани синни даъватӣ ба хизмати ҳарбӣ; синну соли фаро расидани ҷавобгарии ҷиноятӣ; пешгирии фоҳишагарии кӯдакон; хариду фурӯши кӯдакон. Мақоми дахлдор онро дуруст назорат кунанд, барои амали гаштани он шароитҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ фароҳам оварда шавад, барои ҳифзи омилҳои номбурда мусоидат намояд.

Ҳамин тавр фаъолияти СММ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак дар сатҳи зарури қарор дорад, аммо аз сабаби он, ки иҷроии меъёрҳои санадҳои байналхалқӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак аз ҷониби давлатҳои аъзо ҳануз ҳам ба таври дахлдоре, ки манфиатҳои беҳтарини кӯдакро ҳифз намоянд, ба роҳ монда нашудааст, яъне дар аксар давлатҳои механизми махсусе, ки барои ҳимоя намудани манфиатҳои беҳтарини кӯдак пешбини шуда бошад амал намекунад.

Адабиёт:

1. Мизробов Ш.Ш., Бобохонов Ф. Ҳуқуқи кӯдак ба таҳсил / Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. №9 (08). – Душанбе, 2017. – С. 118-123.
2. В.А. Карташкин. Права в международном и внутригосударственном праве. // Институт государства и права. Москва, 1995. Стр. 80-85.
3. Матвеева Т.Д., Шугкина В.В, Защита прав человека в России: взаимосвязь международного и внутригосударственного права. – М., Каталог, 2002, Стр.156.
4. ООН. Комитет по правам ребёнка. Доклад №4. (Офиц. отчёты ГА 51-я сесс. Доп.№41(A/51/41)Нью-Йорк: ООН, 1996.С.156.
5. Шнекендорф З.К. Путеводитель по Конвенции о правах ребёнка. – М, 1997. – С. 123.
6. Гарина Н.В. Деятельность комитета по правам ребёнка. // Журнал «Международное публичное и частное право». №2 (11). – М., 2003. – С. 22-25.
7. Организация Объединённых Наций. Декларация тысячелетие. 2000 г. Резолюция 55/2 Генеральной Ассамблеи ООН от 6-8 сентября 2000 г. // Информационный центр ООН. – Москва, 2001.

НАҚШИ ИТТИҲОДИЯҲОИ ЧАМЪИЯТӢ ВА ТАШКИЛОТҲОИ ҒАЙРИДАВЛАТӢ ДАР АМАЛИШАВИИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚУ ОЗОДИҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Якубова С.Н.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон,

Камолов Ш.Х.,

Муаллими калони кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конститутсионӣ; ҳуқуқи муниципалӣ;
муурофияи судии конститутсионӣ

Фишурда: Дар давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз масоилҳои муҳиме арзёби мегардад, ки ба он таваҷҷуҳи махсус зоир мегардад. Ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа ва муҳими давлат ба ҳисоб меравад, ки он тариқи ниҳодҳои гуногун амалӣ мешавад. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро арзиши олии дода, ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсонро дахлнопазир шуморида, онҳоро эътироф ҷароя ва ҳифз менамояд. Бояд тазакурр дод, ки дар тадбиқи ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд натавонанд давлат ҳамчун ташкилоти сиёсӣ нақш дорад, балки дар амалишавии онҳо нақши иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ низ мушоҳида мешавад. Маъриди зикр аст, ки яке аз хусусиятҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ маҳз мавҷуд будан ва фаъолият намудани иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мебошад. Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ яке аз рукнҳои низоми иҷтимоӣ-сиёсӣ ҷамъият ва шакли муҳими амалӣ гардонидани соҳибхитиярии халқ мебошанд. Таъсису фаъолияти онҳо ҳам ба манфиати шаҳрвандон ва ҳам ба манфиати ҷомеа мувофиқат мекунад. Нақши иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар амалишавии ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати демократӣ, чун тарз ва шакли ҳимоя назаррас ва аҳмиятнок. Дилхоҳ ҷомеаи демократӣ барои ташкили ва инкишофи ташкилотҳои ғайридавлатие, ки ҳадафи асосиашон ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошад мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои ғайри давлатӣ, кодекси граждани, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳимояи ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрванд, ҷомеаи демократӣ.

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ И НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Якубова С.Н.,

доцент кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета

Камолов Ш.Х.,

старший преподаватель кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционное судопроизводство; муниципальное право

Аннотация: В демократическом государстве и гражданском обществе защита прав и свобод человека и гражданина является одним из актуальных вопросов, которому уделяется особое значение. Защита прав и свобод человека и гражданина является одним из первостепенных и важных задач, которая реализуется посредством различных институтов. Конституция Республики Таджикистан признает права и свободы человека и гражданина высшей ценностью, а жизнь, честь, достоинство и другие естественные права неприкосновенными. Следует отметить, что в защите прав и свобод человека и гражданина велика роль не только государства как политического института, но и общественных объединений и других некоммерческих организаций. Одним из особенностей гражданского общества является существование и функционирование общественных объединений и других некоммерческих организаций. Организация и деятельность общественных объединений удовлетворяет интересы не только граждан, но и всего общества в целом. Роль общественных объединений и других некоммерческих организаций в реализации и защите прав и свобод человека и гражданина в гражданском обществе и демократическом государстве как форма и способ защиты является значимой. Демократическое общество содействует формированию и функционированию негосударственных образований, основной целью которых является защита прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: Общественные объединения, неправительственные организации, защита прав и свобод человека и гражданина, Гражданский кодекс, демократическое общество, Республика Таджикистан.

THE ROLE OF PUBLIC ASSOCIATIONS AND NON- GOVERMENT ORGANIZATIONS IN IMPLEMENTING THE PROTECTION OF HUMAN A CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Yakubova S.N.,

associate Professor of the Department of Constitutional Law of the Law Faculty of the Tajik National University

Камолов Sh.h.,

senior lecturer of the Department of Constitutional Law of the Law Faculty of the Tajik National University,

Scientific Specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceeding; municipal law

Annotation: In a democratic state and civil society, the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen is one of the most urgent issues, to which special attention is paid. The protection of human and civil rights and freedoms is one of the primary and important tasks that is implemented through various institutions. The Constitution of the Republic of Tajikistan recognizes the rights and freedoms of a person and a citizen as the highest value, and life, honor, dignity and other natural rights are inviolable. It should be noted that not only the state as a political institution, but also public associations and other non-profit organizations play a great role in protecting the rights and freedoms of a person and a citizen. One of the characteristics of civil society is the existence and functioning of public associations and other non-profit organizations. The organization and activity of public associations satisfies the interests of not only citizens, but also of the whole society. The role of public associations and other non-profit organizations in the implementation and protection of human rights and freedoms in civil society and a democratic state as a form and method of protection is significant. A democratic society contributes to the formation and functioning of non-state entities, the main purpose of which is to protect the rights and freedoms of human and citizen.

Keywords: Public associations, non-governmental organizations, protection of human rights and freedoms, Civil Code, democratic society, Republic of Tajikistan.

Дар давлати демократӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ ҳимояи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд аз масоилҳои муҳимме арзёбӣ мегардад, ки ба он таваҷҷуҳи махсус зоир мегардад. Ҳимояи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа ва муҳимми давлат ба ҳисоб меравад, ки он тариқи ниҳодҳои гуногун амалӣ мешавад. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрвандро арзиши олии дода, ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсонро дахлнопазир шуморида, онҳоро эътироф риоя ва ҳифз менамояд. Бояд тазакурр дод, ки дар тадбиқи ҳимояи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд натавонанд давлат ҳамчун ташкилоти сиёсӣ нақш дорад, балки дар амалишавии онҳо нақши иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ низ мушоҳида мешавад. Мавриди зикраст, ки яке аз хусусиятҳои ҷомеаи шахрвандӣ маҳз мавҷуд будан ва фаъолият намудани иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мебошад. Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ яке аз рукнҳои низоми иҷтимоӣ-сиёсии ҷамъият ва шакли муҳими амалӣ гардонидани соҳибхитиёрии халқ мебошанд. Таъсису фаъолияти онҳо ҳам ба манфиати шахрвандон ва ҳам ба манфиати ҷомеа мувофиқат мекунад [1, с. 300-301]. Аз ин рӯ, ҳар як давлати демократӣ баробари дигар падидаҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ дар ривочи низоми иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва самаранокии фаъолияти онҳо ғамхорӣ зоҳир менамояд. Ҳамкориҳои давлат бо иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар заминаи манфиатҳои ниҳоии умумии ҳардуи онҳо сурат мегирад. Давлат дар тадбиқи сиёсати худ ба дастгирию ҳамкориҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ҳавасманд буда, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бошанд ба ёрии ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маънавии давлат манфиатдоранд. Мақсад аз ташкилу ривочи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ барпо кардани ҷомеаи шахрвандӣ мебошад. Моҳияти давлати демократӣ маҳз бо муҳайё кардани шароити муносиб барои ташкилу фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ҳамаи самтҳои ҳаёт амалӣ карда мешавад. Давлати демократӣ ва ҷомеаи инкишофёфтаи шахрвандӣ ду кутбе мебошанд, ки дар заминаи якдигар қарор гирифта, ба рушди ҳамдигар мусоидат менамоянд [1, с. 301-302]. Нақши иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар амалишави ва ҳимояи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд дар ҷомеаи шахрвандӣ ва давлати демократӣ, чун тарз ва шакли ҳимоя назаррас ва аҳмиятнок. Бояд қайд кард, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ иттиҳодияҳои ҷамъиятиро, ташкилотҳои ғайридавлатӣ низ ном мебаранд. Дилхоҳ ҷомеаи демократӣ барои ташкилҳои ва инкишофи ташкилотҳои ғайридавлатие, ки ҳадафи асосиашон ҳимояи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд мебошад мусоидат менамояд. Марҳилаи асосии инкишофёбии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз мустақил гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз меёбад. Аллбата дар замони дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ қарор доштани Ҷумҳурии Тоҷикистон иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ин ё он шакл амал мекрадан, зеро ҳанӯз солҳои 60 асри бист аввалин ҳаракатҳои шахрвандӣ дар хусуси ҳимояи манфиатҳои шахрвандон ташкил ёфта буд. Вале давраи асосии муътадил инкишофёбии онҳо ба соҳибхитиёр гардидани Ҷумҳурии

Тоҷикистон рост меояд. Дар замони муосир ташкилотҳои ғайридавлатии ҳуқуқмуҳофизавӣ, яке аз падидаҳои муҳимми ҷамъиятии мададрасон оид ба амалишавии ҳуқуқ озоди ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон мебошад. Барои самаранок ҷимоя намудани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ташкилотҳои ғайридавлатии ҳуқуқмуҳофизавӣ тарз ва усулҳои махсусро истифода менамояд. Яке аз усулҳои, асосие, ки ташкилотҳои ғайридавлатии ҳуқуқмуҳофизавӣ барои амалишавии ҷимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд истифода менамоянд ин ҳамкори (ва таъсирасони) ба намоёндагони ҳокимияти қонунгузор иҷроия ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо мақсади қабул намудани санадҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳмиятнок дар самти ҳуқуқи инсон мебошад. Бояд тазаккур дод, ки ба сифати ташкилотҳои ғайридавлатӣ, дар маҷмӯъ намудҳои гуногуни он, яъне аз гурӯҳҳои хурд то иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ бузург баромад мекунад [2, с. 187]. Ин ташкилотҳо, ки бо ташаббуси ҷамъият ташкил ёфтаанд, одатан ба падидаи ҷомеаи шаҳрванди мансубанд. Ташкилоти ғайридавлатии ҳуқуқмуҳофизавӣ – ин ташкилоти мустақили худидораи ғайритиҷоратие мебошад, ки хусусияти сиёси нашошта бо ташаббус ва майлу хоҳиши шахсони ҷудоғана таъсис ёфта, бо мақсади ҷимояи ҳуқуқу озодиҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳанги фаъолият менамояд. Ташкилотҳои ғайридавлатии ҳуқуқмуҳофизавро ба ташкилотҳои ғайридавлатии милли, маҳаллӣ ва байналмилалӣ гурӯҳбандӣ менамоянд. Мафҳуми ташкилоти ғайридавлатӣ аввалин маротиба бо ташкилҳои Созмони Миллалӣ Муттаҳид истифода шудааст. То ин дам ибораи «агентҳои ихтиёрӣ» истифода бурда мешуд. Ингуна агентҳо қаблан то ташкилҳои Лигаи миллатҳо (1919) амал мекардан. Фаъолияти «агентҳои ихтиёрӣ» инъикоскунандаи асосии ҳаёти ҷамъиятӣ дар тамоми ҷаҳон гардид. Аввалин маротиба ташкилотҳои ғайридавлатӣ дар ғарб ташкил ёфтааст. Дар давлатҳои соҳти коммунисти фаъолияти мустақил ва ҳисобот диҳанда набудан ба давлат масдуд ва маън гардида буд. Дар самти ҳуқуқи инсон ва ҷимояи он чанди ташкилотҳои байналмилалӣ аз қабилӣ Кумитаи байналмилалӣ Салиби Сурх (Женева 1863) Лигаи байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон (Нью-Йорк 1942) Комиссияи байналмилалӣ ҳуқуқшиносон (Женева 1951) дар сатҳи байналмилалӣ фаъолияти густурдаро бароҳ мондаанд [1, с. 129]. Дар давлати демократи барои таъмини ҳуқуқи инсон натавонанд механизмиҳои давлатии ҷимоя балки фаъолияти ташкилотҳои ғайридавлатии ҳуқуқ муҳофизавӣ бояд фаъол гарданд. Феълан ташкилотҳои ғайритиҷоратии ҳуқуқ муҳофизавӣ яке аз падидаҳои ҷамъиятии асосӣ кӯмакрасон дар амали шавии ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон ба ҳисоб меравад. Мавриди зикр аст, ки солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи ташкилотҳои ғайри тиҷоратии ҳуқуқ муҳофизавӣ рӯ ба афзоиш аст. Чунончи: «Идора оид ба ҳуқуқи инсон ва риояи қонуният», «Маркази ҳуқуқи инсон», «Мададгор», ва ғайраҳо. Дар амалишавии ҷимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд онҳо иқдомҳои, ки аз онҳо вобаста буд иҷро намудан. Масалан маслиҳатҳои ҳуқуқи ройгон ба шахсони камбизоат. Додани маслиҳатҳои ҳуқуқии ройгон яке аз

фаъолиятиҳои асосии ташкилотҳои ғайритиҷоратии ҳуқуқмуҳофизавӣ мебошад. Ҳама сола ба ташкилотҳои ғайритиҷоратии ҳуқуқмуҳофизавӣ шумораи зиёди шахрвандон барои ҳимояи ҳуқуқ озода ва манфиатҳои қонуниашон муроҷиат мекунанд. Танҳо дар соли 2011 ба «Идора оид ба ҳуқуқи инсон ва риояи қонуният» зиёда аз як ҳазор нафар муроҷиат намудан. Аз ин шумора зиёда аз 700 нафараширо занон будан. Ба ҳамаи муроҷиаткунандагон ёриҳои ҳуқуқии ва машваратҳои зарури дода шуда оид ба баъзе мисолҳо аз хизмати адвокат низ истифода шудааст. Бояд тазакурр дод, ки шаклҳои маъмули фаъолияти ташкилотҳои ғайри тиҷорати ҳуқуқмуҳофизавӣ ин таблиғи санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон, таҳлили қонунгузориҳои миллӣ ва мутобиқати он ба меъёрҳои байналмилалӣ дар самти ҳуқуқи инсон, гузаронидани конференсияҳо ва семинарҳо оид ба масоилҳои мубрами риояи ҳуқуқи инсон, омода ва нашрнамудани маводҳо дар матбуод ба ҳисоб меравад. Дар фаъолияти онҳо таваҷҷуҳи хоса ба ҳимояи ҳуқуқу озодаҳои инсон ва шахрванд дода мешавад. Таҷриба собит сохтааст, ки танҳо ташкилотҳои ғайридавлатӣ метавонанд ҳолати таъмини ҳимояи ҳуқуқи инсонро воқеан баҳогузори намоянд, зеро онҳо ҳамарӯза дар ин самт фаъолият менамояд ва онҳо аз норосиҳои қонунгузори ва фаъолиятҳои мақомоти дахлдор огоҳанд. Метавон гуфт, ки ташкилотҳои ғайридавлатӣ муқарризи (опоненти) асосии мақомотҳои давлатӣ оид ба таъмини ҳимояи ҳуқуқу озодаҳои инсон ва шахрванд мебошанд. Эътимод ва бовари шахрвандон ба ташкилотҳои ғайритиҷорати, ки фаъолияти онҳоро ҳимояи ҳуқуқу озодаҳои инсон ва шахрванд фаро гирифтааст фазоиш меёбад. Муроҷиат ба онҳо барои ёриҳои ҳуқуқии ройгон ҳамасола афзоиш меёбад. Ҳамин тариқ метавон иброз кард, ки дар таъмини ҳимояи ҳуқуқу озодаҳои инсон ва шахрванд нақши ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва ҳуқуқмуҳофизавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир назаррас мебошад.

Адабиёт:

1. Имомов А.И. Ҳуқуқи конситутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017.
2. Коваленко И.И. Международные неправительственные организации. – М., 1996.
3. Матвеева Т.Д. Международные и национальные инструменты и механизмы защиты прав человека. – М., 1995.

МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНӢ. СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ – АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ. ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО

РОЛЬ АППАРАТА ПАЛАТ МАДЖЛИСИ ОЛИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРЛАМЕНТА

Имомов А.,
доцент кафедры конституционного
права юридического факультета
Таджикского национального
университета

Научная специальность: 12.00.14 – административное право;
административный процесс

Аннотация: В настоящей статье на основе анализа правовых актов и практики деятельности исполнительного Аппарата Маджлиси Милли и исполнительного Аппарата Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли РТ показано их место в структуре палат парламента. Дана характеристика их служебной роли в организации деятельности палат. Показан их роль в обеспечении условий для нормальной работы членов парламента, организации их надлежащего обслуживания.

Ключевые слова: Аппарат парламента, аппарат палаты парламента, Маджлиси Оли, Маджлиси милли, Маджлиси намояндагон

НАҚШИ ДАСТГОҲИ МАҶЛИСИ ОЛӢ ДАР ТАЪМИНИ ФАЪОЛИЯТИ ПАРЛАМЕНТ

Имомов А.,
дотсенти кафедраи ҳуқуқи
конститусионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмурӣ; муҳофизати маъмурӣ

Фишурда: Дар мақолаи мазкур дар асоси таҳлили санадҳои ҳуқуқӣ ва таҷрибаи фаъолияти Дастгоҳи иҷроияи Маҷлиси милли ва Дастгоҳи иҷроияи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ ҷойи онҳо дар таркиби алатаҳои парлумон нишон дода шудааст. Дар хусуси нақши хизмати онҳо дар ташкили фаъолияти палатаҳои парлумон андешаҳо баён ёфтаанд. Нақши онҳо дар таъмини шароит барои кори мутадили аъзоёни парлумон, ташкили хизматрасонии онҳо нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: Дастгоҳи парлумон, дастгоҳи палатаҳои парлумон, Маҷлиси Олӣ, Маҷлиси миллӣ, Маҷлиси намояндагон.

ROLE OF THE CHAMBER OF THE CHAMBER OF MAGLISI OLI IN MAKING PARLIAMENT ACTIVITIES

Imomov A.,
associate Professor, Department of
Constitutional Law, Faculty of Law, Tajik
National University

Scientific Specialty: 12.00.14 – administrative Law; administrative procedures

Annotation: This article, based on an analysis of legal acts and practice of the executive office of the Majlisi milli and the executive apparatus of the Majlisi namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, shows their place in the structure of the chambers of parliament. The characteristic of their official role in the organization of the activities of the chambers is given. Their role in providing conditions for the normal work of members of parliament, the organization of their proper service is shown.

Keywords: parliament apparatus, parliament apparatus, Majlisi Oli, Majlisi milli, Majlisi namoyandagon.

Под словом аппарат относительно органов государственной власти и местного самоуправления, в широком смысле подразумевается совокупность всех государственных органов и органов местного самоуправления, вне зависимости от их видов и уровней. В узком смысле высшие и местные органы государственной власти и Джамоат для обеспечения своей деятельности образуют аппарат. Основное предназначение аппарата организационно-правовое и техническое обеспечение органа, при котором они образуются. Исходя из их функционального назначения, аппарат некоторых государственных органов именуется «исполнительным аппаратом». Так, например, в соответствии с п. 10 ст. 67 Конституции Президент РТ создает Исполнительный аппарат Президента. Согласно Регламента Правительства Республики Таджикистан в составлении рабочих планов Правительства и внесении изменений и дополнений принимает участие соответствующие структурные подразделения Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан. Однако, указание на исполнительный характер аппарата присущ не для аппарата всех органов государственной власти. Так, в Конституционном законе РТ «О местном органе государственной власти» предусмотрено, что информационно-аналитический, организационно-правовой и материально-технической обеспечении деятельности председателя Горно-Бадахшанской автономной

области, области, города Душанбе, города и района осуществляется аппаратом председателя.

Аппарат палаты Маджлиси Оли являются органом обеспечения деятельности Парламента. Их правовое положение закреплено в Конституционном законе «О Маджлиси Оли Республики Таджикистан» от 19 апреля 2000 г. № 1 (с изменениями и дополнениями от 29 декабря 2010 г. № 654), в Регламенте палат и Положении об аппарате соответствующей палаты. В настоящем Конституционном законе установлено, что информационное, организационно-техническое и другое обслуживание Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон и их органов, члены Маджлиси милли и депутаты Маджлиси намояндагон обеспечиваются Аппаратом Маджлиси милли и Аппаратом Маджлиси намояндагон. Аппарат Маджлиси милли и Аппарат Маджлиси намояндагон являются юридическим лицом, рабочим органом Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон. Положение Аппарата и его состав, список их работников утверждается соответствующими палатами. Руководители Аппарата по представлению Председатели палат назначаются на сессии палат. Трудовые отношения работников палат не связано со сроком полномочий палат (ст. 63). Палаты Маджлиси Оли являются собственником имущества, которые находятся на балансе Аппарата Маджлиси милли и Аппарата Маджлиси намояндагон и структуры находящиеся в их подчинении и используют и распоряжаются этим имуществом (ст.64).

В Регламенте палат Маджлиси Оли специальные главы посвящены определению статуса их Аппарат. Так, в соответствии с главой 5 Регламента Маджлиси милли Аппарат Маджлиси милли обеспечивает правовое, документационные, организационные, информационные, финансовые, материально-технические и социально-бытовое обслуживание деятельности Маджлиси милли, Председателя Маджлиси милли, Совета Маджлиси милли, первого заместителя и заместителей Председателя Маджлиси милли, комитетов и комиссий Маджлиси милли и членов Маджлиси милли Маджлиси Оли РТ (ст.15). Деятельность Аппарата Маджлиси милли регулируются законодательными актами, настоящим Регламентом и Положением Аппарата Маджлиси милли, утверждаемые Маджлиси милли Маджлиси Оли. Структура, штатное расписание Аппарата Маджлиси милли, а также расходы по их содержанию утверждаются Маджлиси милли по представлению Председателя Маджлиси милли в пределах сметы расходов Маджлиси милли (ст.16).

Руководитель Аппарата Маджлиси милли по представлению Председателя Маджлиси милли назначается и освобождается Маджлиси милли Маджлиси Оли. Заместитель руководителя Аппарата Маджлиси, начальник секретариата, помощники Председателя Маджлиси милли, заведующие отделов, заведующий сектор, главный специалист и ведущие специалисты Аппарата Маджлиси милли согласно нормативно-правовых актов и распоряжений по представлении руководителя Аппарата Маджлиси милли, назначаются и освобождаются распоряжением

Председателя Маджлиси милли. Работники технического и обслуживающего состава Apparata Маджлиси милли назначаются и освобождаются распоряжением руководителя Apparata Маджлиси милли Маджлиси Оли (ст.17).

Отдельные полномочия, составляющие содержание деятельности Apparata Маджлиси милли предусмотрены в других главах и статьях Регламента Маджлиси милли Маджлиси Оли.

В регламенте Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли обстоятельно определено статус Apparata палаты (глава 5). Apparat Маджлиси намояндагон осуществляет организационное, правовое, документационное, информационное, финансовое, материально-техническое, социально-бытовое обеспечение деятельности Маджлиси намояндагон, Председателя палаты, его первого заместителя и заместителей, Совета палаты, комитетов, комиссий, депутатов палаты, фракций и депутатских групп. Нормативные документы, регламентирующие порядок обеспечения депутатов палаты служебным транспортом, использование средств связи, для осуществления депутатских полномочий, оплаты расходов по их материально-бытовому обеспечению и командированию, пропускному режиму палаты, утверждаются Председателем палаты по представлению руководителя Apparata Маджлиси намояндагон после согласования с Комиссией по контролю Регламента и организации работы. Проект сметы расходов палаты на очередной финансовый год вносит руководитель Apparata Маджлиси намояндагон по согласованию с Комиссией по контролю Регламента и организации работы и Комитетом по экономике и финансам до 31 октября каждого календарного года.

Руководитель Apparata Маджлиси намояндагон один раз в год отчитывается об исполнении сметы расходов Маджлиси намояндагон на заседание палаты. Так, Маджлиси намояндагон постановлением от 28 декабря 2018 г. № 1998 принял к сведению отчет руководителя Apparata Маджлиси намояндагон «О выполнении сметы расходов Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ на 2018 года». Такие постановления ежегодно принимаются соответствующими палатами и их Советом. Деятельность Apparata Маджлиси намояндагон, права, обязанности и ответственность его работников определяются нормативными правовыми актами РТ и Положением об Apparate палаты. Положение об Apparate Маджлиси намояндагон, разработанное его руководителем и согласованное с Комиссией по контролю Регламента и организации работы, утверждается Маджлиси намояндагон большинством голосов от общего числа депутатов палаты. Apparat Маджлиси намояндагон подотчетен палате и его Председателю.

Структура и штатное расписание Apparata Маджлиси намояндагон, а также расходы на его содержание, согласованные с Комиссией по контролю Регламента и организации работы и Комитетом по экономике и финансам по представлению руководителя Apparata палаты устанавливаются Маджлиси намояндагон большинство голосов от общего

числа депутатов палаты в пределах сметы расходов палаты. Назначение на должность и освобождение от должности государственных служащих Apparata Маджлиси намояндагон осуществляется в соответствии с положениями законов РТ «О государственной службе» и «О борьбе с коррупцией».

Вопросы поощрения работников аппарата палаты, присвоение им классных чинов разрешаются Советом палаты. Так, например, постановлением Совета Маджлиси намояндагон от 28 декабря 2018 г. «О присвоении классных чинов работникам Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли» были присвоены классные чины одному работнику - Советник юстиции 1 класса, пятью работникам – Советник юстиции 2 класса, пятью работникам – Советник юстиции 3 класса, трем работникам – юрист 1 класса и двум работникам – юрист 3 класса.

В Конституционном законе о Маджлиси Оли РТ, в регламенте Маджлиси милли и регламенте Маджлиси намояндагон отсутствует указание на исполнительный характер Apparata палат Маджлиси Оли. Более обстоятельное определение статуса Apparata палаты Маджлиси Оли содержится в Положении об Apparate палаты, принимаемый каждой палатой самостоятельно. Действующие Положения Apparata Маджлиси милли утверждена постановлением Маджлиси милли от 28 августа 2017 г. № 449, Положения Apparata Маджлиси намояндагон утверждена постановлением Маджлиси намояндагон от 7 марта 2012 г. № 714 с последующими изменениями и дополнениями. В Положении об Apparate Маджлиси милли указывается, что **рабочим органом** Маджлиси милли является его Apparatus. А, в Положении об Apparate Маджлиси намояндагон установлено, что Apparatus Маджлиси намояндагон является **исполнительным органом** Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ. Очевидно, с точки зрения парламента между рабочей и исполнительной характеристикой Apparata палат Маджлиси Оли нет принципиальной разницы, которую мы разделяем.

Исходя из общности принципиальных норм и положений настоящих актов, считаем целесообразным при характеристике роли аппарата в обеспечении деятельности палат Маджлиси Оли, далее более обстоятельно остановится на одно из них, а именно, на Положение об Apparate Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли, утвержденное Постановлением Маджлиси намояндагон от 7 марта 2012 г. № 714, состоящее из пяти следующих глав: 1) Общие положения; 2) Структура и функции Apparata Маджлиси намояндагон (состоящее из 16 обстоятельных параграфов); 3) Направления деятельности Apparata Маджлиси намояндагон; 4) Права и обязанности работников Apparata Маджлиси намояндагон; 5) Заключительные положения.

В общие положения содержатся нормы об основных принципах организации и деятельности Apparata Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли. Apparatus Маджлиси намояндагон осуществляет свою деятельность под руководством Председателя палаты в соответствии с требованиями

Конституции, Конституционным законом о Маджлиси Оли РТ, закона «О государственной службе», Регламента Маджлиси намояндагон, настоящего Положения и других нормативных правовых актов. Аппарат Маджлиси намояндагон в пределах своей компетенции сотрудничает с Аппаратом Маджлиси милли, Исполнительным аппаратом Президента РТ, Правительством РТ, другими органами государственной власти и общественными объединениями. Аппарат Маджлиси намояндагон является юридическим лицом. Открывает и закрывает свои расчетные и текущие счета в банках и других кредитных организациях, имеет смету расходов, содержит на своем балансе имущество, принадлежащее Маджлиси намояндагон, и пользуется настоящим имуществом.

В первом параграфе второй главы Положения об Аппарате Маджлиси намояндагон указаны следующие структурные единицы Аппарата палаты: 1. Общий отдел; 2. Организационный отдел; 3. Отдел контроля; 4. Отдел обращений и приема граждан; 5. Юридический отдел; 6. Отдел переводов, редактирования и печати; 7. Отдел по международным связям и протоколу; 8. Отдел кадров и специальной работы; 9. Информационно-технический отдел; 10. Отдел прессы; 11. Финансовый отдел; 12. Хозяйственный и обслуживающий отдел. Другие главы Положения не содержат распределения на параграфы.

Структура, штатное расписание, количество работников и смета расходов на содержание Аппарата Маджлиси намояндагон утверждается Маджлиси намояндагон по представлению руководителя Аппарата палаты по согласованию с Комиссией Маджлиси намояндагон по контролю за Регламентом и организацией работы, Комитетом палаты по экономике и финансам в рамках установленной сметы расходов.

В последующих параграфах второй главы Положения об Аппарате Маджлиси намояндагон перечисляются функции аппарата, Секретариата при руководстве палаты, старших советников и советники комитетов и комиссий палаты, функции и задачи каждого отдела Аппарата палаты. Функции Аппарата Маджлиси намояндагон перечисленные в пункте второй главы 2 Положения охватывают общие вопросы деятельности Аппарата, которые конкретизируются в функциях и задачах служб и отделов Аппарата палаты. Для более ясного представления о роли Аппарата в обеспечении деятельности Маджлиси намояндагон и его органов, считаем целесообразным проанализировать функции Аппарата палаты, перечисленные в Положении об Аппарате Маджлиси намояндагон.

Важнейшей функцией Аппарата Маджлиси намояндагон является обеспечение организационного, правового, аналитического, информационного, издательского, финансового, материально-технического, социально-бытового обслуживания деятельности Председателя палаты, первого заместителя и заместителей Председателя палаты, Совета палаты, комитетов и комиссий, депутатов и осуществление сотрудничества с фракциями и депутатскими группами по указанным вопросам обслуживания. Аппарат палаты участвует в обсуждении проектов законов

и других вопросов, рассматриваемых на заседаниях Маджлиси намояндагон, а также обобщение предложений по законопроектам, вынесенным на всенародное обсуждение. Аппарат палаты подготовит и представляет предложения по вопросам вносимым членом Маджлиси милли, депутатом Маджлиси намояндагон, Президентом РТ, Правительством РТ и Маджлисом народных депутатов ГБАО для изучения и рассмотрения Маджлиси намояндагон и его Советом.

Аппарат Маджлиси намояндагон подготовит материалов Совету палаты по вопросам, связанным с организацией и проведением совместных заседаний палат, заседаний и сессий Маджлиси намояндагон, Совета палаты, а также поручений руководства палаты. Обеспечивает выполнения постановлений Маджлиси намояндагон, Совета палаты, постановлений, распоряжений и поручений Председателя палаты, связанных с деятельностью Аппарата палаты. Также Аппарат Маджлиси намояндагон выполняет других функций, предусмотренных Регламентом совместных заседаний обеих палат, Регламентом Маджлиси намояндагон. Создает условия для осуществления полномочий депутата Маджлиси намояндагон и контроль исполнения их предложений и замечаний.

Аппарат Маджлиси намояндагон ведет учет поступления в палату обращений граждан, организация и обеспечение контроля их рассмотрения в соответствии с положениями Закона РТ «Об обращениях граждан». Организует приема граждан руководством палаты, комитетами и комиссиями палаты, депутатами в соответствии с положениями настоящего Закона РТ.

В соответствии с утвержденной разрядки, Аппарат Маджлиси намояндагон занимается отправки согласно заявкам принятых постановлений палаты, совместных заседаний палат государственным органам, местным органам государственной власти и органам самоуправления поселков и сел. Обеспечивает решение организационно-технических вопросов при подготовке и проведении совместных заседаний палат. Разрабатывает меры по совершенствованию работы Аппарата, его структурных единиц, повышению квалификации работников Аппарата. Содействует подготовке и осуществлению служебных командировок депутатов и работников Аппарата Маджлиси намояндагон.

Аппарат Маджлиси намояндагон осуществляет практических мер, связанных с проведением запланированных и согласованных бесед и встреч Председателя палаты, его первого заместителя и заместителей, комитетов и комиссий, фракций и депутатских групп, депутатов палаты с руководителями и представителями зарубежных стран, а также международных парламентских организаций. Осуществляет протокольного обеспечения мероприятий, проводимых с участием Председателя палаты, его первого заместителя, заместителей, комитетов и комиссий, фракций и депутатских групп, депутатов, руководителя Аппарата Маджлиси намояндагон.

В практической организации деятельности Председателя Маджлиси намояндагон, его первого заместителя, заместителей, обеспечение их информативным материалом, организации контроль за исполнением их решений и распоряжений, в согласовании и организации их встреч и бесед с руководителями государств, парламентов, официальных делегаций, послов и представителей дипломатических корпусов зарубежных стран. А также в осуществлении протоколирования настоящих встреч и бесед и решении других вопросов организационного характера Положение об Аппарате Маджлиси намояндагон предусматривает важные функции Секретариата при руководстве Маджлиси намояндагон (пункт 3). В решении вопросов надлежащей подготовки законопроектов вносимых на рассмотрение палат, обеспечение их соответствия Конституции и других законодательных актов, анализ состояние законотворческой деятельности и подготовки предложений по их совершенствованию, подготовки документов по проведению парламентских слушаний и выполнении других поручений руководства палаты и руководства Аппарата Маджлиси намояндагон важная роль отводится старшим советникам и советникам комитетов и комиссий палаты парламента (пункт 4).

Руководители и работники соответствующих отделов и служб Аппарата Маджлиси намояндагон в соответствии с Положением несут предусмотренную ответственность за несвоевременное, некачественное исполнение своих служебных обязанностей.

Положение об Аппарате Маджлиси намояндагон предусматривает плановую организацию деятельности Аппарата, которая охватывает три направления. **Первое направление, подготовка заседаний Совета Маджлиси намояндагон.** Аппарат Маджлиси намояндагон осуществляет проведение организационно-технической работы по организации заседаний Совета Маджлиси намояндагон, соответствующие его отделы на основе предложений комитетов и комиссий составляют проект повестки дня заседания Совета палаты, который подписывается руководителем Аппарата палаты. Комитеты и комиссии палаты и отделы Аппарата за пять дней до заседания Совета палаты представляют проекты документов с визой исполнителей и резолюцией руководства палаты в общий отдел со списком по их рассылке. Документы после обсуждения на заседании Совета Маджлиси намояндагон дорабатываются в комитетах и комиссиях палаты и соответствующих отделах Аппарата палаты в соответствии с Инструкцией о делопроизводстве в Аппарате Маджлиси намояндагон.

Второе направление, подготовка заседаний сессии Маджлиси намояндагон. В этом направлении Аппарат палаты осуществляет организационно-техническую деятельность в соответствии со сроком проведения парламентских слушаний. На основе постановления Совета палаты, соответствующие отделы Аппарата палаты составляют повестку дня заседания сессии Маджлиси намояндагон, которую подписывает руководитель Аппарата палаты. Соответствующие отделы Аппарата за трех дней до заседания сессии Маджлиси намояндагон подготавливают и

принимают меры по доведению до сведения депутатов и ответственных работников Apparata палаты проекты обсуждаемых документов. Настоящие документы после обсуждения на заседании сессии Маджлиси намояндагон в соответствии с Инструкцией о делопроизводстве в Apparate палаты должны быть оформлены соответствующими отделами Apparata Маджлиси намояндагон.

И, третье направление деятельности Apparata Маджлиси намояндагон порядок подготовки парламентских слушаний. Apparat палаты осуществляет организационно-техническую деятельность в соответствии со сроком проведения парламентских слушаний по предлагаемым вопросам. По поручению Совета палаты, соответствующие отделы Apparata Маджлиси намояндагон совместно с ответственным комитетом составляют необходимые документы по обсуждаемым вопросам. Соответствующие отделы Apparata палаты не позднее трех дней до парламентских слушаний подготавливают документы и принимают меры по доведению до сведения депутатов и ответственных работников Apparata проекты обсуждаемых документов. Документы после парламентских слушаний оформляются в комитетах и комиссиях по согласованию с соответствующими отделами Apparata в соответствии с Инструкцией о делопроизводстве в Apparate Маджлиси намояндагон.

Глава четвертая Положения об Apparate Маджлиси намояндагон последовательно закрепляет права и обязанности работников Apparata. Вначале предусмотрен права и обязанности руководство Apparata, затем руководителя Apparata палаты, его первого заместителя и заместителя руководителя – заведующий хозяйственным и обслуживающим отделом, далее Секретариата при руководстве палаты, старшие советники и советники комитетов и комиссий палат. Положение закрепляет права и обязанности заведующих отделов, заведующих состоящие при отделе секторов, главные, ведущие специалисты и специалисты, технические работники Apparata и срок их деятельности.

В соответствии с различиями в перечне и объеме полномочий Маджлиси миллӣ и полномочий Маджлиси намояндагон, спецификой организационных форм их деятельности Положение об их Apparate предусматривают некоторые разнообразия в структуре каждого Apparata палаты. Так, в структуре Apparata Маджлиси милли перечень отделов несколько меньше чем в Apparate Маджлиси намояндагон, порядок их организации также имеют свои особенности. Так, например, глава третий Положение об Apparate Маджлиси милли предусматривает организации таких сложных по объему отделов: по обеспечению конституционных основ, прав и свободы человека, гражданина и законности; по координации деятельности Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон, исполнительной властью, общественными объединениями, средствами массовой информации и межпарламентским связям; по вопросам экономики, коммуникации, аграрный, занятости населения и экологии; по социальным вопросам, охране здоровья, наука, образованию, культуре и

политике среди молодежи и женщин в обществе. Между тем под такими названиями Маджлиси милли каждого нового созыва образует соответствующие комитеты палаты. О целесообразности такого дубля стоит подумать.

Наличие в структуре палат парламента исполнительного аппарата продиктована объективной необходимостью обеспечения условий для нормальной работы органов палаты. Осуществление организационно-правовой деятельности палат, работы членов и депутатов в составе парламента. Организации технического, жилищно-бытового обслуживания депутатов, обеспечения их информационными и необходимыми правовыми документами. Организации приёма зарубежных парламентских делегаций и их обслуживание. Содействие членам парламента в организации их зарубежных поездок. Все это и много другое в работе исполнительного аппарата Маджлиси Оли, направлены к организации эффективной работы парламента.

THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE LEGISLATION

Oyev Kh.,

Associate Professor of the department a constitutional Law of the Tajik National University, Ph.D.Law.

Phone: (+992) 918648813

E-mail: oyev@mail.ru

Zayniddinov S.,

Senior teacher of chair of languages of law department of the Tajik National University

Scientific Specialty: 12.00.14 – administrative Law; administrative procedures

Annotation: In article it is a question of development of the administrative legislation its communication with the constitutional reform in the Republic of Tajikistan. It is noted that development of the administrative legislation finds the reflection in various legal acts - in laws (constitutional and branch), codes, and in bylaws.

Features of development of the administrative legislation consists in its integration character, its development it is always connected with dynamics legislation development as a whole and complex and creative character possesses.

Keywords: legislations, administrative, control, supervision, state authority, parliament, president, government, court, power, executive, legislator, right, function, task, jurisdiction, state, citizen.

КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ИНКИШОФИ ҚОНУНГУЗОРИИ МАЪМУРӢ

Ойев Х.,

дотсети кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 918648813

E-mail: oyev@mail.ru

Зайниддинов С.,

муаллими калони кафедраи забонҳои
хориҷии факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмурӣ; муурофияи маъмурӣ

Фишурда: Дар мақола сухан дар бораи инкишофи қонунгузори маъмурӣ рафта, алоқамандии онро бо давраҳои ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст. Зақр мегардад, ки қонунгузори маъмурӣ инкишофи худро шаклҳои гуногуни санадҳои ҳуқуқӣ - қонунҳо (қонунҳои конституционӣ ва соҳавӣ, аз ҷумла дар кодексҳои ҚТ) ва дар санадҳои зерқонунии мақомоти намояндагӣ ва иҷроия сатҳҳои гуногун ёфтааст.

Хусусияти инкишофи қонунгузори маъмурӣ характери интегратсионӣ дошта, он баробари инкишоф ёфтани соҳаҳои дигари қонунгузорӣ дар пешравӣ буда, дорои характери комплексӣ ва созандагӣ мебошад.

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ, маъмурӣ, мақомоти давлатӣ, парлумон, президент, правительство, суд, ҳокимият, иҷроия, ҳуқуқ, қонуният, функсия, задача, юрисдиксия, ҳосударство.

КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РАЗВИТИИ АДМИНИСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Ойев Х.,

доцент кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 918648813

E-mail: oyev@mail.ru

Зайниддинов С.,

старший преподаватель кафедры иностранных языков юридического факультета ТНУ

Научная специальность: 12.00.14 – административное право; административный процесс

Аннотации: В статье речь идет о развитии административного законодательства его связь с конституционной реформой в Республике Таджикистан. Отмечается, что развития административного законодательства находит своего отражения в различных правовых актах – в законах (конституционные и отраслевые), кодексах, и в подзаконных актов.

Особенности развития административного законодательства заключается в ее интеграционный характере, ее развитие всегда связан с динамикой развития законодательства в целом и обладает комплексный и созидательный характер.

Ключевые слова: законодательства, административный, государственный орган, парламент, президент, правительство, суд, власть, исполнительный, законодатель, право, функция, задача, юрисдикция, государство.

It is known that Constitution of the Republic of Tajikistan (RT) as the main law of the country not only consolidated in all appeared forms of the independence and the structure of constitutional basis and activity of state power as well as constitution and as the main source of development of acting legislation was considered from which development of administrative legislation absorbs too.

The establishment of position of the President of Republic of Tajikistan on the direction process of constitutional reforms with the law of the RT on constitutional reforms in the Republic of Tajikistan. The order of adoption and enforcing of the Constitution of the RT from 20 July 1994 was held its reflection were in Chapters 4 5 and in other chapters of constitution.

So chapter 4 of the constitution article 64, 72 devoted to the president of RT as the head of state and chairman of executive authority and protector of constitution and laws the rights and freedom of a man a citizen guarantor national independence unity and sovereignty everlasting and long-living state The order in activity of state body and their cooperation observing international agreements of Tajikistan terms of being elected starting activity powers, order of leaving office and having the right to immunity are defined. It was also defined by the order of election of the president (part 3, article 66).

In chapter 5 of the constitution staff and constitutional duties of the government of the republic of Tajikistan are reflected and at the same time the order of the structure, activity and its power was sent to the constitutional law (article 73,75).

Constitution specifies the system of local body state power in two chapters: chapter 6 (articles 76-80) and chapter 7 (Badakhshan Autonomous Mountains Region- articles 81-83) it is noted in article 73 that executive power in the local places are headed an exercised by the representatives of the president- chairman of region town and district on their administrative territories and they are responsible before higher body and according to assembly of people's deputies.

Chairman Badakhshan Autonomous Mountainous Region, region, city of Dushanbe town and district are appointed and dismissed by the president and presents to the approval of according to the assembly of Majlisi Oli. Order of establishment, structure power and activity of body of local government is regulated by the constitutional law.

Constitution. Badakhshan Autonomous Mountainous Region is component and indivisible part of the RT and to change its area without agree of the Assembly of People's Deputies of region is impossible (Article 81) its power in social, economic cultural and other branches and regulated by the constitutional law (Article 83).

So, administrative legislation is the continuity of its development in constitutional laws and other administrative–legal acts on the basis and implementation (enforcing) adopted constitution that such ways of its development can be differed:

- 1) adoption of constitutional laws;
- 2) with adoption of branches, laws;
- 3) with adoption of new different codes of RT;
- 4) with adoption of legal normative acts Central representatives body and local state power;
- 5) with adoption of legal normative acts by the body of executive power state managing and their officials.
- 6) by signing bilateral and multilateral agreements of RT as well as international acts.

Development of administrative legislation with adoption of constitutional laws are expressed in separate constitutional laws which situation of constitution where specified. Now the number of such laws reached more than 12. First Constitutional law “On the Government of RT” from 3 November 1995 N79 consists of 6 sections and 28 articles, Constitutional status of the Government of RT is defined. So, the present law recognizes the government as an executive power, duties staff, structure, order of establishment, power, activity and its relation to Majlisi Oli, Body of local government, courts and public associations, bodies of foreign countries and international organizations were defined.

Later the new constitutional law “On the Government of the RT” From 12, May, 2001, 28 in comparison with the law of 1995 gave improvement very much to the legal position of the Government. IF the power of the Government was given only in one article (18) on law from 1995 in the new Law.

There is a special chapter chapter 3 –the power of the government of RT and reflected in 10 articles (12-22) The power of the government according to the directions of activity where defined especially heading of ministries state committees and other bodies of state management; Common power as well as a power of government of the RT in the branches of economy, budget finance money debit and tax social science culture education and health care, usage of nature ,protection environment, ensuring legality rights and freedom of the citizens fight against the criminality, about ensuring of defense and state security; Foreign policy and international relations as well as other power of the government of RT (Article 22) another law is the constitutional law “On the state power of Local places (local government) ‘from 1th December 1994 ,№1092 That the system of the local body of executive power and its powers , form of activity, structure and other questions were solved, with the adoption of new constitutional law “ On local body of state Government“ from 17 may 2004 №28 became invalid. If the law of 1994 having the power of chairman of local executive body was defined in one article (35) The new law from 2001 done it very wide. The power and activity of chairman, chairman of Badakhshan Autonomous Mountainous Region, Regions, city of Dushanbe , District , town and districts were placed in special chapter (chapter3 Articles 18-23) The

political and legal notions became clear, the basis of dismissals from position and other questions of activity of chairman of local body of executive power were also defined, such content was not in the law of 1994. The law defines the basis for dismissal of the chairman from position as follows: On basis of his/her statement of retire on the basis of court decision coming into legal force the sentence often unable to do functions other defined basis of laws of RT administrative legislation develops in framework of other constitutional; laws of RT. For Instance, Constitutional laws of RT "On the courts of RT" from 6 August 2001, appointment, duties, power, structure and forms of activity and council of justice of RT were defined and give special sections (Articles 94-104).

Or Constitutional law of RT "On the legal System of emergency" from 3 November 1995 №94 has the power of executive body in this system was defined, form and ways of its activity on normalizing the situation.

Development of the administrative legislation with adoption branches laws. At present there were adopted more than 150 branches laws which as a whole the content of development of administrative legislations was widened with essence which all according to the subject of regulating to such sub branches of administrative legislation maybe divided; in the field of economy; in the branch of social and cultural directions and in the administrative political branch.

Development of administrative legislation with adoption of new various codes of the Republic of Tajikistan. 10s of codes were adopted on this or that level the power of executive body power was defined, their branch functions reflected exactly. For example Section 3 Tax Code of RT from 3, December, 2004 legal situation (status) and structure of tax body and units of tax police of RT, was defined. Similar rules of Tax code of RT from 12, November, 1998 was defined. So, the custom Code of RT from 3, December, 2004, No 62 defined 18 types of system of custom 11, at the same time.

The system of customs body in the following kinds: 1 status of customer on the matters of activity of custom 2 local offices of custom 3 customs 4 customs checkpoints as well as the forms and methods of their activity were defined.

The other Codes of RT such as Codes of Land, Water, Family and Marriage, living place and others in the framework of the subject of branches regulation the norms were defined few, which to power and form and way of activity of body of state management or their officials are regulated.

It must be noted that in this system special place was given to administrative offices in the Code of RT which public relations of state power on committing administrative wrongs regulated.

Thus, development of the administrative legislation it is connected with the constitutional reform carried out in the Republic of Tajikistan. Development of the administrative legislation. As a rule, finds the reflection in various legal acts - in laws (constitutional and branch), codes, and in bylaws.

Features of development of the administrative legislation consists in its integration character, and its development it is always connected with dynamics legislation development as a whole and complex and creative character possesses.

Literature:

1. Қонуни ҚТ «Дар бораи ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби қабул ва мавриди амал қарор додани Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 20 июли 1994 //АШО ҚТ. 1994. №13. М.194.
2. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1994;
3. Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 3 ноябри соли 1995, № 79 // АМО РТ. 1995. № 21. М. 218.
4. Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001, № 28 //АМО ҚТ. 2001. № 4. М.215; 2003. №4. М.152.
5. Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи ҳокимияти давлати дар маҳалҳо» аз 1 декабри соли 1994, № 1092 //АМО ҚТ. 1994. №23-24. М.448.
6. Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 6 августи соли 2001, № 30 //АМО ҚТ. 2001, №7, М.490;
7. Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми ҳуқуқи вазъияти фавқулодда» аз 3 ноябри соли 1995, №94 // АМО ҚТ. 1995. № 21. М.233.
8. Кодекси андози ҚТ аз 3 декабри соли 2004 // АМО ҚТ. 2004. №12 . Қ-1. М. 689.
9. Кодекси гумруки ҚТ аз 3 декабри соли 2004 // АМО ҚТ. 2004. №12. Қ-2. М.704
10. Кодекси замини ҚТ аз 13 декабри соли 1996 //АМО ҚТ. 1996. № 23. М.351.
11. Кодекси оби ҚТ аз 29 ноябри соли 2000, № 34 // АМО ҚТ. 2000. № 11. М.510.
12. Кодекси оилаи ҚТ аз 13 ноябри соли 1998 № 682 // АМО ҚТ. 1998. №22. М.303.

РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВЫХ СИСТЕМ СТРАН-ЧЛЕНОВ СНГ

Ганиев Дж. Ш.,

ассистент кафедры конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета

E-mail: jomi.03@mail.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право

Научный руководитель: Диноршоҳ А.М., доктор юридических наук, профессор

Рецензент: Джамшедов Дж.Н., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В статье раскрывается роль Конституции как центра правовой системы. Конституции стран– членов СНГ определяют основные принципы формирования правовой системы, создают прочную нормативную базу конституционных изменений и юридически обеспечивают их необходимость, стимулируют процессы реформирования в странах СНГ.

Ключевые слова: Конституция, СНГ, правовая система, реформа.

НАҚШИ КОНСТИТУТСИЯ ДАР ТАШАККУЛИ НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ ДАВЛАТҲОИ АЪЗОИ ИДМ

Ганиев Дж.Ш.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи конституционии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

E-mail: jomi.03@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02. – ҳуқуқи конституционӣ; мурофиаи суди конституционӣ; ҳуқуқи муниципалӣ

Роҳбари илмӣ: Диноршоҳ А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Муқарриз: Чамшедов Ч. Н., номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Дар мақола нақши Конститутсия ҳамчун марказӣ низоми ҳуқуқи кушода мешавад. Конститутсияи давлатҳои аъзои ИДМ принципҳои асосии ташаққули низоми ҳуқуқиро муайян мекунад, инчунин

базаи меъёрҳои тағйироти конститусиониро ташкил ва мустаҳкам менамояд ва зарурияти онро ҳуқуқи таъмин менамоянд, чараҳои ислохотро дар давлатҳои ИДМ ҳавасманд мекунад.

Калидвожаҳо: Конститутсия, ИДМ, низоми ҳуқуқи, ислохот.

THE ROLE OF THE CONSTITUTION IN THE FORMATION OF LEGAL SYSTEMS CIS MEMBER COUNTRIES

Ganiev J.Sh.,

Junior lecturer of the Department of Constitutional law of the Law Faculty, Tajik National University

E-mail: jomi.03@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceedings; municipal law

Research supervisor: Dinorshoh A.M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Reviewer: Jamshedov J.N., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor

Annotation: The article reveals the role of the Constitution as the center of the legal system. The Constitutions of the CIS member states define the basic principles for the formation of the legal system, create a solid regulatory framework for constitutional amendments and legally ensure their necessity, stimulate reform processes in the CIS countries.

Keywords: Constitution, CIS, legal system, reform.

С конца 80-х гг. XX века мы являемся свидетелями кардинальной переделки правовой системы стран СНГ. Сопровождается она весьма болезненными факторами: сначала «война законов», острые противоречия между органами законодательной и исполнительной власти, «парад суверенитетов» национально-государственных и административно-территориальных единиц в бывшем Союзе ССР, а потом и в Республиках СНГ, затем взрыв преступности, включая гражданские войны, а также и нарушения прав целых слоев и групп населения и др. Ситуация эта весьма опасна, но не безнадежна для нарождающихся правовых отношений, поскольку происходящие перемены имеют целью построение правового государства, обеспечение прав и свобод человека в странах СНГ и Республики Таджикистан, что невозможно без введения ситуации в четкие правовые рамки.

С другой стороны, политические события последнего десятилетия XX века – начала XXI века в советском и постсоветском пространстве происходят на фоне возрастания роли конституционного регулирования о чем свидетельствует динамичный процесс обновления конституционного законодательства. Во всех государствах Содружества действуют новые

Конституции. В Республике Азербайджанской от 12 ноября 1995 г.; в Республике Армения от 5 июня 1995 г.; в Республике Беларусь от 24 ноября 1996 г.; в Грузии от 24 августа 1995 г.; в Республике Казахстан сначала от 28 января 1993 г., потом от 30 августа 1995 г., в Кыргызской Республике от 5 мая 1993 г.; в Республике Молдова от 29 июля 1994 г.; в Российской Федерации от 12 декабря 1993 г.; в Республике Таджикистан от 6 ноября 1994 г. Туркменистане от 18 мая 1992 г.; Республике Узбекистан от 8 декабря 1991 г.; и на Украине от 28 июля 1996 г. и т.д. В конституционных реформах стран СНГ отражается коренная модификация общественного строя и в их новых конституциях воплощены общепризнанные в мировом сообществе демократические принципы, с учетом их исторического прошлого и особенностей современного периода развития. Одним словом в конституциях фокусируются все научные аспекты государственного управления и конституционная теория и законодательство оказывают положительное влияние на все стороны социальной жизни [1, с. 12].

Не сомненно, что Конституция выступает ядром правовой системы государства, ее главным нормативным источником. Она служит средством целенаправленного воздействия на общественные отношения, важнейшим условием обеспечения согласованности всех звеньев политической системы, гарантией режима законности и правопорядка. Если до распада Союза ССР конституции союзных республик находились в середине правовой иерархической лестницы (над ними возвышались Конституция СССР и союзное законодательство), то в условиях постсоветского развития конституции стали действительно основным законом страны. В них получили отражение масштабные общественные преобразования, происходящие в странах СНГ, социальные процессы, связанные с совершенствованием государственно-политической организации общества в период утверждения суверенитета, преобразованием экономики в рыночную, повышением эффективности регулирования прав человека и гражданина. Они создают прочную нормативную базу конституционных изменений и юридически обеспечивают их необходимость, стимулируют процессы реформирования в странах СНГ. Их объединяет общий концептуальный подход: принципы признания человека высшей ценностью, народовластия, разделения властей, правового государства, верховенства права и закона, политического и идеологического плюрализма, множественности форм собственности. Конституции отражают светский и социальный характер государственной власти. Приходит осознание того, что Конституция закрепляет суверенитет народа; основы конституционного строя; основные права, свободы и обязанности человека и гражданина; механизм осуществления власти и что, Конституция – это первое необходимое условие правового государства, основанного на господстве права, отрицании произвола власти и бесправия подвластных. Народ выступает единственным источником государственной власти.

Одно временно следует еще раз подчеркнуть, что новые конституции новых независимых государств СНГ как основной закон государства, являются неотъемлемой частью правовой системы, в то же время закрепляют ее основные черты и принципы построения правовой системы.

Прежде всего, отметим, что конституции стран Содружества пользуются понятием «правовая система». Так, о правовой системе говорится в ч.5 ст.6 Конституции Армении, в ст.5 Конституции Российской Федерации, в ч.3 ст.10 Конституции Таджикистана.

Конституции некоторых стран Содружества восприняли концепцию право применения, основанную на идее справедливости. Это прослеживается, прежде всего в провозглашении принципа верховенства права.

Представляется интересным в этом отношении положение ст.194 Конституции Азербайджанской Республики «Законы должны основываться на праве и справедливости(равном отношении к равным интересам) и не противоречить Конституции Азербайджанской Республики». Статья 8 Конституции Украины гласит: «В Украине признается и действует принцип верховенства права». Аналогичная запись ст.7 Конституции Республики Беларусь: «В Республике Беларусь устанавливается принцип верховенства права» [2, с. 45].

Конституции стран Содружества определяют основные параметры правовой системы и прежде всего, структуру системы законодательства, отводя в ней важнейшую роль Конституции. Нередко в тексте самих конституций содержится определение Конституции. «Конституция Грузии, – говорится в ст.6 Конституции Грузии, – основной закон государства». В Конституции Азербайджана подчеркивается, что «Конституция Азербайджанской Республики является основой системы законодательства Азербайджанской Республики». Конституция Республики Молдова является ее высшим законом (ст.7 Конституции Республики Молдова. Конституции других стран Содружества закрепляют принцип верховенства Конституции и законов в правовой системе.

Так, в ст.15 Конституции Узбекистана говорится: «В Республике Узбекистан признается безусловное верховенство Конституции и законов Республики Узбекистан». В Конституции Грузии говорится, что все другие правовые акты должны соответствовать Конституции (ст.6). Положения о высшей юридической силе Конституции присутствуют и в Конституциях других стран (например, ст.15 Конституции Узбекистана, ст.12 Конституции Кыргызской Республики и др.). Согласно Конституции Молдовы «ни один закон или иной правовой акт, противоречащие положениям Конституции, не имеют юридической силы» (ст.7) [3, с. 25].

Таким образом, современное конституционное право стран СНГ, провозгласив идею правового государства, достаточно последовательно закрепляет его важнейший принцип– верховенства права, правового закона. В соответствии с демократической доктриной права, в конституционном праве стран СНГ воспринято положение о приоритете

норм международного права перед внутренним законодательством. Так, например, согласно Конституции Республики Казахстан, международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона.

Республика Беларусь признает приоритет общепризнанных принципов международного права и обеспечивает соответствие им законодательства (ст.8 Конституции Республики Беларусь). Все страны СНГ, основываясь на неотъемлемом праве на самоопределение, провозглашают себя суверенными государствами. Так, ст.1 Конституции РФ гласит: «Российская Федерация – есть демократическое, федеративное, правовое государство с республиканской формой правления», а ст.4 гласит: «Суверенитет Российской Федерации распространяется на всю ее территорию». Конституции Кыргызской Республики закрепляет: «суверенитет Кыргызской Республики не ограничен и распространяется на всю ее территорию. Защита суверенитета и независимости возлагается на Президента Республики и Вооруженные Силы государства».

Государственный суверенитет получает выражение как в сфере внутривнутриполитических, так и внешнеполитических отношений. Конституции стран СНГ закрепляют за республиками статус полноправного субъекта международных отношений. Внешняя политика стран СНГ исходит из принципов суверенного равенства государств, неприменения силы или угрозы силой, нерушимости границ, мирного урегулирования споров, невмешательства во внутренние дела других государств и иных общепризнанных принципов и норм международного права [4, с. 10].

Каждая республика может заключать союзы, входить в содружества и другие межгосударственные образования, а также свободно выходить из них, руководствуясь высшими интересами государства, народа, его благосостояния и безопасности.

Новые Конституции стран СНГ провозглашают социальный характер государства. Это означает, что социальная политика служит человеку, направлена на создание условий, обеспечивающих его достойную жизнь и свободное развитие. Государство берет на себя обязательства социального характера. Оно охраняет труд и здоровье людей; гарантирует минимальный размер оплаты труда; обеспечивает поддержку семьи, материнства, отцовства, детства, инвалидов и пожилых людей, создает систему социальных служб, гарантируется социальное обеспечение за счет государства в старости, в случае болезни и утраты трудоспособности, потери кормильца. Поощряется деятельность, способствующая экологическому благополучию, укреплению здоровья граждан. В социальном государстве воспитание, образование, наука и культура свободны и пользуются покровительством государства.

Одно из центральных мест в новых конституциях занимает проблема собственности. Гарантируется единство экономического пространства,

свободное перемещение товаров, услуг и финансов, поддержка конкуренции, свободной экономической деятельности, защита предпринимательства. Каждому предоставляется право на свободное использование своих способностей и имущества для предпринимательской и иной не запрещенной законом экономической деятельности

В государствах– участниках Содружества принцип политического плюрализма и идеологического многообразия получает выражение в многообразии политических институтов, идеологий, мнений. Не допускается признание какой-либо идеологии в качестве государственной. Возможно существование множества политических партий, массовых народных движений, других общественных объединений граждан.

Практически все конституции стран СНГ закрепляют светский характер государства, что означает, что непризнание религии в качестве государственной или обязательной и что государство не вправе возлагать на религиозные организации государственные функции, а религиозные объединения отделены от государства и действуют по собственным уставам. Порядок образования религиозных объединений и их правовой статус устанавливается законом. Государство гарантирует свободу религий и вероисповедания.

Государственная система образования имеет светский характер. Каждый вправе самостоятельно определять свое отношение к религии, единолично или совместно с другими исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, выражать и распространять убеждения, связанные с отношением к религии, участвовать в отправлении религиозных культур, ритуалов, обрядов.

Конституции провозглашают права человека и гражданина неотъемлемыми. Государство в лице своих органов и должностных лиц выступает гарантом прав человека, его партнером. Оно защищает свободу, справедливость и социальную стабильность. Государство ответственно перед гражданином и обеспечивает создание условий для свободного развития личности, защищает жизнь и здоровье, честь и достоинство, свободу, неприкосновенность личности и ее неотчуждаемые права. В свою очередь гражданин ответственен перед государством за исполнение обязанностей, возложенных на него конституцией [5, С.18].

Гарантируется государственная защита прав и свобод человека и гражданина. Каждый может защищать свои права и свободы всеми способами, не запрещенными законом. Каждый имеет право на возмещение государством вреда, причиненного незаконными действиями (бездействием) органов государственной власти или их должностных лиц.

В конституциях стран СНГ закрепляется форма их государственного устройства. Большинство стран СНГ являются унитарными государствами с автономными включениями (Азербайджан, Грузия, Таджикистан, Узбекистан, Украина) либо без таковых (Армения, Казахстан, Кыргызстан, Молдова, Туркменистан). Только Россия сохраняет федеративную форму государственного устройства. Федерализм как принцип политико-

территориального устройства, форма территориальной демократии, самоопределения и самоуправления народов в составе России является неизменной основой ее конституционного строя. Россия— это единое, но сложное по своей внутренней структуре государство. В его составе 89 субъектов: 21 республик, 6 краев, 49 областей, два города федерального значения— Москва и Санкт-Петербург, а также 10 автономных образований— одна автономная область и 9 автономных органов.

В Конституциях стран СНГ возведен принцип разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную. Разделение властей предполагает, что государственная власть осуществляется представительными(законодательными), исполнительными и судебными органами. Оставаясь в пределах своих полномочий самостоятельными эти органы в совокупности образуют единую систему. В то же время разделение властей в демократическом государстве понимается не как ожесточенное противостояние и конфронтация а как разумное, цивилизованное разграничение полномочий.

Суть разделения властей— в защите власти народа путем создания системы «сдержек» и «противовесов», нейтрализующих тенденции к узурпации власти той или иной группой граждан или отдельным, должностным лицом. Вопросам организации системы государственной власти в конституциях стран СНГ посвящены специальные разделы: это раздел III Конституции Республики Туркменистан— «Система органов власти и управления»; раздел III Конституции Азербайджана— «Государственная власть»; раздел V Конституции Республики Узбекистан— «Организация государственной власти»; раздел IV Конституции Республики Беларусь— «Президент, парламент, правительство, суд» и другие.

Все страны СНГ имеют специфические особенности в формировании системы высших органов государства. Высшими органами законодательной власти в странах Содружества являются: Милли Меджлис Азербайджанской Республики; Национальное Собрание Республики Беларусь и Республики Армения; Жогорку Кенеш Республики Кыргызстан; Федеральное Собрание— парламент Российской Федерации; Маджлиси Оли Республики Таджикистан; Олий Мажлис Республики Узбекистан и др. Своеобразная структура органов законодательной власти учреждена в Туркменистане. Здесь избирается высший представительный орган народной власти— Халк Маслахаты и законодательный орган власти— Меджлис Туркменистана. В состав Халк Маслахаты входят как избранные народом депутаты, так и представители трех властей— законодательной, исполнительной и судебной, Президент республики, депутаты Меджлиса, члены Кабинета Министров, Председатель Верховного Суда, Высшего хозяйственного суда, Генеральный прокурор, главы административно-территориальных образований среднего и низового звеньев. Работой Халк Маслахаты руководит Президент Туркменистана либо избираемый Халк Маслахаты любой из его членов [6, с. 189].

Все страны СНГ ввели институт президента. В условиях президентуры власть не персонифицируется, не становится принадлежностью конкретного лица, возглавляющего тот или иной орган. Она остается властью соответствующего органа государства. Законная власть президента республики основывается на конституции, правовых процедурах и механизмах, гарантирующих соблюдение конституционных полномочий.

Все президенты в странах СНГ избираются на основе всеобщего, равного избирательного права при тайном голосовании. В странах СНГ президент фактически стоит над парламентом, осуществляя как глава государства, высшую государственную власть. В Туркменистане президент республики является не только главой государства, но и главой исполнительной власти, высшим должностным лицом Туркменистана. Конституционно закрепляется неприкосновенность президента и процедура отстранения его от должности.

Из изложенного можно сделать и общий вывод, что юридические свойства Конституции стран СНГ как центра правовой системы проявляются в следующем:

1) Конституционные нормы являются высшим материальным критерием права стран СНГ. Все что содержится в праве стран СНГ и проявляется в нем, должно соответствовать конституционным нормам.

2) Наличие в тексте Конституций стран СНГ указания на основные принципы правовой системы. Это: человек, его права и свободы как высшая ценность, народовластие, осуществляемое непосредственно и через представительные органы, правовое государство, политический и идеологический плюрализм, разделение властей, свобода экономической деятельности и равноправие форм собственности, примат международного права. Никакие другие положения Конституции и иных нормативных правовых актов не могут противоречить этим принципам.

3) Сами конституционные нормы являются непосредственно действующим правом. Цели и принципы Конституции имеют прямое действие. Они непосредственно воспринимаются людьми и влияют на их поведение.

Сегодня перед национальными юридическими науками конституционного права государств–членов Содружества стоит задача исследования интеграционных процессов в рамках СНГ, практики государственного строительства и тенденций развития конституционного законодательства этих государств. Это имеет не только познавательное, но и правовое значение. Практический и теоретический опыт стран СНГ в области конституционного развития обогащает отечественную теорию конституции новыми выводами и положениями, рожденными в специфических условиях отдельных государств в период их перехода от тоталитарной к демократической политической системе, позволяет заимствовать положительный опыт, находить оптимальное решение ряда

общих правовых проблем, прогнозировать развитие политико-правовых и социально-экономических процессов в государствах-членах СНГ.

Литература:

1. Конституции государств-участников СНГ. – М., 1999.
2. Вишняков В.Г. Пяткина С.А. Некоторые аспекты общего и особенного в новых конституциях государств Содружества // Сравнительный обзор законодательства государств–участников СНГ. – Ч. 1. – М., 1995.
3. Конституционные реформы в государствах Содружества. Сб. статей/ Под ред. Ю.А. Тихомирова. – СПб., 1993.
4. Михалева Н.А. Конституционные реформы в странах СНГ// Конституционный вестник. –1994. – №1/17.
5. Шайкенов Н.А. Основные задачи правовой реформы в государствах–участниках СНГ//Вестник ИПА. – 1993. – №3.
6. Якубова С.Н., Камолов Ш.Х., Сулаймонов М.С., Саиданваров Қ.Қ., Имомов Ҳ.Ш., Соибов З.Ш., Ғаниев Ҷ.Ш. Ҳуқуқи конституционии давлатҳои иттиҳоди давлатҳои мустақил // Васоити таълимӣ., Душанбе, 2018.

УЧАСТИЕ ПРОКУРОРА В ПРОИЗВОДСТВЕ ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Давлатзода Ф.М.,

следователь прокуратуры города Гиссара, советник юстиции третьего класса, соискатель отдела государственного права ИФПП АН РТ
Тел.: (+992) 918617514

E-mail: dfm0000@mail.ru

Научная специальность: 12.00.14 – административное право и административные процедуры

Аннотация: статья посвящена вопросам законодательного регулирования участия прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях. Отмечается, что в современном правовом пространстве Республики Таджикистан реализация норм, регламентирующей участия прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях затруднена, в частности, из-за проблем теоретического и практического характера. Недостаточный уровень теоретического осмысления прокурорского надзора в системе способов и средств регулирования общественных отношений по обеспечению общественного порядка, негативно отражается на качестве нормативно-правовой основы участия прокурора в производстве по делам рассматриваемой категории. Анализ нормативно-правовых актов Республики Таджикистан, регламентирующих участие прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях, дали автору основание полагать, что данный вопрос более детально регламентирован в ведомственных нормативно-правовых актах Генерального прокурора РТ, чем в соответствующих законодательных актах. В результате исследования, высказаны ряд научно-обоснованных предложений по совершенствованию законодательства и практики участия прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях.

Ключевые слова: административные правонарушения, административное законодательство, административное производство, участие прокурора, акты прокурора, постановление, представление, протест.

**ИШТИРОКИ ПРОКУРОР ДАР БААМАЛБАРОРИИ
ПАРВАНДАҲОИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИИ МАЪМУРӢ ТИБҚИ
ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Давлатзода Ф.М.,

муфаттиши прокуратураи шаҳри
Ҳисор, унвонҷӯи шуъбаи давлат ва
ҳуқуқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Тел.: (+992) 918617514

E-mail: dfm0000@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмурӣ; муурофияи маъмурӣ

Фишурда: Мақолаи мазкур ба масъалаи танзими ҳуқуқии иштироки прокурор дар баамалбарории парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Қайд мегардад, ки дар замони муосир иштироки прокурор дар ҳангоми баамалбарории парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ аз лиҳози назарӣ ва амалӣ то ҳадди имкон мавриди баррасӣ қарор дода нашудааст. Аз ин ҷост, ки баъзе масъалаҳо дар ин самт то ҳол роҳи ҳалли худро пайдо накардаанд. Инчунин, аз лиҳози ҳуқуқӣ он дар ҳадди зарурӣ танзим нагардида, ниёз ба баррасии ҳаматарафаи он дар қонунгузории кишвар ба вуҷуд омадааст. Пас аз таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар ин самт муаллиф ба ҳулосае омадааст, ки аксарияти муносибатҳои мавҷуда дар ин самт на аз ҷониби қонунҳои ҷорӣ, балки аз ҷониби санадҳои меъёрие, ки аз ҷониби Прокуратураи генералии ҚТ қабул гардидаанд, мавриди танзим қарор гирифтаанд. Дар интиҳо муҳаққиқ як қатор ҳулоса ва пешниҳодҳои судмандро ҷиҳати бартараф намудани камбудии ҷойдошта матраҳ намудааст.

Калидвожаҳо: Ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, қонунгузории маъмурӣ, иштироки прокурор, санадҳои прокурор, қарор, эътироз.

**PARTICIPATION OF THE PROSECUTOR IN PROCEEDINGS ON
ADMINISTRATIVE OFFENCES UNDER THE LEGISLATION OF THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Davlatzoda F.M.,

investigator of the prosecutor's office of
the city of Gissar, adviser to justice of the
third class, applicant for the department of
state law of the IFPP RT

Phone: (+992) 918617514

E-mail: dfm0000@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.14 – administrative law and administrative procedures

Abstract: the article is devoted to the legislative regulation of the Prosecutor's participation in the proceedings on administrative offenses. It is noted that in the modern legal space of the Republic of Tajikistan the implementation of the rules governing the participation of the Prosecutor in the proceedings on administrative offenses is difficult, in particular, due to theoretical and practical problems. The insufficient level of theoretical understanding of the Prosecutor's supervision in the system of methods and means of regulating public relations to ensure public order has a negative impact on the quality of the legal framework for the participation of the Prosecutor in the proceedings in cases of this category. The analysis of the normative legal acts of the Republic of Tajikistan regulating the participation of the Prosecutor in the proceedings on administrative offences gave the author grounds to believe that this issue is regulated in more detail in the departmental normative legal acts of the Prosecutor General of the Republic of Tajikistan than in the relevant legislative acts. As a result of the study, a number of scientifically based proposals to improve the legislation and practice of participation of the Prosecutor in the proceedings on administrative offenses were made.

Keywords: administrative offences, administrative legislation, administrative proceedings, participation of the Prosecutor, acts of the Prosecutor, resolution, presentation, protest

Законодательство Республики Таджикистан об административных правонарушениях и об органах прокуратуры признают прокурора как представителя государственно-властных структур участником производства по делам об административных правонарушениях, определяют характер взаимоотношений прокуратуры с органами исполнительной и судебной властей, позволяют прокурору выбрать оптимальный вариант действий при осуществлении полномочий, направленных на выявление административных правонарушений и привлечение виновных к ответственности. Наряду с этим в современном правовом пространстве Республики Таджикистан реализация норм об участии прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях затруднена из-за проблем теоретического и практического характера.

Недостаточный уровень теоретического осмысления прокурорского надзора в системе способов и средств регулирования общественных отношений по обеспечению общественного порядка, негативно отражается на качестве нормативно-правовой основы участия прокурора в производстве по делам рассматриваемой категории. В связи с значительным изменением и усложнением административного законодательства, увеличении число составов административных правонарушений рассматриваемые судами, важное значение приобретает

обеспечение законности в рассмотрении дел об административных правонарушениях не только уполномоченными государственными органами, должностными лицами, но и судами. Поэтому активное привлечение прокурора к участию в рассмотрении таких дел в суде стало реальной необходимостью.

Важным событием в Республике Таджикистан стало принятие Процессуальный кодекса Республики Таджикистан об административных правонарушениях (далее ПКоАП РТ) от 22 июля 2013г. Принятия ПКоАП РТ для научной общественности республики, а также для практических работников была неожиданным, так как в соответствии с п. 38 Концепцией прогнозного развития законодательства РТ на 2011-2017гг., о необходимости обособления законодательства об административном судопроизводстве, в частности представители науки ожидали принятия Кодекса об административном судопроизводстве (КАС РТ). Однако, законотворческая практика пошла по иному пути. Скоротечно была разработана и принята Административно-процессуальный кодекс об административных правонарушениях (ПКоАП РТ). Механизм разработки и принятия кодекса заключалась в следующем, процессуальный порядок рассмотрения дел об административных правонарушениях в республике фактически существовал с 2009 года, в структуре КоАП РТ была включена раздел о процессуальном производстве указанных категорий дел. Разработчики просто отделили процессуальную часть из КоАП, расширили кассационные, надзорные разделы и назвали Административно-процессуальным кодексом об административных правонарушениях. Таким образом, вопрос о разработке и принятия концептуально сформированного законодательства об административном судопроизводстве в Республике Таджикистан, до сих пор остается не разрешенным, а намеченные Концепцией программа не реализованным [1, с. 176]

Вместе с тем, принятие ПКоАП РТ послужило мощным импульсом к развитию законодательства об административных правонарушениях и его реализации. Кодекс, устанавливает единый порядок производства по делам об административных правонарушениях, закрепляет меры обеспечения производства по таким делам, а также порядок исполнения постановлений о назначении административных наказаний.

Признавая прокурора участником производства по делам об административных правонарушениях Кодекс, на наш взгляд, вводит новизну в национальной правовой системы Таджикистана, что является основной причиной того, что правовой статус прокурора в производстве по делам рассматриваемой категории четко прописана в ст.36 ПКоАП РТ [2]. Это свидетельствует о том, что в наши дни существует актуальная проблема, научного обоснования законодательного определения положения прокурора по делам об административных правонарушениях.

Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан и Конституционный закон РТ «Об органах

прокуратуры РТ» устанавливают характер взаимоотношений прокуратуры с органами исполнительной власти, с органами судебной власти и позволяет прокурору выбрать оптимальный вариант действий при реализации полномочий, направленных на выявление административных правонарушений и привлечение виновных к ответственности. Однако особенность его положения по отношению к такой ветви государственной власти, как исполнительная власть, реализуемая в сфере государственного управления, заключается в том, что прокурор в соответствии со своими властными полномочиями оказывает существенное в юридическом плане воздействие на управленческие процессы непосредственно, а также участвуя (в разных ролях), в производстве по делам об административных правонарушениях.

Анализ положений ст. 36 ПКоАП РТ показывает, что особенностью административно-правового статуса прокурора как участника производства по делам об административных правонарушениях, заключается в наделении его полномочиями по возбуждению административных дел. Согласно ст. 83 рассматриваемого Кодекса, при осуществлении надзора за точным и единообразным соблюдением законов на территории Республики Таджикистан Генеральный прокурор Республики Таджикистан и подчиненные ему прокуроры вправе возбудить дело о любом административном правонарушении, за совершение которого Кодексом Республики Таджикистан об административных правонарушениях предусмотрена административная ответственность.[4] Следовательно, к исключительной компетенции прокурора относится возбуждение дел, предусмотренных рядом статей Особенной части КоАП РТ (2009г), среди которых административные правонарушения, посягающие на права граждан: в области охраны собственности, дорожного движения, связи и информации, предпринимательской деятельности, финансов, рынка ценных бумаг, против порядка управления, а также правонарушения, посягающие на общественный порядок и общественную безопасность и т.д. Поэтому, на наш взгляд, законодатель совершенно правильно определяет, что прокурор может возбудит *«дело о любом»* административном правонарушении, ответственность за которое предусмотрена КоАП РТ. На наш взгляд, именно эта особенность правового статуса прокурора, вытекающая из полномочий по возбуждению подобных дел, в первую очередь, выделяет его среди участников административного производства.

Специфика участия прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях заключается также в осуществлении надзора за исполнением законов органами административной юрисдикции. Задача прокурора состоит в том, чтобы правовые акты, издаваемые этими органами и должностными лицами, соответствовали положениям Конституции Республики Таджикистан, Процессуального Кодекса Республики Таджикистан об административных правонарушениях и

другим нормативным правовым актам, регулирующим административно-правовые отношения.

Вместе с тем, некоторые авторы, считают, что объем полномочий прокурора, установленный положениями ст. 25.11 КоАП РФ [5, с. 36 ПКоАП РТ) довольно ограничен. В частности, регламент прав прокурора по участию в рассмотрении дела об административном правонарушении, заявлении ходатайств, дачи заключения по вопросам, возникающим во время рассмотрения дела, не охватывает всего объема полномочий прокурора, которые могут быть им реализованы в ходе осуществления надзора при производстве по делам данной категории несудебными органами [6, с.11]. Однако в ст. 36 ПКоАП РТ, указанные недостатки не наблюдается, в соответствии с этой нормой национального законодательства, прокурор в праве:

- проверять законность действий уполномоченных государственных органов (должностных лиц), в производстве которых находится дело об административном правонарушении;
- истребовать от уполномоченных государственных органов (должностных лиц), материалы по делу об административном правонарушении;
- отменять постановления уполномоченных государственных органов (должностных лиц) об отказе в возбуждении дела об административном правонарушении и направить материалы для проведения дополнительной проверки или возбудить дело об административном правонарушении;
- отменять постановления уполномоченных государственных органов (должностных лиц) об отказе в возбуждении дела об административном правонарушении и прекратить дело об административном правонарушении;
- возбудить дело об административном правонарушении;
- опротестовывать судебные акты и постановления уполномоченных государственных органов (должностных лиц) по делу об административном правонарушении, независимо от участия в рассмотрении дела;
- опротестовать постановление по возбужденному им делу об административном правонарушении, также в отношении несовершеннолетних;
- участвовать в рассмотрении дела об административном правонарушении, заявлять ходатайства, давать заключения по вопросам, возникающим во время рассмотрения дела;
- в целях разрешения заявлений и жалоб или во время проверки соблюдения законов затребовать соответствующие дела, решения по которым вступили в законную силу, опротестовать их;
- вносить представление либо протест по вопросам применения мер обеспечения производства по делу об административном правонарушении;
- осуществлять другие полномочия, установленные настоящим Кодексом [2].

Согласно ч.2 рассматриваемой статьи прокурор извещается о месте и времени рассмотрения дела об административном правонарушении, совершенном несовершеннолетним, или возбужденного по инициативе прокурора [2].

Следует отметить, что положение п.5 ст.36 ПКоАП РТ, о том, что прокурор вправе возбудить дело об административном правонарушении, в ст. 83 этого же Кодекса, регламентирована в более развернутом виде, следующим образом: «При осуществлении надзора за точным и единообразным соблюдением законов на территории Республики Таджикистан Генеральный прокурор Республики Таджикистан и подчиненные ему прокуроры вправе возбудить дело о любом административном правонарушении, за совершение которого Кодексом Республики Таджикистан об административных правонарушениях предусмотрена административная ответственность» [2]. О возбуждении дела об административном правонарушении прокурором выносится постановление, которое должно содержать сведения, предусмотренные статьей 86 настоящего Кодекса. Указанное постановление направляется на рассмотрение уполномоченным государственным органам (должностным лицам) в сроки, установленные статьей 85 настоящего Кодекса [2].

Полномочия прокурора в сфере административной юрисдикции регламентированы рядом норм ПКоАП РТ, которые раскрывают основания предусмотренные в ст.36 Кодекса.

Таким образом, мы можем констатировать, что в ПКоАП РТ, вопросы участия прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях более детально регламентированы по сравнению с КоАП Российской Федерации.

Следует отметить, что участие прокурора при рассмотрении дел об административных правонарушениях, регламентировано также и ч.1 ст.36 Конституционного закона РТ «Об органах прокуратуры РТ» [7]. Однако, на наш взгляд, пределы компетенции прокурора в сфере административной юрисдикции ограничены положениями ст. 36 ПКоАП РТ. В связи с чем, представляется очевидным, при исследовании процессуального положения прокурора в производстве по делам об административных правонарушениях несудебными органами, прежде всего, осветить содержательную сторону его деятельности, т.е. определить структуру, составные элементы и особенности рассматриваемого производства.

Анализируя стадии производства по делам об административных правонарушениях, А.Ю. Якимов отмечает, что им присущи следующие характерные черты: во-первых, это - самостоятельные части производства, имеющие свои специфические задачи; во-вторых, им свойствен особый круг участников производства; в-третьих, совокупность юридических действий, осуществляемых в определенной логической последовательности и в установленных временных границах, завершается принятием решения специально предусмотренной формы [8.с.73-78.]

Известно, что производство по административным делам разделяются по стадиям, помимо которых, как отмечают в юридической литературе, выделяются и менее крупные элементы производства по делу – этапы. Этап, характеризует порядок осуществления группы взаимосвязанных процессуальных действий и представляет относительно самостоятельную часть производства, в связи с чем утверждается, что несколько этапов могут образовывать стадию. Так, исследуя вопросы количество стадий, например, В. Д. Сорокин разделяет процесс административного правонарушения на пять стадий: 1) возбуждение производства по делу; 2) рассмотрение дела; 3) принятие постановления по делу; 4) исполнение постановления по делу; 5) факультативную стадию - обжалование и опротестование постановления по административному делу.[9, с.86] П. И. Кононов в целом поддерживает его точку зрения, но предлагает первую стадию назвать «стадией возбуждения и административного расследования дела о применении мер административной ответственности» [10, с. 17-18]. Д. Н. Бахрах выделяет четыре стадии производства: 1) административное расследование; 2) рассмотрение дела; 3) пересмотр постановления; 4) исполнение постановления [11, с. 14]. В.И. Ломакин структуру производства по делам об административных правонарушениях представляет следующим образом: 1) возбуждение и административное расследование дела; 2) рассмотрение дела и вынесение решения по делу; 3) пересмотр постановлений и решений по делу; 4) исполнение решения по делу. Кроме этих, автор выделяет две факультативных стадий: а) административное расследование, поскольку оно проводится не всегда, а только в случаях, специально предусмотренных законодательством; б) стадия пересмотра постановлений и решений по делам, которая также может иметь место лишь в случае обжалования или (и) опротестования постановлений и решений по делам [12, с. 69-75]

Полномочия по возбуждению дел об административных правонарушениях относятся к числу важнейших элементов компетенции прокурора. Такие полномочия в настоящее время активно реализуются всеми прокурорами (включая военных и иных специализированных прокуроров). В соответствии с ст. 83 ПКоАП РТ, прокурор возбуждает дело о любом административном правонарушении, за совершение которого КоАП РТ предусматривает административную ответственность. При этом он выносит постановление, содержащие необходимые сведения указанные в ст.86, и в течении трех суток (ст.86 ПКоАП РТ), и поскольку не является органом или должностным лицом, уполномоченным составлять протоколы об административных правонарушениях, постановление направляет уполномоченным государственным органам (должностным лицам). Однако, рассматриваемая норма ПКоАП РТ, не приводит перечень дел, возбуждения которых отведены к исключительным полномочиям прокурора. Это понятно, поскольку законодатель подчеркнул, что прокурор может возбуждать «любое дело» об административных

правонарушениях., этим на наш взгляд, объясняется особенность процессуально-правового статуса прокурора в рассматриваемых категориях дел. Тем не менее представляется рациональным, законодательно определить перечень административных правонарушений возбуждаемых исключительно прокурором, примером дел об административных правонарушениях, возбуждаемых прокурором, может быть административное правонарушение в области экологии, в частности по загрязнении водоемов и источников питьевой воды [13]. Данное предложение является весьма актуальным в связи с объявлением 2018-2028 годы международным десятилетием действий «Вода для устойчивого развития».

Следует отметить, что решение о возбуждении дела об административном правонарушении с процессуальной точки зрения принимается прокурором на начальном стадии производства по делам об административных правонарушениях. Однако в ст.83 ПКoAP РТ, за прокурором не предусмотрено право отказать в возбуждении дела об административном правонарушении, и это на наш взгляд, является логичным, ведь прокурор возбуждает дело, но сам проверку не проводит, а направляет для проведения предварительного расследования, либо для рассмотрения в уполномоченный орган.

Другие, (имеется ввиду уполномоченный орган государства, должностное лицо- Ф.Д.), имеют права отказа, например, согласно ч.4 ст. 81 ПКoAP РТ в случае отказа в возбуждении дела об административном правонарушении при наличии материалов, сообщений, заявлений, указанных в п.п.2,3 ст.81 ПКoAP РТ, должностное лицо, их рассмотревшее, выносит мотивированное определение об отказе в возбуждении дела об административном правонарушении [14]. Отказ в возбуждении дела — это итоговое решение на стадии возбуждения дела, с которым связано завершение производства по делу об административном правонарушении.

Исходя из этого и ввиду того, что необходимость установления четкой процессуальной формы отказа в возбуждении дела обусловлена прежде всего потребностью эффективной защиты прав и интересов физических и юридических лиц, общества и государства от административного правонарушения, принятие такого определения в предусмотренных законом случаях, на наш взгляд, является обязательным и для прокурора. Поскольку, как нами выше было отмечено, национальный законодатель Таджикистана (в ПКoAP РТ) специально не выделяет категорий дел об административных правонарушениях, возбуждение которых входило бы в «исключительную» компетенцию прокурора. Такое нормативное положение не содержится и в Приказе Генерального прокурора РТ №2 от 15 февраля 2016г. «Об усилении прокурорского надзора за исполнением законов при рассмотрении дел об административных правонарушениях» [15].

Вместе с тем, дело об административном правонарушении может быть возбуждено прокурором только при наличии хотя бы одного из поводов и достаточных данных, указывающих на наличие события административного правонарушения. Разумеется, в поступающих в органы прокуратуры обращениях, как правило, содержатся только данные, указывающие на наличие события административного правонарушения, достоверность которых подлежит проверке. То есть в момент поступления подобного обращения делать вывод о возможности (и необходимости) возбуждения дела явно преждевременно. Сам прокурор проверку не производит, в связи с этим важнейшим является решения вопроса об исключении фактов подмены прокурором полномочий иных органов административной юрисдикции при возбуждении дел об административных правонарушениях. Поэтому и в связи с тем, что в вышеназванном Приказе Генпрокурора РТ за №2, а также в Приказе №25 от 15 февраля 2016г. «Об организации прокурорского надзора за точным соблюдением и единообразным исполнением законов при проведения дознания и предварительного расследования» [16], нет положения запрещающих подмену прокурорами, уполномоченных органов и должностных лиц имеющих право на производство по делам об административных правонарушениях, представляется необходимым, включить в названные ведомственные правовые акты, положения запрещающий прокурорам вмешиваться в сферу деятельности уполномоченных органов и должностных лиц.

Следует отметить, что участие прокурора на стадии рассмотрения судами дел об административных правонарушениях, законодатель определил в ч.2 ст.36 ПКоАП РТ, где отмечается, что прокурор извещается о месте и времени рассмотрения дела об административном правонарушении, совершенном несовершеннолетним, или возбужденного по инициативе прокурора. Из данной нормы следует, что прокурор имеет права принять участие, при рассмотрении указанных дел, однако он не обязан. Кроме того, согласно п.8, ч.1. ст.36 ПКоАП РТ участвуя в рассмотрении дела об административном правонарушении, прокурор может заявлять ходатайства, давать заключения по вопросам, возникающим во время рассмотрения дела, т.е. принимать активное участие при доказывании и установлении объективной истины по делу.

Вместе с тем, в п.2.2. Приказа Генпрокурора РТ №2 от 15.02.2016г. отмечается, что с целью реализации прокурорского надзора в сфере проверки законности и обоснованности судебных актов, по делам об административных правонарушениях, в нижеперечисленных случаях, необходимо обеспечить обязательное участие прокуроров в рассмотрении судами этих дел:

-при рассмотрении судами дел об административных правонарушениях, возбужденных постановлением прокурора;

-в случаях оспаривания постановления прокурора о возбуждении дел об административных правонарушениях;

- в связи с протестом прокурора о применении процессуальных обеспечительных мер, по делам об административных правонарушениях;
- по административным делам возбужденных в отношении судей;
- по административным делам рассмотренными судами, на решение которых принесен частный, кассационный либо надзорный протест;
- в других случаях, предусмотренных законом [17].

В контексте содержания положений рассматриваемого Приказа и учитывая, что в ч.1 ст.86 ПКоАП РТ, законодатель приводит перечень составов административных правонарушений, которые в необходимых случаях требует проведения административного расследования, т.е. правонарушения в области: антимонопольного, банковского, валютного, налогового и таможенного законодательства, законодательства о естественных монополиях, об обеспечении санитарно-эпидемиологической безопасности населения, охране окружающей среды, о правилах дорожного движения, о транспорте, о государственном регулировании производства и оборота этилового спирта и алкогольной продукции, а также табачной продукции, о пожарной безопасности, законодательства о рекламе, об авторских и смежных правах, о защите прав потребителей, о выборах и референдумах, о лицензировании отдельных видов деятельности. А также исходя из особенностей указанных видов административных правонарушений, их значения для защиты прав и свобод, граждан, обеспечении правопорядка, защиты налогово- бюджетной сферы экономики республики, нам представляется целесообразным, законодательно закрепить следующие два момента: *во- первых, если при реализации своих функций (надзора за исполнение законов, проверки деятельности и т.п.) прокурор обнаружит наличие вышеуказанных правонарушений, то он обязан возбудит дело об административном правонарушении и направит для проведения расследования либо для рассмотрения в соответствующий уполномоченный государственный орган, во-вторых, участие прокурора при рассмотрении указанных категорий дел является обязательным.*

Здесь мы полностью солидарны с мнением К.В. Моренко о том, что «...проблемы максимальной реализации прокурором своего потенциала обусловлены несоответствием в данный момент требований практики к деятельности прокурора и отсутствием регулирования в законодательном порядке четкого определения его компетенции (задач, прав, обязанностей, полномочий, ответственности), реализации прокурором своих субъективных прав, выполнении обязанностей, пределов установленных компетенцией полномочий прокурора, фиксирования его участия в производстве по делам об административных правонарушениях».[9, с. 47]. По мнению автора, участие прокурора в административном процессе обусловлено двумя важными факторами: а) наличие нарушений требований закона; б) субъективное решение прокурора о необходимости и целесообразности его участия в процессе [5, с. 47].

Путем личного присутствия при рассмотрении дела, прокурор не только выявляет нарушения законодательства об административных правонарушениях, но и имеет полномочия правового реагирования на каждое из них. Поэтому при выявлении нарушений законодательства правоохранительными и административными органами, их должностными лицами прокурор уполномочен принимать меры прокурорского реагирования, т.е. обратить на них внимание, вынести: постановления, представления, предостережения, протесты. В связи с этим процессуальная деятельность прокурора, связанная с осуществлением прокурорских проверок в ходе осуществления надзорной деятельности за соблюдением и применением законов, на наш взгляд, может быть охарактеризована как административно-процессуальная деятельность.

Следует отметить, что некоторые исследователи связывают название акта прокурорского реагирования с надзорными функциями прокурора, в том числе, за деятельностью судов и сетуют о том, что данный процессуальный акт в административном судопроизводстве по-прежнему именуется протестом. В этой связи, по их мнению, в новом законодательстве об административных правонарушениях мало что изменилось и с точки зрения соблюдения равенства процессуальных прав граждан и прокурора [24, с. 66]. Однако, оппоненты такого мнения, на наш взгляд, имеют более весомые аргументы. Они утверждают, что протест прокурора на не вступившее в законную силу постановление рассматривается в том же порядке, что и жалобы иных участников производства по делу об административном правонарушении. Следовательно, нет оснований считать, что полномочия прокурора являются более узкими, чем полномочия потерпевшего при обжаловании постановления [14, с. 14].

Данный вопрос, на наш взгляд, однозначно решено в п.3 Приказа Генпрокурора РТ №2 от 15.02.2016г., в котором отмечается, что прокуроры участвующие в административном производстве и прокуроры районов и городов, обязаны своевременно принести частные и кассационные протесты на каждый необоснованный и незаконный судебный акт по делам об административных правонарушениях. Для этого прокурорам предоставлено право независимо от их участия в разбирательстве дела, изучить материалы дела об административных правонарушениях в установленные законом сроки и в случае обнаружения необоснованности и незаконности принести протест.

Таким образом, нам представляется, что анализируемый Приказ Генпрокурора РТ достаточно подробно регламентирует права и обязанности прокурора участника и прокуроров областей, городов и районов в административном производстве по делам об административных правонарушениях.

Литература:

1. Рахматова З.М. Административное судопроизводство в Республике Таджикистан: состояние и перспективы развития., Дисс. канд.юрид.наук., М. (РУДН) 2017г., С.176
2. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2013 г., №7, ст. 502; //доступно на сайте: URL: <http://mmk.tj> (дата обращения 29.03.2019г)
4. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях" от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 23.04.2019) (с изм. и доп., вступ. в силу с 26.04.2019)// доступно на сайте: contact@consultant.ru (время обращения 06.05.2019г.
5. Ломакин В.И. Прокурор в производстве по делам об административных правонарушениях. Автореф: дисс. канд. юрид. наук. - Челябинск 2006. с.11.
7. Якимов А.Ю. Административно-юрисдикционный процесс и административно-юрисдикционное производство // Государство и право. 1999; Салищева Н.Г., Якимов А.Ю. Структура производства по делам об административных правонарушениях (стадии возбуждения дела и рассмотрения дела) // Административное право и процесс. 2016. N 5. С. 73 - 78
9. Сорокин В.Д. Административно-процессуальное право: Учебник. – СПб.: Изд. «Юридический центр Пресс», 2004.
10. Кононов П.И. Административный процесс в России: проблемы теории и законодательного регулирования. – Киров, 2001.
11. Бахрах Д.Н. Юридический процесс и административное судопроизводство. //ЖРП. 2000. № 9.
12. Ломакин В.И. Прокурор в производстве по делам об административных правонарушениях. Дисс. канд.юрид наук. Челябинск, 2006, С.69-75
13. Международное десятилетие действий «Вода для устойчивого развития», 2018-2028 годы: мнения и взгляды// См. на сайте: URL. <http://www.khf.tj> (время обращения 06.05. 2019г)
15. Сборник Приказов Генпрокурора РТ. Душанбе Ирфон 2016г. т.2, с 146.
16. Моренко, К.В. Особенности правового положения прокурора при осуществлении производства по делам об административных правонарушениях // Право и экономика, N 4, апрель 2014 г. с.47
17. Панкова О. В. Актуальные проблемы обжалования постановлений по делам об административных правонарушениях в практике судов общей юрисдикции // Административное право и процесс. 2005. - № 3
18. Шагабутдинов А. А. Поворот к худшему при пересмотре постановления, решений по делу об административном правонарушении // Рос. судья. 2005.-№ 6

КОНСТИТУТСИЯИ МИЛӢ ВА МАВҚЕИ МАҚОМОТИ ПРОКУРАТУРА ДАР НИЗОМИ ҲОКИМИЯТИ ДАВЛАТӢ

Холов С.,
муаллими калони Донишкадаи
омӯзиши масъалаҳои қонуният,
тартиботи ҳуқуқӣ, ҷинояткорӣ ва
такмили ихтисоси кормандони
мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии
Тоҷикистон.

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; мурофиаи суди
конституционӣ; ҳуқуқи мунитсипалӣ

Фишурда: Дар мақолаи мазкур зарурат ва муҳимияти қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми давлатдорӣ сухан меравад. Муаллиф аҳамияти қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми давлатдорӣ ва мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми ҳоқимияти давлатӣ аз нигоҳи олимони соҳаи ҳуқуқ таҳлил намуда, рушди мақомоти прокуратура дар давраи Истиқлолияти давлатӣ нишон додааст.

Калидвожаҳо: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти прокуратура, низоми ҳоқимияти давлатӣ, прокурор

НАЦИОНАЛЬНАЯ КОНСТИТУЦИЯ И РОЛЬ ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЛАСТИ

Холов С.,
старший преподаватель Института
изучения проблемы законности,
провопорядка, преступности и
повышения квалификации работников
органов прокуратуры Республики
Таджикистан.

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право;
конституционный судебный процесс; муниципальное право

Аннотация: В статье речь идёт о роли Конституции в регулировании вопросов правовой регламентации деятельности органов государственной власти. В частности автором указывается важность конституционного закрепления прокуратуры как органа государственной власти. На основании различных позиций ученых автор определяет место и роль прокуратуры в системе органов государственной власти.

Ключевые слова: Конституция Республики Таджикистан, органы прокуратуры, система государственной власти, прокурор

NATIONAL CONSTITUTION AND ROLE OF THE PROSECUTOR IN THE SYSTEM STATE POWER

Kholov S.,

Senior teacher of the Institut studying the problems of law, order, crime and advanced training of employees of the prosecution authorities of the Republic of Tajikistan.

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional litigation; municipal law

Annotation: The article deals with the role of the Constitution in regulating the issues of legal regulation of the activities of state bodies. In particular, the author points out the importance of the constitutional consolidation of the prosecutor's office as a public authority. Based on the various positions of scientists, the author determines the place and role of the prosecutor's office in the system of state authorities.

Keywords: Constitution of Republic of Tajikistan Public Prosecution service governmental authority system prosecutor

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳкурсии давлату давлатдорӣ навини халқи мо мебошад ва имрӯз, ки дар арафаи таҷлили 24-умин солгарди ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз қарор дорем, мехостам ҳамаи ҳозиринро бо ин ҷашни таърихӣ, табрику таҳният гуфта, ба ҳар яки шумо саломативу хушбахтӣ, рӯзгори орому осоишта ва сарбаландиро орзу намоям.

Мардуми тоҷик дорои расму ойин ва урфу одати хоси худ мебошад, аз ин лиҳоз гузаштагони фарҳангсолору тамадунофари мо ҳамеша кӯшиш менамуданд, ки ин арзишҳои муқаддаси моро тавассути эҷоди меъёрҳои ба манфиати ҷомеа равона гардида, эмин нигоҳдоранд ва имрӯз ҳам гуфтан мумкин аст, ки дар замони муосир ин анъанаи нек идома дода шуда, меъёрҳои эҷоду қабул мешаванд, ки хоси мақсаду мароми миллати мо мебошанд.

Қонуни асосии кишвар, ки таҳти роҳбарии хирадмандонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар марҳилаи басо мураккабу қисматсоз ва пурпечутобу ҳассоси рӯзҳои аввали ташаккули давлатдорӣ миллиамон қабул гардид, бузурғтарин дастоварди даврони соҳибистиқлолии кишвар маҳсуб ёфта, ҳамчун санади муҳими сиёсӣ ва

ҳуҷҷати сарнавиштсоз барои амалӣ намуданн ҳадафҳои неки миллати куҳанбунёдамон, яъне бунёди давлати муосир, ки ҷавҳари аслии онро низоми демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ ташкил дода, дар он инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ арзиши олий эътироф шудааст, заминаи боэътимоди ҳуқуқӣ гузошт. Арзишҳои муқаддаси Конститутсия муҳимтарин рукҳои ҷомеаи демократии кишвари азизамонро муайян намуда, ҳамчун ифодагари азму ирода ва нияту орзуҳои неки инсонӣ, равшангари роҳи пешрафти ҳаёти ҷомеа буда, барои муайян намудани асосҳои сохтори конституционӣ, таҳкими ҳокимияти давлатӣ, самтҳои ҷараёни инкишофи ҷомеа ва бунёди давлатдорӣ навин заминаи воқеӣ гузошта, рушди бемайлони давлат, вазъи муътадили сиёсӣ ва амнияти ҷомеа, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва таҳкими қонуниятро тартиботи ҳуқуқиро таъмин намуд.

Дар заминаи Конститутсия адолати ҳуқуқӣ, яъне волоияти ҳуқуқ, ки тартиботи давлатӣ ва муносибати давлатро бо ҷомеа дар замири эътирофу эҳтироми манфиатҳо таъмин менамояд, устувор гардида, пойдории адолати иҷтимоӣ мақсаду мароми тамоми мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ гардид.

Бо қабули Конститутсия ислоҳоти ҳуқуқӣ дар кишвар бо маром идома дода шуда, нахустин санадҳои танзимкунандаи муносибатҳои вобаста ба ташаккулёбии рукҳои давлатдорӣ, ҷаҳол намудан ва таҳкими сохтори ҳокимияти давлатӣ ба тасвиб расида, мақоми нави ҳокимияти давлатӣ ҷавобгӯ ба талаботи замон ва ҷомеа таъсис дода шуд.

Маҳз дар асоси талаботи меъёрҳои Конститутсия санадҳои меъёрии ҳуқуқии муҳиме, ки ҳадафи онҳо мустаҳкам намудани рукҳои давлатдорӣ, рамзҳои давлати мустақили Тоҷикистон ва танзими паҳлуҳои гуногуни ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар мебошанд, қабул карда шуданд, ки ҳамаи онҳо дар маҷмӯъ ифодаи раванди солими ислоҳоти ҳуқуқӣ дар мамлакат буда, заминаи боэътимоди пешрафти ҷомеаро таъмин мекунанд.

Конститутсия аз ғояи ҳокимияти халқ, ки моҳияти соҳибхитиёрии халқро дар бар мегирад, сарчашма гирифта, дар он асосҳои сохтори конституционӣ, кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, дахлнопазирии ҳудуди кишвар, забони давлатӣ, рамзҳои давлатӣ, асосҳои иқтисодиву сиёсӣ, иҷтимоиву фарҳангии давлат ва ҷомеаи Тоҷикистон таҷассуми худро пайдо намудаанд.

Бояд ёдовар шуд, ки таърихӣ қабули ин ҳуҷҷати муҳими сиёсӣ ба давраи басо ҳассосу мураккаби солҳои 90-уми қарни сипаригардида, ки Тоҷикистон қадамҳои аввалини худро барои бунёди давлати соҳибистиқлол ва аркони давлатдорӣ миллӣ мегузошт, рост омада, он барои мустаҳкам намудани пойдевори андешаҳои солими давлатдорӣ миллӣ дар афкори ҷомеа нақши босазо бозид.

Зарурат ва муҳимияти қабули Конституцияи кишварро дар бунёди давлатдории миллӣ Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ханӯз дар Иҷлосияи таърихӣ XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Муроҷиатномаи худ ба халқи шарифи Тоҷикистон 12 декабри соли 1992, ки он лаҳза Раиси ҳамоҳангтаи Шӯрои Олии Тоҷикистонро бар уҳда доштанд, таъкид намуда, аз ҷумла ибраз доштанд, ки: «асоси қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро нав карда, онро бо дарназардошти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ такмил дода, барои бунёди давлати нав - давлати демократии ҳуқуқбунёд замина гузоштан лозим аст».

Умуман, дар давраҳои муайяни таърихӣ раванди қонунгузории кишвар вобаста ба масоили муҳими самти инкишофи давлат таъсири муайяно ба худ эҳсос намуда, баҳри дуруст тарҳрезӣ намудани роҳи асосии инкишофи давлат, ки аз табиати Конституцияи кишвар бармеояд, ба қадри зарурӣ такмил ёфта, фазои ҳуқуқии мусоид дар кишвар муҳайё карда шуд.

Мувофиқи моддаи 9 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳокимияти давлатӣ дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ ба амал бароварда мешавад. Мавқеи прокуратура низоми мақомоти давлатӣ пеш аз ҳама тавассути меъёрҳои конституционӣ муайян карда шудааст.

Ҳар як давлат қатъи назар аз сохторҳои сиёсии худ, низоми кафолатҳоро муайян месозад, ки баҳри таъмини қонуният, ҳимояи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои қонунии ҷомеаву давлат равона шудаанд. Прокуратура аз рӯйи ваколатҳои Конституционии худ дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва баҳусус миёни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мавқеи хосае дорад. Шаҳодати он дар боби алоҳидаи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақкам намудани ҳолати ҳуқуқии мақомоти прокуратура мебошад.

Мутобиқи муқаррароти моддаҳои 93-94 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти прокуратура низоми ягонаи марказонидашуда мебошад, ки онро Прокурори генералӣ роҳбарӣ намуда назорати риояи дақиқ ва иҷроии яххелаи қонунҳоро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи ваколати худ таъмин менамояд. Вобаста ба ин, дар низоми ҳокимияти давлатӣ мақомоти прокуратура нақши муассирро доро буда, ба ягон шохҳои ҳокимият дохил намешавад ва ба ягон мақомоти давлатӣ тобеъ набуда, танҳо дар назди Маҷлиси миллӣ ва Президент масъул мебошад. Ҳамчун мақомоти мустақили давлатӣ прокуратура ваколати назорати риояи дақиқ ва иҷроии яххелаи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳои амалкунанда, ки иҷроии онҳо аз ҷониби вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар идораҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, мақомоти идораи ҳарбӣ, мақомоти назорат, бонкҳо, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва динӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва

иттиҳодияҳои дигар, сарфи назар аз тобебият, мансубият ва шакли моликияти онҳо, шахсони мансабдори онҳо, инчунин ба қонунҳо мутобиқ будани санадҳои ҳуқуқие, ки онҳо мебароранд ҳатмӣ мебошад, амалӣ менамояд. Яъне, доираи ваколати прокурор хеле васеъ буда, теъдоди зиёди субъектони муносибатҳои ҷамъиятиро фаро мегирад. Бинобар ин, бо назардошти таъиноти прокуратура, вазифа ва ваколатҳои он, наметавон прокуратураро ба ягон шоҳаи ҳокимияти давлатӣ мансуб донист.

Прокуратура мувофиқи таъиноташ яке аз механизмҳои муҳими амалишавии вазифаҳои ҳокимияти давлатӣ буда, таъмини волоияти қонун, ҷимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд, ягонагии қонуният ва мустақкам намудани он, тартиботи ҳуқуқӣ ва мубориза бар зидди ҷинояткориро ба зимма дорад. Бе таъмин намудани речаи ягонаи Конститутсия дар кишвар, ҳокимияти давлатӣ наметавонад вазифаҳои худро самаранок иҷро намояд. Тамоми шоҳаҳои ҳокимият дар маҷмӯъ барои нигоҳ ва пойдории қонуният манфиатдор мебошанд, ки назорати онҳо асосан аз ҷониби прокуратура таъмин карда мешавад.

Дар саҳифаҳои адабиёти ҳуқуқӣ, мақолаҳои илмӣ, монографияҳо ақидаҳои гуногуни олимони давлатшиносон ва кормандони амалӣ дар хусуси мавқеи ҳуқуқӣ ва ба кадом шоҳаи ҳокимияти давлатӣ мансуб донистани мақомоти прокуратура вуҷуд дорад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ба сифати шоҳаи мустақили ҳокимияти давлатӣ эътироф намудани мақомоти прокуратураро як қатор олимони соҳаи ҳуқуқ иброз намудаанд. Чунин ақидаҳоро асосан олимони Россия Ю. А. Винокур, Н.В. Мельников ва В.В. Черников дар асарҳои илмиашон баён намудаанд. Олимони дигари ин кишвар Ключков В.В. дар китоби “Таъсис ва инкишофи прокуратураи Россия” [5] ва С.А. Осипян дар китоби “Конститутсия, проблемаҳои идоракунии ва назорати прокурорӣ», [9] ин ақидаҳоро тақвият дода, ворисияти таърихро дар инкишофи прокуратураи Россия тадқиқ намуда, амалан прокуратураро ҳамчун чорумин ҳокимият эътироф намуданд. Айнан ҳамин андешаро олими тоҷик С. Кенҷаев низ, ҷонибдорӣ менамуд [4].

Қисми дигари олимони ба шоҳаи ҳокимияти қонунгузор мансуб будани мақомоти прокуратураро ҷонибдорӣ карда, мавқеи худро бо он асоснок менамоянд, ки прокуратура аз ҷониби ҳокимияти қонунгузор соҳиби ваколат гардида, ташаккул меёбад ва ба ӯ ҳисоботдиҳанда мебошад. Бояд қайд кард, ки мансубияти прокуратура ба ҳокимияти қонунгузор Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи додситонии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30 апрели соли 1992 низ, пешбинӣ намуда, мутобиқи муқаррароти моддаи 166-и Конститутсияи (Қонуни асосии, соли 1992) ва моддаи 12 Қонун «Дар бораи додситонии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Додситони кул бо пешниҳоди Раиси Шӯрои Олӣ ва бо розигии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Шӯрои Олӣ ба муҳлати панҷ сол ба вазифа таъин карда мешуд ва танҳо ба Шӯрои Олӣ- мақомоти олии қонунгузорӣ ҳисоботдиҳанда буд [1].

Ҳамин тариқ, то замони қабули Конститутсияи амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994) прокуратура то андозае зери назорати ҳокимияти қонунгузор буд. Бо мақсади ба роҳ мондани фаъолияти мунтазами мақомоти прокуратура дар ба амал баровардани назорати дақиқ ва иҷроӣ яхелаи қонунҳо дар қаламрави ҷумҳурӣ бо пешниҳоди Прокурори генералӣ бо Қарори Раёсати Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 январи соли 1994 бори аввал баъди соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон сохтори мақомоти прокуратура дар ҳайати роҳбарият, 13 раёсату шӯбаҳои дастгоҳи марказӣ, 3 прокуратураҳои вилоятӣ, 15 прокуратураҳои шаҳрӣ, 53 прокуратураҳои ноҳиявӣ ва махсусгардонидашуда, Сарпрокуратураи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 5 прокуратураҳои ҳарбии гарнизонҳо тасдиқ карда шуд.

Кӯшишҳои олимони ватанӣ бобати таҳқиқи масоили марбут ба мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми мақомоти давлатӣ, ҳамчунин нақш ва вазифаҳои он дар таъмини қонуният, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон қобили дастгирӣ [3]. Баъзе аз олимони соҳаи ҳуқуқ прокуратураро ба шоҳаи ҳокимияти иҷроия мансуб медонанд.

Ба ақидаи А.М. Диноршоев, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор мақомотҳои давлатӣ арзи ҳастӣ доранд, ки дар низоми шоҳаҳои ҳокимият мавқеи онҳо норавшан мондааст. Ба ин мақомотҳо ӯ прокуратура ва бонки миллиро шомил намудааст. Аз ин рӯ, дар асоси таҳлили қонунгузори амалкунанда ба хулосае омадааст, ки прокуратура ва бонки милли ба шоҳаи ҳокимияти иҷроия мансуб мебошанд [2]. Дар воқеъ, прокуратура бо шоҳаи ҳокимияти иҷроия алоқамандии зич дорад. Алоқамандии ҳокимияти иҷроия ва прокуратура дар он ифода мегардад, ки назорат усули таъмин намудани фаъолияти иҷроия мебошад.

Қобили қайд аст, ки Қонуни конституционии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии

Тоҷикистон» дар байни қонунҳои фаъолияти прокуратураро ба танзим дарорандаи кишварҳои аъзои ИДМ ягона қонунест, ки назорати прокурориро, ҳамчун навъи мустақили муқарраркунандаи фаъолияти давлат муқарар менамояд. Дар «Консепсияи сохтмони ҳуқуқии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳам навишта шудааст, ки калимаи прокурор маънои «ғамхорӣ мекунам», «таъмин менамоям», «бартараф мекунам»- ро дорад.

Аз ин рӯ, мақсади Консепсияи мазкур эътирофи ин мафҳумҳо ба сифати мафҳумҳои муайянкунанда барои фаъолияти мақомоти прокуратура мебошад ва назорати прокурориро зарур аст ҳамчун як шоҳаи мустақили фаъолияти давлатии аз тарафи мақомоти махсуси ваколатдор амалишаванда муайян карда, ба татбиқи принсипи ҳамкорӣ, боздорӣ ва муқовимат миёни ҳокимияти қонунгузор, судӣ ва иҷроия мусоидат намояд.

Оид ба мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми давлатдорӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯри бо кормандони ҳифзи ҳуқуқ бахшида ба чашни 80 - солагии таъсисёбии прокуратураи Тоҷикистон баҳои баланд дода, гуфта буданд: “Прокуратура яке аз сохторҳои муҳимтарини низоми давлатдорӣ буда, ба ягон шоҳаи ҳокимият тааллуқ надорад ва иҷроии ҳатмии қонунҳоро аз ҷониби тамоми шоҳаҳои ҳокимият, корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳо ва шахрвандон назорат намуда, дар мамлакат фазои ягонаи ҳуқуқиро фароҳам меорад” [7, с. 4-21].

Таиноти конститутсионии мақомоти прокуратура ба амал

баровардани назорати риояи дақиқ ва иҷроии яхелаи қонунҳо буда, аз дигар шаклҳои фаъолияти давлатӣ бо нишонаҳои худ фарқ мекунад.

Бояд қайд намуд, ки дар ҷаҳони муосир модели ягонаи намунавии

мақомоти прокуратура мавҷуд нест. Ҳар як давлат бо назардошти анъана, маданият ва низоми давлатдорӣ худ мақомоти прокуратураро

таъсис додааст. Хусусияти моделҳои муосири мақомоти прокуратура дар кишварҳои ҷаҳон ва тамоюлҳои рушди онҳо аз ҷониби Халифзода М.Н. мавриди таҳлил қарор дода шудааст, ки тибқи он дар ИМА, Қирғизистон, Эстония прокуратура ба шоҳаи ҳокимияти иҷроия мансуб буда, дар Испания, Булғория, Латвия ва Грузия ба шоҳаи ҳокимияти судӣ таалуқ дорад [10, с. 101-106].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ вобаста ба мавқеи прокуратура низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ, чор гурӯҳи мамлакатҳо ҷудо карда шудааст: мамлакатҳое, ки дар онҳо прокуратура дар ҳаёти вазорати адлия мебошанд; мамлакатҳое, ки дар онҳо прокуратура ба корпуси судҳо дохил карда шуда, дар назди судҳо фаъолият менамоянд; мамлакатҳое, ки дар онҳо прокуратура дар низоми мустақил ҷудо карда шуда, ба парлумон ҳисобот медиҳанд; мамлакатҳое, ки дар онҳо прокуратура умуман вучуд надорад Ҷумҳурии Тоҷикистон ба гурӯҳи сеюм мансуб мебошад, зеро ки вазъи ҳуқуқӣ-конститутсионии прокуратура баъди соҳибхитӣ шудани ҷумҳурӣ ба таври ҷиддӣ тағйир ёфтааст.

Гузариш ба соҳти нави давлатдорӣ ва низоми хоҷагидорӣ таъсиси сохторҳои навро дар бахшҳои мухталиф, аз ҷумла дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқ, ба миён меорад. Таъсиси сохторҳои наво мувофиқи талаботи замон сурат гирифта, боиси маҳдуд гаштани вазифаҳои назоратии прокурор намегардад, баръакс онҳо дар ҷоддаи ба даст овардани мақсадҳо ҷиҳати таъмини қонуният ҳамдигарро пурра месозанд.

Чунин дигаргунӣ моҳияти таъиноти конститутсионии мақомоти прокуратура оид ба амал баровардани назорати иҷроии қонунҳо дар қаламрави кишвар ҳалалдор намесозад. Алоқамандии прокуратура бо Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муайян хеле муҳим мебошад. Чунки маҳз мақомоти прокуратура риояи қонунҳои Маҷлиси Олиро назорат намуда, тадбиқи иҷроии онро дар қаламрави кишвар таъмин менамояд. Аз ҷониби дигар, ризоияти Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъин намудани Прокурори генералӣ шартҳои зарурии фаъолияти қонунии он ба ҳисоб меравад.

Прокурори генералӣ дар фаъолияти худ ба Маҷлиси миллии Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масъул буда, дар бораи вазъи қонуният дар қаламрави Тоҷикистон сола як маротиба ё аз рӯи зарурият ҳисобот медиҳад. Зимни он, қонунҳои амалкунанда аз нуқтаи назари таҷрибаи истифодабарӣ, ҷой доштани ихтилоф ва нопуррагиҳо таҳлил карда шуда, доир ба мукаммал намудани онҳо, тақлифҳои мушаххас пешниҳодҳо карда мешавад.

Мақомоти прокуратура аз рӯи дархост ва муроҷиати намоёндагони халқ доир ба қонунвайронкунӣ санҷиш мегузаронад ва баҳри пайдории қонуният чораҳои лозимӣ меандешад.

Адабиёт:

1. Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – 1992. №4.
2. Ключов В.В. Создание и развитие Российской прокуратуры // Советская прокуратура. Очерк истории. – М, 1993.
3. Диноршоев А.М. Конституционные основы разделения властей в Республике Таджикистане. – Душанбе, 2006.
4. Искандаров З.Х. Прокуратура и государственная защита прав и свобод человека и гражданина в уголовном процессе // Государство и право. – Душанбе, 2005. №3.
5. Кенчаев С. Обращения как важнейший фактор деятельности прокуроров по борьбе с нарушениями законности сфере управления // Душанбе, 1998.
6. Конституция Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
7. Қонуният, Душанбе, 2005 №1 с 4-21.
8. Маҳмудзода М. Конституция заминаи ташаккули ҳуқуқи миллӣ, Душанбе, 2014.
9. Халифаев М.Н. Место и роль органов прокуратуры в современном обществе: взгляды и тенденции // Законность. Душанбе, 2009, №1 С. 101-106.

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМЧАВОР –
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА****ҲАҚИҚАТ ҲАМЧУН МАҚСАДИ ИСБОТ ДАР
МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ****Абдуллоев П.С.,**дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва
назорати прокурории факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, н.и.х.**Тел.:** (+992) 900555167**E-mail:** 1986_parviz.a@mail.ru**Ғулом Б.З.,**аспиранти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва
назорати прокурории факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон**Ихтисоси илмӣ:** 12.00.09 – муурофияи чиноятӣ, криминалистика,
фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ

Фишурда: Дар мақола андешаи олимон оид ба ҳақиқат ҳаҷун мақсади исбот муурофияи чиноятӣ суҳан меравад. Муаллифон пас аз таҳлили масъалаи мазкур ба ҳулосае омадаанд, ки на дар илми муурофияи чиноятӣ ва на дар қонунгузории муурофияи чиноятӣ ҳақиқатро ҳаҷун мақсади исбот муқаррар накардаанд. Бо дарназардошти ин, онҳо баъзе аз ҳулоса ва пешниҳоди худро доир ба мавзӯи мазкур матраҳ намудаанд.

Калидвожаҳо: Далел, исбот, ҳақиқати муғлак, ҳақиқати нисбӣ, ҳақиқати объективӣ.

**ИСТИНА КАК ЦЕЛЬ ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ****Абдуллоев П.С.,**дотсент кафедры судебного право и
прокурорского надзора юридического
факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.**Тел.:** (+992) 900555167**E-mail:** 1986_parviz.a@mail.ru**Ғулом Б.З.,**аспирант кафедры судебного право и
прокурорского надзора юридического
факультета Таджикского
национального университета

Научная специальность: 12.00.09 – уголовный процесс; криминалистика; оперативно - розыскная деятельность

Аннотация: В статье рассматривается позиция ученых по вопросу установления истины как цели доказывания в уголовном процессе. Авторы стремятся определить, что целью уголовно-процессуального доказывания является достижение объективной истины. Подытоживая результаты работы, отметим, что ни наука уголовного процесса, ни уголовно-процессуальный закон не отрицают истину как цель уголовно - процессуального доказывания. При этом доказывание выступает в качестве структурного элемента процесса познания истины и играет в нем ведущую роль.

Ключевые слова: Доказательства, доказывания, абсолютная истина, относительная истина, объективная истина;

TRUTH AS OBJECTIVE EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abdulloev P.S.,

doctor of the Department of Judicial Law and Prosecutorial Supervision of the Law Faculty of the Tajik National University

Phone.: (+992) 900555167

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Gulom B.Z.,

graduate student of the Department of Judicial Law and Prosecutorial Supervision of the Law Faculty of Tajik National University

Scientific speciality: 12.00.09 – criminal process, criminalistics, operatively - search activity

Annotation: This article focuses on the scientific position of establishing the truth as the objective of evidence in criminal procedure. The author seeks to establish that attaining truth is the purpose of Criminal Procedure evidence. Summarizing the results, we note that neither criminal procedure nor Criminal Procedure Law denies the truth as the objective of Criminal Procedure evidence. Thus evidence serves as a structural element in attaining truth and plays a leading role there

Key words: objective truth, material truth, attained truth, proofs, evidences, absolute truth, relative truth.

Маъсалаи мақсади исботкунӣ дар муҳофизати ҳақиқати ҷиноятӣ имрӯз аҳамияти махсусро касб намудааст. Ҳам дар давраҳои пешин ва ҳам дар марҳилаи

муосир масъалаи мазкур дар баҳсҳои илмии муурофиачиён диққати марказиро ишғол менамояд.

Муқаррар намудани ҳақиқат ҳамчун мақсади асосии исбот барои иҷро намудани вазифаҳои пешбурди муурофияи ҷиноятӣ мусоидат мекунад. Бе муқаррар намудани ҳолатҳои дар гузашта содиршуда, ки барои парвандаи ҷиноятӣ аҳамият доранд, пурра ва ҳамаатарафа кушодани гиреҳи ҷиноят, таъини ҷазои одилона ва таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои шахс номумкин аст. Расидан ба ҳақиқати комил, эҳтиром гузаштани шахрвандонро ба мақомот ва адолати судӣ зиёд намуда, шартӣ асосии мустаҳкам намудани қонуният, мубориза бурдан бо ҷинояткорӣ ва тарбияи ҳуқуқии шахрвандон ба ҳисоб меравад. Исбот низ дар муурофияи ҷиноятӣ ва назарияҳои илмӣ мақсади худро дорад, яъне муқаррар намудани ҳақиқати объективӣ, ки дар натиҷаи таҳқиқи пурра ва ҳамаатарафаи иттилоот оид ба ҷиноят бо риояи қатъии талаботи қонун ва қоидаҳои мантиқӣ ба даст меояд [6, с. 5].

Исбот ин раванди дарк намудани ҳақиқат оид ба парвандаи ҷиноятӣ тафтишшудаи стода ва дар суд баррасишаванда мебошад [17, с. 294-295]. Масъалаи фаҳмиши мафҳуми ҳақиқат оид ба парвандаи ҷиноятӣ ва муқаррар намудани ҳақиқат на танҳо хусусияти муурофиявӣ-ҷиноятӣ, балки фалсафӣ низ дорад. Олимони илми муурофияи ҷиноятӣ то инқилобӣ Л.Е. Владимиров, И.Я. Фойнитский, В.А. Случевский, С.И. Викторский, М.В. Духовский, С.В. Позишев, Д. Г. Талберг масъалаи муқаррар намудани ҳақиқатро ҳам аз нуқтаҳои назари муурофиявии ҷиноятӣ ва ҳам фалсафӣ мавриди таҳлил қарор дода буданд [26, с. 112-118].

Проблемаи ҳақиқат ин асосан масъалаи фалсафӣ мебошад. Дар он фаҳмиши гуногуни ҳақиқат мавҷуд аст. Вале бояд зикр намуд, ки дар муурофияи ҷиноятӣ муосир мафҳуми ҳақиқат на аз нуқтаи назари фалсафӣ балки аз нуқтаи назари муурофиявӣ фаҳмида мешавад. Масалан, яке аз критерияҳои асосии ҳақиқат дар муурофияи ҷиноятӣ ин муқаррар намудани ҳақиқат бо риояи талаботи қонуни муурофиявии ҷиноятӣ мебошад [18, с. 48].

Масъалаи муайян намудани мазмуни ҳақиқат, ки вобаста ба парвандаи ҷиноятӣ муқаррар карда мешавад, дар адабиёти илмӣ яғонафикриро ба вуҷуд наовардааст [27, с. 51-62]. Муурофияи ҷиноятӣ ин намуди фаъолияти давлатие мебошад, ки дар он муқаррар намудани ҳақиқат оид ба парвандаи ҷиноятӣ ҳатмӣ мебошад. Барои он ки парвандаи ҷиноятӣ қонунӣ, асоснок ва одилона ҳал карда шавад зарур аст, ки ҳамаи ҳолатҳо ва фактҳо, ки барои қабули қарори қонунӣ заруранд, муқаррар карда шаванд¹. Дар муурофияи ҷиноятӣ ҳақиқат танҳо ба воситаи далелҳо муқаррар карда мешавад.

¹ Лупинская П.А. кайд мекунад “муқаррар намудани ҳақиқат дар муурофияи ҷиноятӣ маънои маърифат кардани ҳолатҳоеро, ки тибқи қонун бояд муқаррар карда шаванд ифода мекунад” (Уголовно-процессуальное право Российской Федерации Учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская М. Юрист, 2003–. – С. 128- 289).

Ақидаи маъмулу машҳури дар назарияи мурофияи ҷиноятӣ паҳнғашта оид ба он, ки мақсади исботкунии мурофиявӣ–ҷиноятӣ ин ба ҳақиқати объективӣ расидан мебошад, имрӯз ба худ диққати шумораи зиёди тадқиқотчиёро ҷалб намудааст. Аммо ба кадом намуди ҳақиқат – объективӣ (моддӣ), формалӣ (расмӣ), мутлақ ё нисбӣ расидан, масъалае мебошад, ки дар назарияи мурофияи ҷиноятӣ мубрам мебошад? Қайд намудан лозим аст, ки чунин мафҳумҳо, ба монанди мундариҷаи ҳақиқат ва воситаҳои муқарраркунии он баҳснок мебошанд [1, с. 278-298; 2, с. 11-14; 5, с. 190-198; 16, с. 13-15; 20, с. 21; 25, с. 69; 7, с. 135; 23, с. 178]. Тасодуф нест, ки ҳанӯз дар Русияи тоинқилобӣ, мушкилоти мазкур ҳам аз мавқеи фалсафӣ ва ҳам аз мавқеи ҳуқуқӣ хеле муҳим буда, ба худ диққати ҳуқуқшиносони машҳури он замон: Л.Е.Владимир, И.Я.Фойницки, В.А.Случаевски, С.И.Викторски, М.В.Духовски, С.В.Позывшева, Д.Г.Тальберг [26, с. 112-118], А.Ф.Конӣ ва дигаронро, ки дар марҳилаҳои ислоҳоти судӣ дар соли 1864 оид ба ҳақиқат дар мурофияи ҷиноятӣ баҳс мекарданд, ҷалб намуда буд. Қайд намудан зарур аст, ки ин баҳсҳо аз ҳамон лаҳзае, ки илми мурофиявӣ дар Русия ташаккул ёфта, шаклгириро оғоз намуд, ба вучуд омада, давом ёфта истодаанд. Баъдан, ин муноқишаҳо дар асри 20-ум, дар солҳои 1916-1917-ум дар саҳифаҳои маҷаллаи Вазорати адлия, солҳои 1927-1928 дар маҷаллаҳои «Ислоҳоти ҳуқуқ», «Ҳуқуқи шӯравӣ» давом ёфта буданд [13, с. 27].

Дертар мурофиячиёни машҳури шӯравӣ, ба монанди М.С. Строгович, М.А.Чельцов, С.А.Голунский ва дигарон, ба мушкилоти мазкур кӯшиши ворид намудани муайяниятро (сахехиро) карданд, аммо онҳо оид ба муайян намудани ҳақиқати объективӣ вобаста ба якчанд сабабҳо ба як нуктаи назари умумӣ намомаданд [13, с. 46-55]. Аввало, ҳар яке аз муаллифон дар ҳақ будани худ ва нуктаҳои назари худ боварӣ дошта, ақидаи худро ҳамчун ақидаи ягонаи дуруст ва дорои ҷанбаи ҳуқуқӣ будан, барои мавҷудияташ мешуморид. Дувум, масъалаи ҳақиқат дар мурофияи ҷиноӣ–судӣ на он қадар аз мавқеи илм, балки аз мавқеи идеология ҳал карда мешуд.

Барои қонунан, асоснок ва адолатона ҳаллу баррасӣ намудани парвандаи ҷиноятӣ зарур аст, ки ҳолатҳои он муайян карда шаванд, ҳамаи фактҳое, ки барои қабул намудани қарор аҳаммият доранд, дуруст муқаррар карда шаванд. Бинобар ҳамин ҳам, ба ҷавобгарӣ кашидани шахси бегуноҳро роҳ додан лозим нест. Шарти муҳимтарини иҷро намудани вазифаҳои пешбурди ҷиноӣ–судӣ ин муқаррар намудани ҳақиқат оид ба парвандаи ҷиноятӣ мебошад. Мурофияи ҷиноятӣ чунин намуди фаъолияти давлатӣ мебошад, ки дар он муқаррар намудани ҳақиқат оид ба парвандаи ҷиноятӣ зарур мебошад.

Мақсади ҳам исботкунии дар мурофияи ҷиноятӣ ва ҳам даркнамоии илмӣ ин муқаррар намудани ҳақиқати объективӣ мебошад, ки онро дар натиҷаи ҳаматарафа ва бегаразона тадқиқ намудани маълумоти бадастовардашуда, қатъиян риоя намудани қонунҳо ва қоидаҳои мантиқӣ, ба даст овардан мумкин аст [6, с. 5].

Мушкилоти ҳақиқат дар фалсафаи даркнамоӣ мушкилоти асосӣ мебошад. Намудҳои гуногуни фаҳмиши ҳақиқат вучуд доранд. Аз ҷумлаи онҳо инҳоянд: «Ҳақиқат ин мувофиқ будани донишҳои воқеият мебошад», «Ҳақиқат ин исботшавандагии таҷрибадор мебошад», «Ҳақиқат ин хоссиати худ басозишомадани (худбасозишоии) донишҳо мебошад», «Ҳақиқат ин манфиатнокии донишҳо, самаранокии онҳо мебошад», «Ҳақиқат ин созишнома мебошад» [1, с. 199].

Таълимот оид ба ҳақиқат нисбати дилхоҳ соҳаи донишҳои илмӣ татбиқшаванда буда, бебаҳс дорои аҳаммияти гарони амалӣ мебошад, дар ин маъно он умумӣ мебошад. Ва он шакли даркнамоияш, ки дар пешбурди ҷиноӣ-судӣ ба амал бароварда мешавад, аз ин истисно нест. Ҳолатҳои ҷинояти содиркарда низ мисли дигар зухуротҳои воқеияти объективӣ, ҳақиқати ихоташаванда, метавонанд, пурра ва аниқ дарк карда шаванд.

Масъалаи мундариҷаи ҳақиқате ки оид ба парвандаи ҷиноятӣ муқаррар карда мешавад, дар адабиёти илмӣ якзаил ҳал карда нашудааст [27, с. 51-62]. Бояд қайд намуд, ки ақидаи хубтар асосноккардашуда оиди он ки дар мундариҷаи ҳақиқат на танҳо дуруст муайян намудани ин ё он фактҳо, инчунин дуруст татбиқ намудани қонуни моддӣ ва таъин намудани ҷазои мувофиқ вобаста ба вазнинии ҷиноят ва шахсияти гунаҳгор, дохил карда мешаванд, эътироф карда мешавад. Ҳукми шахси бегуноҳро маҳкумкунанда, ба монанди ҳукми шахси гунаҳгорро сафедкунанда, ҳақиқатро нишон надода, балки гумроҳиро нишон медиҳад, ҳарчанде ки ин ва он ҳукм ҳам ба фактҳои дуруст муайянкардашуда таъяс кунад ҳам, аммо аз мавқеи ҳуқуқи моддӣ хато баҳо дода шудаанд.

Илми мурофиавӣ-ҷиноятӣ, ки дар фаҳмиши моддии ҳақиқат асос ёфтааст, зарурӣ ва имконияти дар мурофиаи ҷиноятӣ ба ҳақиқати объективӣ ноил шуданро муқаррар менамояд, ки мундариҷаи онро ҳолатҳои фактике ташкил медиҳанд, ки ҳодисаи баррасишавандаро тавсиф медиҳанд, яъне воқеияти объективиро, на ин ки тасаввуроти субъективиро оид ба он.

Дар мурофаи ҷиноятӣ ҳақиқат тавассути далелҳо муқаррар карда мешавад. Исботкунӣ – мафҳуме мебошад, ки вобаста ба соҳаи татбиқнамоияш дар мазмунҳои гуногун ифода меёбад. Дар исботкунии мантиқӣ ваҷҳҳо тавассути қоидаҳо ва воситаҳои мантиқӣ пешниҳод карда мешаванд. Исботкунӣ маънои ҷустуҷӯи ҳақиқатро дорад. Доштани маҳорати исботнамоӣ – шартӣ муҳимтарини муваффақияти фаъолияти касбии ҳар як ҳуқуқшинос мебошад. Ҳуқуқшинос ва файласуфи англис Иеримия Бентам дар замони худ қайд намуда буд, ки санъати пешбурди судӣ ин санъати истифодабарии далелҳо мебошад. Ошкор накардани ҷиноят, маҳкум кардани бегуноҳон, сафед кардани ҷинояткорон дар бисёр ҳолатҳо бо надоштани маҳорати самаранок бурдани исботкунӣ маънидод карда мешавад [4, с. 23].

П.А. Лупинская менависад, ки «муқаррар намудани ҳақиқат дар мурофиаи ҷиноятӣ ин маънои дарк намудани ҳодисаи гузашта ва ҳамаи ҳолатҳои ки оид ба парвандаи ҷиноятӣ дар мувофиқа бо он ки дар ҳақиқат

онҳо чӣ тавр қой доштанд ва бояд муқаррар карда шаванд, мебошад» [10, с. 129; 11, с. 16]. Мушкил аст, ки бо хулосаҳои П.А. Лупинская ва дигар олимоне, ки чунин мавқеъро дастгирӣ мекунанд, розӣ нашавем. Танҳо илова намудан боқӣ мемонаду халос: ҳолатҳои содир намудани ҷиноят объективан вучуд доранд.

Дар низомномаи Пешбурди ҷиноӣ-судии соли 1864-ум, ки дар мувофиқа бо хоҳиши Александри 2-юм дар судҳо «ростӣ ва нармдилӣ» ҳукмрон бошанд, коркард карда шудааст, ки дар он уҳдадории судьяи раискунандаи маҷлиси судӣ, яъне, «равиши корро ба он пайдарҳамие равона кардан, ки барои ошкор намудани ҳақиқат мувофиқ мебошад», пешбинӣ шуда буд. Дар баробари ин, як қатор мурофиачиёни русиягии он марҳила (И.В. Михайловский, Н.Н. Розин ва дигарон) ба он хулоса омаданд, ки шакли мубоҳисавии мурофиаи ҷиноятӣ бо талаботҳои ноилшавии ҳақиқати моддӣ (объективӣ) мувофиқат намекунад, зеро ки охирин пайдошавии принсипи оммавият буда, ҳатман ба мурофиаи инквизиатсионии ҷиноятӣ оварда мерасонад. И.В. Михайловский навишта буд, ки «вазифаи ҳар як суд, аз ҷумла суди ҷиноятӣ, бояд барои ҷустуҷӯ кардан ва расидан ба ҳақиқати ҳуқуқӣ равона карда шуда бошад, на ин ки ба ҳақиқати модии бешубҳа» [11. С. 16].

Дар назария масъалаи баҳснок он аст, ки ҳақиқат чӣ гуна мебошад (мутлақ, нисбӣ, объективӣ, моддӣ) ва оё дар пешбурди ҷиноӣ-судӣ муқаррар карда мешавад.

Дар солҳои 50-уми асри ХХ дар амалияи ҳуқуқӣ қорӣ намудани мафҳуми ҳақиқати моддӣ (М.С. Строгович) қой дошт. Ҳақиқати моддӣ ҳамчун талаботи дуруст, адолатона баррасӣ намудани парвандаи ҷиноятӣ, аз ҷониби суд қабул намудани қарори мувофиқ ба фактҳои ҳақиқӣ, фаҳмида мешуд [16; 15; 14].

Яке аз аввалинҳо шуда дар охири асри XIX ҳуқуқшиноси машҳур В.А. Случевский оид ба ҳақиқати моддӣ чунин навишта буд: «Судьяи ҷиноятӣ кӯшиш менамояд, ки дар муносибат ба ҷинояти содиршуда ҳақиқати моддиро дарёфт намояд, аммо ҳақиқати мазкурро ӯ танҳо тавассути баҳо додани ҳолатҳои фактикие, ки то ҷиноят мавҷуд буданд, ё бо ҷиноят якҷо вучуд доштад, ё баъд аз содиршавии ҷиноят вучуд доранд, дарёфт карда метавонад» [15, с. 133]. Ҳақиқати моддӣ ҳамчун эътимоди субъективӣ оид ба адолатнокии қарори аз ҷониби суд қабулшуда, фаҳмида мешуд.

Дар пешбурди ҷиноӣ-судӣ ҳақиқатро ҳамчун ҳақиқати моддӣ муайян намудан боиси бавучудоии танқиди як қатор ҳуқуқшиносон гардидааст, ба монанди П.Ф. Пашкевич ва Л.Т. Ульянова [12, с. 15], ки масъалаҳои табиати ҳақиқати моддӣ ва бегона будан ё набудани онро ба ҳақиқати объективӣ баррасӣ менамуданд. «Маҳз мавҷудияти истилоҳи «ҳақиқати моддӣ» –қайд менамуд П.Ф. Пашкевич, – ноҳолам масъалаеро ба вучуд меовард, ки оё ин ҳақиқат дар фаъолияти судӣ объективӣ аст, ё ин ягон ҳақиқати махсус мебошад, ки аз ҳақиқати объективӣ беҳтар аст?» [12, с. 53]

М.С. Строгович ба ин масъала ҷавоб дода, чунин навиштааст: «Дар муурофияи ҷиноятӣ зери истилоҳи ҳақиқати моддӣ – ба воқеияти объективӣ пурра ва аниқ мувофиқ будани хулосаҳои тафтишот ва судро оид ба ҳолатҳои парвандаи тафтишаванда ва баррасишаванда, оид ба гунаҳгорӣ ё бегуноҳии шахсони ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидашуда, фаҳмида мешавад». Ва дар натиҷаи охирини худ М.С. Строгович, чунин хулоса карда буд: «Ҳақиқати моддӣ ин ҳақиқати объективӣ мебошад» [17, с. 167].

Чи тавре ки Н. Кузнецов қайд менамояд: «Барои маънидод намудани ҳақиқати дар муурофияи ҷиноятӣ бадастоварандашаванда, баъзан ба истилоҳи «ҳақиқати моддӣ» таъя менамоянд». Таъиноти асосии ин мафҳум дар тафовут гузоштан байни ҳақиқати объективӣ ва ҳақиқати формалӣ зоҳир мегардад, ки зеро он мувофиқ будани хулосаҳои суд ба шароитҳои муайяни формалӣ, на ин ки ба ҳолатҳои объективии ҷиноят, новобаста аз он ки оё ин хулосаҳо ба воқеият мувофиқат мекунанд ё не, фаҳмида мешавад» [6, с. 28].

Н. Кузнецов дорои мавқеи монанд ба ақидаи М.С. Строгович буд, ки чунин навиштааст: «Дар муурофияи ҷиноятӣ ҳақиқати объективиро ба ҳақиқати моддӣ номгузорӣ намудан, ҳамон ҳолати муҳимми ниҳое мебошад, ки ҳақиқати ноилшуда оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ формалӣ набуда, шартӣ низ нест, агарчанде барои ба он ноил шудан талаботҳои муайяни формалӣ ва шароитҳои ҳуқуқӣ муқаррар карда шудаанд, аммо ҳақиқат – ҳақиқати воқеӣ, ҳақиқати воқеан объективӣ мебошад» [16, с. 48].

Аммо, ин фарқиятҳо дар муайнкунии мафҳумҳо аксаран дорои хусусияти истилоҳоти мебошанд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, мафҳуми «ҳақиқати объективӣ», ки аз тарафи назарияи даркнамоӣ коркард карда шудааст, дурусттар ба назар мерасад. Он дар ҳаҷми пурра имконнопазирии ҳар як кӯшиши ҳақиқат оид ба парвандаи ҷиноятӣ ноилшударо ҳамчун ҳақиқати «ҳуқуқию» формалӣ маънидоднамоиро нишон медиҳад [6, с. 29].

Масъалаи мафҳуми ҳақиқати мутлақ ва нисбиро баррасӣ менамоем. Ҳар як қадами даркнамоии илмӣ дар худ ҳақиқати нисбиро – ҳақиқати нопурраро, истифода набурдани ҳамаи имкониятҳои даркнамоиро дар бар мегирад. Аммо дар даркнамоии факти муайян, ки дар гузашта ҷой дошт, дар худудҳои муайян имконияти пурра пайдо намудани дониш оид ба он мавҷуд мебошад. Барои он ки ҷиноятҳо маҳз ба он фактҳои дохил мешаванд, ки дар гузашта ҷой доштанд, пас ин факт бояд дар худудҳои бо қонун муайнкардашуда тадқиқ карда шавад, то ин ки дар муносибат ба ҷинояти мушаххас имконияти аз ҷониби мақомоти тафтишоти пешакию суд ба ҳақиқати мутлақ расидан, мавҷуд бошад.

Ҳақиқате, ки дар муурофияи ҷиноятӣ бояд ба даст оварда шавад, ҳақиқати мутлақ мебошад.

Ҳақиқати нисбӣ ин донише мебошад, ки воқеияти объективиро дуруст нишон медиҳад, на ин ки бутуну дар ҳамаи муносибат ва хусусиятҳо. Ҳақиқати нисбӣ ин хатой, гумроҳӣ нест, балки ҳақиқати объективие мебошад, ки пурра набуда ба итмом нарасидааст [6, с. 40-41].

Ҳақиқати нисбӣ ҳақиқати объективӣ буда, оид ба объект тасаввуроти дуруст медиҳад, на ин ки пурра, ки баъдан он метавонад, пурра, аниқ ва мустаҳкам карда шавад.

Фикронии инсон қобилияти ба мо додани ҳақиқати мутлақро дорад ва месазад, ки он аз ҳосили ҷамъи ҳақиқатҳои нисбӣ ташкил ёбад. Дилхоҳ марҳилаи ташаккулёбии илм ба ҳосили ҷамъи ҳақиқати мутлақ маълумотҳои навро илова менамояд, аммо ҳудудҳои ҳақиқати дилхоҳ муқаррароти илмӣ нисбӣ мебошанд, бо зиёдшавии донишҳо гоҳ васеъ ва гоҳ маҳдуд мешаванд.

Ҳақиқати мутлақ ин пурра, ҳаматара, дарбаргирандаи дарккунии ин ё он доираи ашёҳо, зухуротҳои воқеияти объективӣ мебошад, яъне чунин дарккунии мебошад, ки ҳамаи хосиятҳо ва муносибатҳои ин ашёҳо ва зухуротҳоро дар бар мегирад [6, с. 40].

Ҳамин тариқ, чунин гуфтан мумкин аст, ки мақсади исботкунии дар муурофияи ҷиноятӣ ин ёфтани ҳақиқати мутлақи объективӣ мебошад.

Дар ин хусус бояд оид ба концепсияи ҳақиқати конвенсиалӣ (созишномавӣ) қайд намуд, ки мувофиқи он, ҳақиқате конвенсиалӣ ҳисобида мешавад, ки мутобиқи созишнома ё худ ба мувофиқа расидани тарафҳо дар муурофия чунин эътироф карда шудааст. Муҳокимаронӣ дар мувофиқа бо конвенсияи ишорашуда, барои он ҳақиқӣ мебошад, ки субъектон барои онро ҳамчун ҳақиқӣ эътироф намудан ба созиш омадаанд, на ин ки барои он ки он бо воқеият мувофиқат мекунад. Бисёре аз назарияҳои умумиэътирофшуда (постулатҳо)-и низомҳои гуногуни илмӣ ҳақиқати конвенсиалӣ мебошанд, онҳо метавонанд, ки бо низоми объективӣ мутобиқат намоянд, ё ин ки мутобиқат накунанд [9, с. 18]. Барои ҳамин ҳам, дар дигар низомҳои ҳуқуқӣ, донишҳо ё дар дигар марҳилаи вақт метавонанд, ки назарияҳои умумиэътирофшудаи (постулатҳои) дигар мавҷуд бошанд.

Дар муносибат ба пешбурди ҷиноятӣ-судӣ бошад, мувофиқи концепсияи конвенсиалии ҳақиқат он чизе ҳақиқӣ эътироф карда мешавад, ки ба он тарафҳо ба созиши (конвенсияи) тарафайн омадаанд.

Натиҷаҳои корро мухтасар карда, қайд менамоем, ки пеш аз ҳама на илми муурофияи ҷиноятӣ ва на қонуни муурофиявӣ-ҷиноятӣ ҳақиқатро ҳамчун мақсади исботкунии муурофиявӣ-ҷиноятӣ рад наменамояд.

Дар назди субъектони муурофиявии ҷиноятӣ, ки бо салоҳиятҳои ҳокимиятӣ ваколатдор карда шудаанд (прокурор, суд, муфаттиш ва таҳқиқбаранда) вазифаи муқаррар намудани он ки оё кирдори содиршуда ҷиноят аст, кӣ ва дар кадом ҳолатҳо онро содир кардааст ва дар асоси инҳо қабул намудани қарор вобаста ба воқеияти қор дар мувофиқа бо талаботҳои қонун, истодааст.

Дар пешбурди ҷиноӣ-судӣ «раванди даркнамоии ҳақиқат» ва «исботкунии муурофиявӣ-ҷиноятӣ» –тафриқагузорӣ карда шуда, онҳо ҳамчун қисм ва бутун таносуб карда мешаванд. Бинобар ҳамин ҳам, исботкунии ба сифати унсури таркибии раванди даркнамоии ҳақиқат баромад намуда, дар он нақши роҳбарикунандаро мебозад.

Кутсова Э. Ф ба маврид қайд мекунад, ки “Асосе мавҷуд нест, ки барои ба мукамалгардонӣ ниёз надоштанро ба КМЧ ФР ишора намояд. Пешбурди судӣ-чиноятӣ бояд барои муқаррар намудани ҳақиқат бо парвандаҳои чиноятӣ хизмат намояд ва ба ягон вачҳ ба нофаҳмии он роҳ надиҳад [8, с. 308].

Барои ноил шудан ба ин зарур ва муҳим аст, ки пешбурди судӣ дар асоси мубоҳисавӣ ва баробарҳуқуқии тарафҳо ба амал бароварда шавад, ки он нақши судро ҳамчун мақомоти адолати судӣ дар муқаррарнамоии ҳақиқат оид ба парвандаи чиноятӣ заиф намегардонад» [8, с. 308].

Омӯзиши таҷрибаи (ЕСПЧ), меъёрҳои муносири мурофиавӣ-чиноятӣ давлатҳои хориҷӣ, андешаҳои олимони соҳаи мурофиаи чиноятӣ оиди ба муқаррар намудани ҳақиқат оид ба парвандаи чиноятӣ ба чунин хулосаҳо меоваранд:

1. Дар КМЧ ҚТ зарурати ворид намудани тағйиру иловаҳо оиди муқаррар намудани ҳақиқат ба парвандаҳои чиноятӣ ҷой дошта новобаста аз он, мумкин аст, дар КМЧ меъёрҳо дар бораи ҳақиқат ва ё муқаррар намудани ҳақиқат дар парвандаҳои чиноятӣ пешбинӣ карда шавад.

2. Дар КМЧ ҚТ зарурати ворид намудани тағйиру иловаҳо оид ба масъалаи муқаррар намудани ҳақиқат бо парвандаҳои чиноятӣ на дар шакли ҳақиқати объективӣ, балки дар шакли муқаррар намудани ҳақиқат дар пешбурди судӣ-чиноятӣ мавҷуд аст. Барои объективияти ҳақиқат, элементҳои муқаррар намудани ҳақиқати объективӣ: “пурра, ҳаматарафа ва объективона таҳқиқ намудани ҳолатҳои парванда”-ро муқаррар намудан зарур аст.

Адабиёт:

1. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: учебник, 4-издание. – М.: Проспект, 2010.

2. Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. – М., 1964.

3. Арсеньев В. Д. Теория доказательств в советском уголовном процессе. – М., 1973.

4. Бентам И. О судебных доказательствах // Трактат. – Киев, 1876.

5. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькин П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж, 1978.

6. Кокорев Л. Д., Кузнецов Н. П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1995.

7. Курс советского уголовного процесса. – М., 1989.

8. Куцова Э.Ф. Истина и состязательность в уголовном процессе Российской Федерации // Ученые-юристы МГУ о современном праве / Под ред. М.К. Треушников. – М.: ОАО «Издательский дом "Городец"», 2005. – с.308.

9. Лавченко О.В. Уголовно-процессуальное доказывание: Сущность, средства доказывания предмет и пределы; Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – Инжевск, 2001.
10. Лупинская П.А. Уголовный процесс. Учебник. – М., 1995.
11. Михайловский И.В. Основные принципы организации уголовного суда. – Томск, 1905.
12. Пашкевич П.Ф. Объективная истина в уголовном судопроизводстве. – М., 1961.
13. Полянский Н.Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса. Издательство Академии науки СССР. 1960.
14. Ривлин А.М. Понятие материальной истины в советском уголовном процессе// Социалистическая законность. – 1951, – №11.
15. Случевский В.А. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство и судопроизводство. –Спб., 1892.
16. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. – М., 1955.
17. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т.1. Основные положения науки советского уголовного процесс. – М.: Наука, 1968.
18. Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / Отв. ред. Б.С. Никифоров. – М.: Изд-во АН СССР, 1955.
19. Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. – М., 1947;
20. Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. – М., 1960.
21. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. Учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская – М., Юрист, 2003.
22. Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Под ред. К.Ф. Гуценко – М., Зерцало, 2005.
23. Уголовный процесс: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. В. П. Божьева. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2002.
24. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. – М., 1959.
25. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания – Казань, 1973.
26. Хрестоматия по уголовному процессу России: Учеб. пособие // Сост. Э.Ф. Куцова. – М., 1999.
27. Шейфер С.А. Доказательства и доказывания по уголовным делам: проблема теории правового регулирования. – М.: Норма, 2008.

НАҚШИ ТОЧИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ ДАР ҲАЛЛИ ПРОБЛЕМАҲОИ ОБИИ САӢӢРА

Мирзоев А.М.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи
байналмилалии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ, н.и.ҳ.

E-mail: amonalloh@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.10 – ҳуқуқи байналмилалӣ, ҳуқуқи Аврупо

Фишурда: Дар мақола нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиқлол дар ҳалли проблемаҳои оби сайёра мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар он муаллиф икдому ташаббусҳои саривақтии Тоҷикистонро дар ҳалли мушкилоти глобалии сайёра – норасоии оби тозаи ошомиданӣ мавриди баррасӣ қарор додааст.

Калидвожаҳо: истиқлолияти давлатӣ, пешниҳоду ташаббусҳои Тоҷикистони соҳибистиқлол, мушкилоти глобалии сайёра, норасоии оби тозаи ошомиданӣ.

РОЛЬ НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКИСТАНА В РЕШЕНИИ ВОДНЫХ ПРОБЛЕМ ПЛАНЕТЫ

Мирзоев А.М.,

доцент кафедры международного права
юридического факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.

E-mail: amonalloh@mail.ru

Научная специальность: 12.00.10 – международное право;
европейское право

Аннотация: В статье анализируется роль Республики Таджикистан как независимое государство в решении водных проблем планеты. В нем автор рассматривает своевременные инициативы Таджикистана в решении глобальной проблемы планеты – недостатка пресной питьевой воды.

Ключевые слова: государственная независимость, предложения и инициативы независимого Таджикистана, глобальные проблемы планеты, недостатка пресной питьевой воды.

THE ROLE OF THE INDEPENDENT TAJIKISTAN IN THE SOLUTION OF WATER PROBLEMS OF THE PLANET

Mirzoev A.M.,

candidate of legal science, docent of the Department of International Law of the Law faculty of the Tajik National University

E-mail: amonalloh@mail.ru

Scientific specialties: 12.00.10 – International Law, European Law

Annotation: The article analyzes the role of the Republic of Tajikistan as an independent state in solving the world's water problems. In it, the author considers the timely initiatives of Tajikistan in solving the global problem of the planet - the lack of fresh drinking water.

Keywords: state independence, proposals and initiatives of independent Tajikistan, global problems of the planet, lack of fresh drinking water.

Барои мардуми сарбаланд ва бисёр шарифи Тоҷикистон вожаҳои соҳибхитӣ, сулҳу амният, тинчиву осудагӣ, озодиву озодандешӣ, ҳонаи обод, мустақилият ва амсоли инҳо хеле азизанд, ки ҳамагӣ бо истиқлолияти давлатӣ бастагии зич доранд. Худованд назари раҳмат бар миллати тоҷик андохтааст, ки пас аз ҳазор соли бедавлатӣ дубора неъматӣ бузурги соҳибистиклолӣ ва соҳибдавлатиро насибаш гардонид.

Саодати миллати куҳанбунёди тоҷик ҳам дар ин аст, ки ҳарчанд дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ аз ғубори кинаву адовати бадхоҳони миллат осмони софи сулҳу ваҳдат ва якдигарфаҳмиву бародарии тоҷик тираву олуи гардид, аммо ба зудӣ чашми ҳақиқатбин боз карда, душмани худро шинохт ва бо ҳам муттаҳид шуда, аз пайи аз байн бурдани кинаву адоват остини ҷаҳд боло зад ва дасти адуи бебоки худро аз пароканда сохтани миллати тоҷик кӯтоҳ намуд, ки дар натиҷа ба ваҳдату якдигарфаҳмӣ ноил гардид. Ваҳдати миллӣ рукҳои давлатдорӣ кишварро дубора устувор намуда, умри истиқлолияти Тоҷикистонро ҷовидонӣ гардонид. Ҳамин тариқ, маҳз ваҳдати миллӣ ва ягонагӣ ба Тоҷикистон даст дод то дубора ба бунёди аркони давлатдорӣ миллии хеш пардозад ва ҳамвора соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи хешро инкишоф диҳад.

Агар ваҳдати миллӣ ҳамчун таҷрибаи сулҳофаринии тоҷикон дар арсаи байналмилалӣ маъмултарин бошад пас ташаббусҳои минбаъдаи Тоҷикистон дар роҳи дастгирии сулҳу субот дар минтақа, муборизаи ғайриқонунии маводи муҳаддир ва табли изтироб задан аз норасоии оби тозаи ошомиданӣ дар тамоми ҷаҳон ба шуҳрати ҷаҳонии Тоҷикистон афзуд.

Дарвоқеъ, «об неъматӣ бебаҳои табиест, ки ҳар мавҷудоти зинда дар рӯи Замин ба он ниёз дорад. Бешубҳа, бе об ҳаёт вуҷуд дошта наметавонад. Об барои ҳама ва барои манфиати умум яке аз ғояҳои асосие мебошад, ки дар тамаддуни аксари халқҳои ҷаҳон, аз ҷумла тоҷикон инъикоси худро ёфтааст ва дар ташаккули тарзи ҳаёти солим нақши ҳалқунандаро соҳиб аст» [1, с.7].

«Ҳанӯз ҳазорҳо сол қабл ниёғони фарҳангдӯсту тамаддунофарӣ мо дар асоси мушоҳидаҳои дақиқ манбаи асосии ҳаёт будани обро дарк намуда, ба он басо мақоми баланд доданд ва ҳамеша покиза нигоҳ доштани онро таъкид кардаанд». [2, с.7].

Аз ин ҷост, ки норасоии оби тозаи ошомидани дар миқёси ҷаҳон ба яке аз мушкилоти мубрам ва доғи рӯз табдил ёфтааст. Камбудии манбаҳои обӣ дар қитъаҳои алоҳидаи Замин аҳолии сайёра ба таҳлука андохтааст. Тахминан 750 млн. одамон дар ҷаҳон ба оби нӯшокии тоза дастрасӣ надоранд, [3, с.21] зиёда аз 2,3 млрд. одамон аз бемориҳои вобаста ба истеъмоли оби ифлос ва бесифат азият мекашанд [4, с. 39]. Ғайр аз ин зиёда аз 1,1 млрд. одамон ба низоми бехтари обтаъминкунӣ, ки барои инсон аққалан 20 литр оби бехатарро дар як шабонарӯз таъмин мекунад (ин нишондод аз ҷониби Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустӣ тасдиқ гардидааст), дастрасӣ надоранд [5, с.5]. Истеъмоли оби нопок сарчашмаи 3/4 ҳиссаи бемориҳои сироятӣ шуда, аз 1/3 ҳиссаи ҳодисаҳои фавти одамон дар саросари ҷаҳон низ ба ҳамин сабаб рост меояд. Дар қитъаи Африқо бештар аз 80 дарсади бемориҳо бо сабабҳои сифати пасти об, набудани шабакаҳои обрасонӣ ва ба ҳолати бади санитарияу гигиени истифодаи об вобаста мебошанд.

Ҳаҷми муҳити обӣ дар сайёраи мо ниҳоят бузург аст. Вале 96 ҷисади онро оби шӯри баҳру уқёнусҳо ташкил медиҳад. Ба ҳиссаи оби нӯшокӣ ҳамагӣ 2,5 дарсади ҳаҷми умумии фазои обӣ рост меояд. Аз тарафи дигар ин нишондиҳандаи хеле бузург аст, ки метавонад талаботи сокинони сайёра то 10 ҳазор маротиба ба оби нӯшокӣ таъмин намояд. Мутаасифона, қисми зиёди ин захираҳои бузург дар дохили барфу пиряхҳои Антарктида, Гренландия, Арктика ва кӯҳу қаторкӯҳҳои калонтарини дунё ниҳон мебошанд.

Дар бисёр давлатҳои соҳили халиҷи Форс, баҳри Миёназамин, баҳри Хазар (Каспий), инчунин дар Ҷопон ва ҷануби ИМА корхонаҳои махсуси софкунии оби баҳр ва аз он ҳосил намудани оби нӯшокӣ сохта шудаанд. Дар байни давлатҳои дунё аз ҳама бештар Қувайт дар мавриди тозакунии об шуҳрат пайдо кардааст.

Бисёр давлатҳои ҷаҳон солҳост, ки ба хариду фурӯши оби нӯшокӣ саруқордоранд. Масалан, ИМА аз Канада, Олмон аз Шветсия, Норвегия, Нидерландия ва Арабистони Саудӣ аз Малайзия оби нӯшокӣ мехаранд.

«Ҷунин ҳолат ҷомеаи ҷаҳониро водор месозад, ки механизмҳои самаранокӣ таъмини обтаъминкунӣ ва нигоҳдошти оби тозаро барои наслҳои имрӯзу оянда таҳия ва татбиқ намояд» [6, с.105].

Ҷумҳурии Тоҷикистон хушбахтона дорои сарчашмаҳои зиёди оби тоза ва умуман сарғаҳи захираҳои оби Осиёи Марказӣ мебошад, вале ба ин нигоҳ накарда, аз ҷумлаи кишварҳои пешгоме мебошад, ки диққати ҷомеаи ҷаҳониро ба масъалаҳои норасоии оби тозаи ошомиданӣ ва масъалаҳои марбут ба ниғаҳдошти он ҷалб намудааст.

Ба ҳамагон маълум аст, ки ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон дар соҳаи об то имрӯз ҳамеша мавриди дастгирии ҷомеаи байналмилалӣ қарор гирифтаанд, ки ин амр дар болоравӣ ва вусъати обрӯву эътибори Тоҷикистон дар сатҳи ҷаҳонӣ нақши муҳим бозидааст. Ин аст, ки имрӯз кишвари мо дар арсаи байналмилалӣ ба сифати ташаббускори ҳалли масъалаҳои глобалӣ вобаста ба истифодаи самараноки захираҳои оби эътироф гардидааст, муҳокима ва баррасии тамоми масъалаҳои марбут ба мудирияти захираҳои об, тарҳрезии талошҳои байналмилалӣ барои ҳалли мушкилоти вобаста ба таъмини дастрасии тамоми мардуми сайёра ба оби тозаи ошомиданӣ ва роҳандозии ҳамкорӣ дар ҳама сатҳҳо бо ҷалбу иштироки фаъоли кишвари мо сурат мегирад, ки барои болоравии мақоми Тоҷикистон саҳми беандоза дорад.

Бояд тазақур дод, ки тӯли даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон ташаббусҳои зерини дорои аҳамияти байналмилалӣ дар соҳаи ҳалли масоили об пешниҳод шудаанд, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамаҷониба ва яқдилона дастгирӣ ёфтаанд:

Санаи 1 октябри 1999 дар Иҷлосияи 54-уми Маҷмааи Умумии СММ бо пешниҳоди Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2003 «Соли байналмилалии оби тоза» эълон гардид. Дар асоси ин ташаббус аз 29 август то 1 сентябри соли 2003 дар шаҳри Душанбе Форуми байналмилалӣ оид ба оби тоза баргузор шуд, ки дар он аз 54 кишвари ҷаҳон ходимони давлатӣ, олимони ва дигар намояндагони ташкилотҳои гуногуни ҷаҳон ширкат варзиданд.

Пешниҳоди дуҷуми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба эълон намудани солҳои 2005-2015 ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» мебошад. Санаи 23 декабри соли 2003 Маҷмааи Умумии СММ дар асоси Эълумияи Душанбе Қатъномаи дахлдорро қабул карда, солҳои 2005-2015-ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» эълон кард.

Ҳамчунин бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷмааи Умумии СММ 20 декабри соли 2010 соли 2013-ро Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об эълон кард, ки он аз ҷониби 190 давлати ҷаҳон дастгирӣ ёфт.

Пешниҳоди дигар оид ба таъмин намудани кишварҳои Осиёи Марказӣ бо оби тоза тавассути таъсис додани Консортиуми байналмилалӣ доир ба истифодаи оби кӯли Сарез мебошад. Тибқи ташаббуси мазкур 20-21 августи 2013 Конфронси байналмилалии сатҳи баланди ҳамкорӣ дар соҳаи об дар шаҳри Душанбе баргузор гардид, ки як қатор санадҳои ниҳой қабул шуданд.

Ва ниҳоят пешниҳоди Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» барои солҳои 2018-2028 аз муҳимтарин иқдоми ҷаҳонии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор мераванд.

Ин чорумин ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба ин иқдом аст. Ҳамин тавр 21 декабри соли 2016 Маҷмаи умумии СММ Қатъномаи зери унвони Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», солҳои 2018-2028 бо ҷонибдории 177 кишвари узви СММ қабул намуд.

Мутобиқи қатъномаи қабулшуда Даҳсолаи Байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» аз 22 марти соли 2018 (Рӯзи байналмилалии захираҳои об) шурӯъ шуда, 22 марти 2028 ба анҷом мерасад.

Даҳсолаи мазкур дар рушди устувор ва мудирияти ҳамгириёнаи захираҳои об, татбиқ ва пешбарии лоиҳаҳо ва барномаҳо дар соҳаи об, таҳкими ҳамкорӣ ва ширкат ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои рушди устувори марбут ба захираҳои об мусоидат намуда, масъалаҳои таҳкими самаранокии истифодаи захираҳои об ва ҳамгироӣ байни захираҳои об, физо, энергия ва муҳити зистро фаро мегирад.

Қабули қатъномаи мазкур саривақтию зарурӣ буда, он аҳамияти умумибашарӣ дорад. Зеро оқибатҳои хатарҳои глобалии имрӯза, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, афзоиши аҳоли, норасоии оби нӯшокӣ, зиёд шудани офатҳои табиӣ, бухронҳои молиявӣ иқтисодӣ, озӯқаворӣ ва энергетикӣ, бемориҳои сирояткунанда, хушкшавӣ, зухуроти терроризм ва экстремизм, низоъҳои ҳарбӣ дар як қатор кишварҳо ва минтақаҳои олам, дигар таҳдиду хатарҳои муосир, ки аз вайрон шудани низоми табиат дар тамоми ҷаҳон сар мезананд, ҷомеаи ҷаҳониро бетараф гузошта наметавонанд ва аз бисёр ҷиҳат ба комилан амалӣ гаштани ҳадафу вазифаҳои Даҳсолаи байналмилалӣ монеъ мешаванд.

Қабули Қатъномаи СММ инчунин гувоҳи он аст, ки Тоҷикистон бо маҳорати хеле қобили таваҷҷуҳ дар мавриди татбиқи манфиатҳои миллӣ дар сатҳи ҳамкории байнамилалӣ пайваستا кӯшиш ба харҷ медиҳад. Мисоли инро метавон дар татбиқи барномаҳои зикрӣфта мушоҳида намуд, ки аз татбиқи онҳо на танҳо Тоҷикистон, балки дигар мамлакатҳои дуру наздик метавонанд манфиатдор бошанд. Зарурати қабули Қатъномаи мазкурро СММ ба он нигарониҳои умумибашарие асоснок менамояд, ки барои ҳамаи кишварҳои олам дахл доранд.

Аз ҷумла, дар Қатънома зикр шудааст, ки «афзоиши аҳолиро раванди шаҳрнинӣ, биёбоншавӣ, хушксолӣ ва тағйири иқлим, инчунин набудани имкониятҳо барои таъмини истифодаи мақсадноки об ва дар оянда авҷ гирифтани мушкилоти марбут ба набудани дастрасӣ ба оби нушокии бехатар, хизматрасонии асосӣ дар соҳаи беҳдошт ва малақаҳои қавии тозагӣ, нобаробарӣ ба дастрасӣ, офатҳои гидрологӣ ва норасоии об оварда мерасонад».

Ин аст, ки дар рӯзномаи глобалии муосир масъалаи об, чун пештара, аз ҷумлаи масъалаҳои хеле мубрам боқӣ мемонад. Ҳарчанд ки дар ҷодаи расидан ба Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола оид ба оби нӯшокӣ натиҷаҳои ҷиддӣ ба даст омаданд, вале ҳадафҳо дар самти беҳдошти иҷро нашудаанд. Тибқи арзёбии коршиносон, шумораи аҳолии сайёра то соли

2050 зиёда аз 9 миллиард нафарро ташкил хоҳад дод, ки мувофиқан ба афзоиши истеъмоли об боис мегардад.

Бар асари таъсири тағйирёбии иқлим дар давраи зикршуда аллакай зиёда аз 50 фоизи аҳолии ҷаҳон бо мушкили норасоии об рӯ ба рӯ мегардад. Бар замми ин раванди биёбоншавӣ, афзудани офатҳои табиӣи вобаста ба об, урбанизатсия ва ғайраҳо, ки ба захираҳои обӣ ва сифати он таъсири манфӣ мерасонанд. Омилҳои мазкур аз ҷомеаи ҷаҳонӣ татбиқи чораҳои фаврӣ ва амалиро тақозо менамоянд.

Ҳамин тариқ, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳибхитӣёр бо дар амал татбиқ намудани сиёсати сулҳҷӯёна ва инсондӯстонаи худ дар арсаи байналмилалӣ омода аст дар самти ҳалли мушкилот марбут ба захираҳои обӣ бо кишварҳои дуру наздик дар зарфи ин Даҳсолаи байналмилалӣ низ ҳамкориҳои мутақобилан судмандро ба роҳ монад.

Адабиёт:

1. Мирзоев А.М. Ҳуқуқи байналмилалӣи обӣ. Воситаи таълимӣ. Душанбе. Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2016. 120 с.
2. Раҷабов С.А., Ҷабборов Ф.Н. Масоили актуалии ҳуқуқи байналмилалӣи об/Монография. Душанбе: Эр-граф, 2018. 304 с.
3. Выступление Эмомали Рахмона, Президента Республики Таджикистан на международной конференции высокого уровня по итогам реализации Международного десятилетия действий «Вода для жизни», 2005-2015 гг., 9 июня 2015 г. Душанбе, 2015.
4. Всеобъемлющая оценка мировых ресурсов пресных вод. ООН. Комиссия по устойчивому развитию (Электронный ресурс). Нью-Йорк, 1997.
5. Global Water Supply and Sanitation Assesment, 2000 (Text). Geneva, 2002.
6. Ҷанбаҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии ҳамкориҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ доир ба истифодабарии обҳои фаромарзӣ. Монографияи дастаҷамъӣ. Зери таҳрири д.и.х., профессор С.А. Раҷабов. Душанбе: Дониш, 2018. 192 с.

ТАКТИКА ПРОВЕДЕНИЯ ОСМОТРА ПОМЕЩЕНИЙ, ЗДАНИЙ, УЧАСТКОВ, МЕСТНОСТИ И ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ, ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАБСКОГО ТРУДА И СВЯЗАННЫХ С НИМИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Насриддинов М.,

старший преподаватель кафедры криминалистики и судебно-экспертной деятельности юридического факультета Таджикского национального университета
Тел.: (+992) 919608220

Аннотация: В данной статье автор рассматривает порядок проведения оперативным работником и следователем осмотра помещений, зданий, участков местности и транспортных средств во время совершения преступлений торговли людьми, использование рабского труда, и связанных с ними преступлений. Во время рассмотрения данной проблемы автор отмечает, что один из основных недостатков данной проблемы заключается в том, что оперативные работники и следователи должны отправить все свои силы на то, чтобы потерпевший от преступления и свидетели во время реализации вышеперечисленных следственных действия мало встречались с окружающим и информации о них как можно мало распространялся. По мнению автора, при реализации вышеперечисленных следственных действия во время расследование преступлении торговля людьми, использование рабского труда и связанных с ним преступлений использование аудио и видеозапись для дальнейшего назначения и проведения фоноскопического экспертизы играет большую роль.

Ключевые слова: торговля людьми, использование рабского труда, оперативный работник, следователь, следственные действия, оперативно-розыскные мероприятия, осмотр помещений, зданий, участков местности и транспортных средств, объект осмотра зданий и участков местности, основные цели осмотра зданий и участков местности, аудио и видеозапись, фоноскопическая экспертиза.

ТАКТИКАИ АМАЛЌ НАМУДАНИ АЗНАЗАРГУЗАРОНИИ БИНО, ИНШООТ, ҚИТЪАИ МАҲАЛ ВА ВОСИТАИ НАҚЛИЁТ ҲАНГОМИ ТАФТИШИ ХАРИДУ ФУРЌШИ ОДАМОН, ИСТИФОДАИ МЕҲНАТИ ҒУЛОМЌ ВА ДИГАР ҚИНОЯТҲОИ БА ОНҲО АЛОҚАМАНД

Насриддинов М.,

муаллими калони кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 919608220

Фишурда: Дар мақолаи мазкур, муаллиф муфассал дар бораи аз ҷониби кормандони оперативӣ ва муфаттишон тартиби дурусти амалӣ намудани азназаргузаронии бино, иншоот, қитъаи маҳал ва воситаи нақлиётро ҳангоми содир гардидани ҷиноятҳои хариду фуруши одамон, истифодаи меҳнати ғуломӣ ва дигар ҷиноятҳои ба онҳо алоқаманд мавриди таҳлил қарор додааст. Инчунин, дар рафти азназаргузаронии бино ва қитъаи маҳал объекти азназаргузарониро чӣ ташкил медиҳад ва мақсади асосии он аз чӣ иборат аст, аз ҷониби муаллиф дар доираи мақолаи мазкур мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар рафти таҳлили масъалаи мазкур муаллиф изҳор менамояд, ки яке аз проблемаҳои асосии масъалаи мазкур аз он иборат аст, ки кормандони оперативӣ ва муфаттиш бояд тамоми қувваи худро ба он равона созанд, ки ҷабрдида аз ҷиноят ва шохидон дар давраи ба роҳ мондани амалҳои тафтишии дар боло зикршуда бо атрофиён кам вохӯранд ва маълумот дар бораи онҳо ҳар чӣ камтар паҳн гардад. Ба ақидаи муаллиф, ҳангоми баамалбарории ҳаракатҳои тафтишии дар боло номбаргардида, зимни тафтиши ҷиноятҳои хариду фуруши одамон, истифодаи меҳнати ғуломӣ ва дигар ҷиноятҳои ба онҳо алоқаманд, истифодаи банаворгирӣ ва сабти овоз барои минбаъд таъин ва гузаронидани экспертизаи фоноскопӣ саҳми хеле калон дорад.

Калидвожаҳо: хариду фуруши одамон; истифодаи меҳнати ғуломӣ; корманди оперативӣ; муфаттиш; амалҳои тафтишӣ; чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ; азназаргузаронии бино, иншоот, қитъаи маҳал ва воситаи нақлиёт; объекти азназаргузаронии бино ва қитъаи маҳал; мақсади асосии азназаргузаронии бино ва қитъаи маҳал; сабти аудио ва видео (банаворгирӣ); экспертизаи фоноскопӣ.

TACTICS FOR THE INSPECTION OF PREMISES, BUILDINGS, TERRAIN AND VEHICLES IN THE INVESTIGATION OF TRAFFICKING IN PERSONS, THE USE OF SLAVE LABOR AND RELATED CRIMES

Nasriddinov M.,

Senior Lecturer, Department of Forensics and Forensic Science, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 919608220

Annotation: In this article, the author discusses in detail how operational investigators and investigators conduct an effective inspection of premises, facilities, land and vehicles in committing human trafficking, the use of slave labor, and other related crimes. Also, in the course of reviewing the building and the plot, what is the object of the review and what is its main purpose is analyzed by the author in the context of this article. In the course of analyzing this issue, the author states that one of the main problems in this issue is that operational and investigative officers should make every effort to ensure that victims of crime and witnesses are in the process of

investigating the alleged crime. It is common for people to meet these people, and information about them is as widespread as possible. In the opinion of the author, a huge contribution is made in the conduct of the above-mentioned investigative actions in the investigation of crimes of human trafficking, the use of slavery and other related crimes, the use of surveillance and audio recording for the subsequent appointment and conduct of a phonoscopic examination.

Keywords: human traffic, the use of slave labor; operational officer; investigator; investigative actions; operational search activities; inspection of buildings, structures, site, and means of transport; objects of surveying of a building and a site; main purpose of inspection of the building and area; audio and video recording (shooting); phonoscopic examination.

Тактико-методические особенности проведения следственных действий по данной категории уголовных дел связаны как с конкретным механизмом преступной деятельности, так и с возможными обстоятельствами обнаружения признаков преступления [2, С.343-345]. В конечном счете тактика проведение отдельных следственных действий зависит от той методической схемы работы следственной группы, которая наиболее целесообразна с точки зрения полного обнаружения и фиксации следов преступления.

Одной из существенных проблемных вопросов расследования данной категории преступлений является обеспечение безопасности потерпевших и свидетелей. Поэтому с методической точки зрения акценты в расследовании должны быть сделаны на изоляцию и сведение к минимуму внешних контактов данных лиц на период проведения предварительного расследования и суда. Международная практика борьбы с данным видом преступлений идет по пути максимальной защиты потерпевшего, в том числе с предоставлением ему гражданства и освобождения от уголовной ответственности за незаконное пересечение границы и т.д. [1, С. 39-48].

Еще одной особенностью расследования данных преступлений является необходимость международного сотрудничества между странами похищения, вербовки, транзита и использования рабского труда. В каждом конкретном случае необходимо использовать все имеющиеся нормы для привлечения виновных к уголовной, административной или гражданско-правовой ответственности.

Как показывает проведенное исследование, следственные действия целесообразно проводить с использованием видео и аудиозаписи, что позволяет не только дополнительно подтвердить предыдущие показания, но и получить образцы голосов для проведения фоноскопической экспертизы. Это становится возможным в тех случаях, когда следствие располагает записями телефонных переговоров или результатами фиксации переговоров фигурантов в различных ситуациях (в машине, на улице, в помещении). Необходимость использования аудио или видеозаписи на первоначальном этапе расследования связана также с тем, что нередко, понимая доказательственные возможности специальных исследований, преступники (подозреваемые, обвиняемые) отказываются

предоставлять образцы голоса для возможности проведения фоноскопических экспертиз.

Осмотр помещений и участков местности. К числу помещений и участков местности, которые могут быть объектами осмотра при расследовании данной категории уголовных дел, относятся различного рода укрытия, которые используются субъектами преступной деятельности для временного содержания жертв торговли людьми, например, в период их перемещения к месту назначения, а также в процессе использования их рабского труда.

Объектами осмотра могут являться: участки местности с расположенными на них палатками, шалашами или землянками, в которых временно содержатся или содержались жертвы торговли людьми и использования рабского труда; нежилые помещения, в том числе расположенные на территории сельского подворья, хутора, фермерского хозяйства или организации, где содержались и эксплуатировались потерпевшие; помещения «центров досуга», частные бани, ночные клубы, гостиницы, в которых, например, обнаружены эксплуатируемые преступниками проститутки; жилые помещения, которые используются в качестве притона для организации проституции или в которых укрываются жертвы торговли людьми и использования рабского труда.

Осмотр указанных выше объектов проводится с целью обнаружения самих потерпевших или следов их пребывания (содержания) в данном месте, а также предметов и документов, которые несут информацию о преступлении и его участниках.

Данное следственное действие может проводиться как на первоначальном, так и на последующих этапах расследования. При этом следует учитывать двоякую направленность данного следственного действия. Имеются в виду две возможные разновидности тактических ситуаций в зависимости от основной и факультативной цели осмотра:

а) проведение осмотра с целью обнаружения потерпевших на объекте осмотра, их освобождения, а также фиксации следов их эксплуатации и (или) содержания;

б) осмотр с целью обнаружения самого укрытия, о котором сообщили потерпевшие, а также с целью фиксации признаков его действительного использования для содержания людей. Осматриваемое укрытие может, например, находиться на территории арендатора или собственника земли, который подозревается в использовании рабского труда [6, С.172-178; 8, С.31-36].

Особенностью осмотра территорий или помещений, которые принадлежат различным негосударственным организациям, является наличие частной охраны на объекте предполагаемого осмотра. Охрана может препятствовать проходу следственно-оперативной группы на территорию. Ситуация может получить и более конфликтное развитие.

Осмотр помещений и участков местности по данной категории уголовных дел позволяет обнаружить, зафиксировать различного рода следы пребывания конкретного похищенного или завербованного лица в месте его укрытия. В

данном случае речь идет об обнаружении следов пальцев рук, выделений человеческого организма, предметов, вещей, записей и меток, о которых сообщил заявитель, например, жертва, которая сбежала от преступников.

Для более детального и эффективного осмотра необходимо тщательно опросить заявителя. В перспективе это поможет обнаружить принадлежащие ему вещи, оставленные им метки, а также зафиксировать обстановку и следы, о которых он ранее сообщил.

Важнейшей целью осмотра является обнаружение и фиксация:

а) условий проживания (содержания) или эксплуатации жертв торговли людьми и использования рабского труда лиц (расположение помещений для содержания или эксплуатации, его размер, наличие окон и спальных мест, оснащение подвала, комнаты, землянки ванной и туалетной комнатой, кухней и т. д.);

б) отсутствия элементарных бытовых удобств, которые были обещаны потерпевшему в процессе его вербовки;

в) простейших, а возможно и неэффективных, орудий труда, которыми пользуются потерпевшие в процессе их эксплуатации;

г) средств для сковывания, истязания и принудительного труда похищенных или завербованных лиц (наручников, цепей, веревок и т.п.);

д) следов крови, спермы, использованных презервативов и других следов занятия проституцией;

е) разорванной одежды, личных вещей, а также записей, которые тайно вели потерпевшие;

ж) учетных записей организаторов преступной деятельности и их сообщников, которые отражают их причастность к организации торговли или эксплуатации потерпевших, к их перевозке, передаче, получению или укрывательству;

з) сотовых телефонов, подозреваемых в торговле людьми и использовании рабского труда [3, С. 48-50; 4, С. 113-127; 5, С.185].

Тактико-методические особенности осмотра иных объектов определяются их конструктивными характеристиками и особенностями их отношения к механизму данного вида преступной деятельности.

В отличие от осмотра небольших помещений, используемых субъектами преступной деятельности для вербовки, укрывательства и эксплуатации потерпевших, тактика осмотра транспортных средств, используемых для перевозки жертв торговли людьми, а также осмотр участков местности (районов возделывания сельскохозяйственных культур, фермерских хозяйств, территорий предприятий и организаций), где содержатся и эксплуатируются потерпевшие, имеет свои организационно-методические и тактические особенности.

Осмотру транспортного средства, которое используется для перевозки, как правило, предшествует его задержание. Следует свести к минимуму вероятность аварии при задержании автомобиля с людьми. Также следует лишь в самом крайнем случае применять оружие для остановки транспортного средства, в котором в тайнике или с использованием подложных документов

перевозятся жертвы торговли людьми, например, незаконные мигранты, пересекающие государственную границу контрабандным путем. Не исключена вероятность, что в процессе осмотра возникнет необходимость оказания медицинской помощи перевозимым жертвам, которые следуют на территорию других государств с наркотическими средствами, скрываемыми внутривещным способом.

Осмотр районов возделывания сельскохозяйственных культур, фермерских хозяйств в силу большой площади осматриваемой территории может потребовать большого числа сотрудников правоохранительных органов. При этом в силу нежелания иностранных рабочих вовлекаться в сферу уголовного судопроизводства в качестве потерпевших многие из них предпринимают попытку скрыться с места осмотра. Данное обстоятельство требует особой тактики начала осмотра, выставления постов по периметру осматриваемой территории.

Все лица, обнаруженные в процессе осмотра территории или помещения для укрытия или принудительного труда, должны быть немедленно направлены на судебно-медицинское освидетельствование и опрошены с использованием технических средств фиксации. После окончания осмотра детально опрашиваются те, кто был обнаружен на объекте осмотра и выполнял функции бригадира-надсмотрщика, содержателя притона, охранника. В дальнейшем, после принятия решения о возбуждении уголовного дела, решается вопрос о возможности их задержания в качестве подозреваемых с последующим предъявлением обвинения по фактам причинения вреда здоровью, изнасилования и т.п.

Осмотр помещений и участков местности следует проводить с использованием технических средств фиксации обстановки. На фототаблице (или в таблице изображений) должны быть зафиксированы все изложенные в протоколе элементы обстановки и обнаруженные в ходе осмотра объекты (лица, трупы, средства принуждения, иные следы). Данное приложение к протоколу осмотра впоследствии может быть использовано в ходе допроса свидетелей и подозреваемых, а также применяться для планирования проверки показаний на месте.

Все объекты, обнаруженные и изъятые в процессе осмотра, могут быть дополнительно осмотрены в стационарных условиях и направлены для проведения необходимых экспертиз.

Результаты осмотра помещений, участков местности или транспортных средств имеют важное доказательственное значение для формулирования обвинения и могут быть использованы в процессе допроса подозреваемых (или обвиняемых), а также свидетелей, которые утаивают известные им сведения или фальсифицируют свои показания.

Исходя из вышесказанного, мы пришли к выводу, что тактико-методические особенности расследования данных преступлений непосредственно связаны с проблемой обеспечения безопасности потерпевших и свидетелей. Мировая практика борьбы с этими преступлениями идет по пути максимальной защиты потерпевшего, в том числе с предоставлением ему

гражданства и освобождения от уголовной ответственности за незаконное пересечение границы, обман при получении визы и т.д. С методической точки зрения акценты в расследовании должны быть сделаны на изоляции и сведениях к минимуму внешних контактов данных лиц на период предварительного следствия и суда.

Немаловажное значение по данной категории уголовных дел имеет доверие потерпевших к следователю и оперативным работникам. Для этого рекомендуется привлекать помощь психолога, сотрудников негосударственных организаций, использовать бывших жертв торговли людьми, которые согласились оказать помощь в формировании активной позиции потерпевших в ходе предварительного следствия и суда. Во время работы с потерпевшими необходимо учитывать, что жертвы нуждаются в гарантии безопасности не только их самих, но и близких им людей. Пострадавшие знают тех лиц, которые их продали и эксплуатировали, располагают сведениями о том, на что способны преступники. Поэтому работники правоохранительных органов не должны производить на пострадавших впечатление людей, умаляющих риск и равнодушно относящихся к вопросу безопасности потерпевших.

Правильные действия со стороны работников правоохранительных органов способствуют тому, что жертвы торговли людьми обретают уверенность в себе, успокаиваются. Как следствие появляется возможность установить с ними психологический контакт. Результатом этого контакта является составление жертвой (или несколькими жертвами) официального заявления и дача показаний о характере вербовки, перевозки, передачи, приема, а также эксплуатации, которой они были подвержены.

Одной из проблем первоначального этапа расследования данных преступлений является освидетельствование заявителя или жертвы, обнаруженной, например, в процессе оперативного обследования, осмотра или обыска. Освидетельствование должно быть проведено немедленно после обращения жертвы или ее обнаружения. Проведение данного следственного действия необходимо проводить с учетом понимания всего возможного перечня следов, которые могут быть обнаружены в процессе освидетельствования. Для формулирования выводов обвинения необходимо, чтобы показания потерпевшего о характере причиненного ему вреда соответствовали следам на его теле, а заключение по результатам судебной экспертизы объясняло происхождение следов, установленных в процессе освидетельствования.

В случае отсутствия в материалах уголовного дела данных о самостоятельном обращении потерпевшего за помощью требуется допросить медицинских работников, показания которых будут являться единственным доказательством физического и психического состояния потерпевшего на момент обращения за помощью. Эти же врачи могут предоставить имеющиеся у них документальные записи по факту первичного медицинского осмотра и результатам лечения.

К числу помещений и участков местности, которые могут быть объектами осмотра при расследовании данной категории уголовных дел, относятся различного рода укрытия, которые используются субъектами преступной

деятельности для временного содержания жертв, а также объекты трудовой эксплуатации жертв. В зависимости от основной и факультативной цели осмотра возможны две ситуации: осмотр с целью обнаружения потерпевших и следов их эксплуатации; осмотр с целью обнаружения самого укрытия (или места сексуальной, трудовой эксплуатации) и признаков их использования для содержания людей и организованной эксплуатации. Перечень осматриваемых документов включает в себя журналы (книги) расходов организаторов эксплуатации, изготовителей порновидеоматериалов, торговцев людьми на содержание жертв и организацию криминального бизнеса. В случае применения преступниками смежных криминальных технологий, перечень осматриваемых документов будет связан с содержанием применяемого механизма преступной деятельности и особенностями доказывания по уголовному делу.

Литература:

1. Биндел Дж. Помощь жертвам посредством профилактики, образования и преследования // Предупреждение и пресечение торговли людьми: сб. материалов Международного семинара / ред. кол.: А.И. Абубикирова, М.А. Регентова, Т.В. Холщевникова. М., 2005.

2. Дворкин А.И. Криминалистическая характеристика торговли людьми // «Черные дыры» в Российском Законодательстве. 2007. №2.

3. Дигор А.П. К вопросу о методике расследования уголовных дел по ст. 1271 «Торговля людьми» (на примере деятельности УВД Приморского края) // Материалы Международной конференции «Механизмы взаимодействия правоохранительных органов и неправительственных организаций по организации помощи жертвам торговли людьми: проблемы и возможности решения». Владивосток, 1-12 ноября 2005 года. Владивосток: ВГУЭС, 2005.

4. Ерохина Л.Д. Роль неправительственных организаций в противодействии торговле людьми // Материалы Международной конференции «Механизмы взаимодействия правоохранительных органов и неправительственных организаций по организации помощи жертвам торговли людьми: проблемы и возможности решения». Владивосток, 1-12 ноября 2005 года. Владивосток: ВГУЭС, 2005.

5. Журавлев С.Ю., Пигаев А.М. Торговля людьми: механизм преступной деятельности и методика расследования: научно-практическое пособие. М.: Юрлитинформ, 2006.

6. Колесое А.М., Пигаев А.М. Соккрытие следов и противодействие расследованию торговли людьми и использованию рабского труда // Современные тенденции управления расследованием преступлений: сб. научных трудов: в 2 ч. М.: Академия управления МВД России, 2007. Ч. 1.

7. Мизулина Е.Б. Торговля людьми и рабство в России: международно-правовой аспект. М.: Юристъ, 2006.

8. Стокер С.В. Торговля людьми: проблемы выявления и расследования // Международное сотрудничество в сфере борьбы с организованной преступностью и коррупцией: материалы Международной научно-практической конференции 30-31 марта 2000 года / под ред. Л.Я. Драпкина, Г.В. Игнатенко, С.В. Кодан. Екатеринбург, 2000. Вып. 1.

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПРИНЦИПА ДЕЙСТВИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА В ПРОСТРАНСТВЕ

Амиров А.А.,
докторант PhD кафедры уголовного
права и противодействие коррупции
юридического факультета
Таджикского национального
университета
E-mail: azizjon-amirov@mail.ru
Тел.: (+992) 918834389

Научная специальность: 12.00.08 – уголовное право, уголовное-
исполнительное право, криминология

Научный руководитель: Сафарзода А.И., кандидат юридических
наук, доцент

Рецензент: Шарипов Т.Ш., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам реализации территориального принципа действия уголовного закона в пространстве. Уголовное законодательство Таджикистана, при разрешении вопроса об уголовной ответственности, в первую очередь исходит из территориального принципа действия уголовного закона в пространстве, т.е. лица совершившие преступления на территории определённого государства, подлежат уголовной ответственности по месту совершения преступления. Автор указывает на приоритетность норм международного права над национальным законодательством, аргументирую это нормой конституции Республики Таджикистан. После всестороннего изучения данной темы, автор приходит к выводу, что территориальный принцип имеет первостепенное значение по сравнению с другими принципами действия уголовного закона в пространстве. При изучении данной проблематики автором были изучены научные и специальные литературы по данной теме, а также мнения учёных по данной проблеме.

Ключевые слова: реализация, проблема, территориальный, принцип, пространство, уголовный закон, уголовная ответственность, международные нормы, преступления, действия.

МАСОИЛИ ТАТБИҚИ ПРИНЦИПИ ҲУДУДИИ АМАЛИ ҚОНУНИ ҚИНОЯТӢ ДАР МАКОН

Амиров А.А.,

докторанти PhD-ии кафедраи ҳуқуқи
қиноятӢ ва муқовимат бо коррупсияи
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

E-mail: azizjon-amirov@mail.ru

Тел.: (+992) 918834389

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – ҳуқуқи қиноятӢ, ҳуқуқи иҷроӣ қазои
қиноятӢ, криминология;

Роҳбари илмӣ: Сафарзода А.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Шарипов Т.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Мақолаи мазкур ба яке аз масъалаҳои татбиқи принципи ҳудудии амали қонуни қиноятӢ дар макон бахшида шудааст. Қонунгузори қиноятӣ Тоҷикистон, ҳангоми ҳалли масъалаи ҷавобгарии қиноятӢ, аввалан аз принципи ҳудудии амали қонуни қиноятӢ дар макон бармеояд, яъне шахсоне, ки дар қаламрави давлати муайян қиноят содир кардаанд, бо қонуни ҷои содиршавии қиноят ба ҷавобгарии қиноятӢ кашида мешавад. Муаллиф афзалиятнок будани меъёрҳои ҳуқуқи байналмиллалӣ нисбат қонунгузори миллӣ ишора карда бо меъёрҳои конституция асоснок мекунад. Баъди омӯзиши ҳама тарафаи мавзӯи мазкур, муаллиф ба хулосае омад, ки принципи ҳудудӣ назар ба дигар принципҳои амали қонуни қиноятӢ дар макон хусусияти аввалиндараҷа дорад. Дар ҷараёни омӯзиши ин масъала муаллиф адабиётҳои илмӣ ва адабиётҳои махсусро иоди масъалаи мазкур мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додааст, инчунин фикру ақидаҳои олимони низ омӯхтааст.

Калидвожаҳо: татбиқ, масоил, ҳудуд, принцип, макон, қонуни қиноятӢ, ҷавобгарии қиноятӢ, меъёрҳои байналмиллалӣ, қиноят, амал.

PROBLEMS OF REALIZATION OF THE TERRITORIAL PRINCIPLE OF ACTION OF THE CRIMINAL LAW IN SPACE

Amirov A.A.,

doctoral student of the PHD Department
of Criminal Law and Anti-Corruption
Law faculty of the Tajik National
University

E-mail: azizjon-amirov@mail.ru

Phone: (+992) 918834389

Scientific Specialty: 12.00.08 – criminal law, criminal executive law, criminology

Research supervisor: Safarzoda A.I., Candidate of Legal Sciences dosent

Reviewer: Sharipov T.Sh., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annatation: This article is devoted to the problems of the implementation of the territorial principle of the criminal law in space. The criminal legislation of Tajikistan, when resolving the issue of criminal liability, primarily proceeds from the territorial principle of the criminal law in space, i.e. Persons who have committed crimes in the territory of a certain state are subject to criminal responsibility at the place of the crime. The author points to the priority of the norms of international law over national legislation, arguing that the norm of the Constitution of the Republic of Tajikistan. After a comprehensive study of this topic, the author comes to the conclusion that the territorial principle is of paramount importance in comparison with other principles of criminal law in space. When studying this issue, the author studied the scientific and specialized literature on this topic, as well as the opinions of scientists on this issue.

Keywords: implementation, problem, territorial, principle, space, criminal law, criminal liability, international norms, crimes, actions.

Современное уголовное законодательство большинство стран мира, в том числе и Таджикистан, при разрешении вопроса об уголовной ответственности, в первую очередь исходит из территориального принципа действия уголовного закона в пространстве, т.е. лица совершившие преступления на территории определённого государства, подлежат уголовной ответственности независимо от их гражданства. Иначе говоря, действует уголовный закон места совершения преступления [5, с.57].

В настоящей статье мы рассмотрим проблемы реализации территориального принципа действия уголовного закона в пространстве. Республика Таджикистан активно участвует в международном сотрудничестве в сфере противодействия преступности и подписало десятки международных соглашений о борьбе с преступностью. Действия уголовного закона в пространстве – это фактическая реализация уголовного закона со стороны определённых государственных органов на территории определённого государства [8, с.147]. Преступления, которые охватывают территории нескольких государств именуют транснациональными преступлениями, кроме того следует отметить, что появляются новые виды преступлений такие как: торговля людьми и несовершеннолетними, незаконный оборот наркотических средств, терроризм, экстремизм и т.д. Все эти преступления имеют опасность не только для Таджикистана, но и для всего мира.

Всякое государственная власть реализуется на определённой территории. Реализация государственной власти за её пределами влечёт за собой нарушения суверенитета другого государства. Исходя из вышеизложенного, принцип суверенитета и территориальный принцип

действия закона в пространстве имеют тесную связь. Территориальный принцип действия уголовного закона в пространстве является одним из проявлений суверенитета государства в части распространения его уголовно-правовой юрисдикции на всю территорию соответствующей страны [8, с.149]. Любой уголовный закон ограничен определённой территорией. В связи с этим основным принципом действия уголовного закона в пространстве является территориальный принцип. Во всех уголовных кодексах стран СНГ территориальный принцип закреплён как основополагающим принципом [5, с.57]. Основное положение территориального принципа действия уголовного закона в пространстве закреплено в ст. 14 УК РТ. Данная норма закрепляет, что «лицо, совершившее преступление на территории РТ, подлежит ответственности по УК РТ, если иное не предусмотрено международно-правовыми актами признанные Таджикистаном». Согласно ст. 1 ЗРТ «О государственной границе Республики Таджикистан» - государственная граница Республики Таджикистан есть линия и проходящая по этой линии вертикальная поверхность, определяющие пределы государственной территории (суши, вод, недр и воздушного пространства) Республики Таджикистан, то есть пространственный предел действия государственного суверенитета Республики Таджикистан. Однако данный закон не определяет понятия сухопутную, воздушную и водную территорию государства.

В международном праве под **территорией государства** понимают пространства, в чьих пределах государства, которым принадлежат территории, осуществляют свой суверенитет, верховенство и юрисдикцию [6, с.89].

Сухопутная территория – это вся суша, находящаяся в пределах границ государства. Независимо от географического положения все части территории государства с точки зрения международного права составляют единую территорию, находящуюся под его суверенитетом [6, с.89].

Воздушная территория государства включает в себя воздушное пространство над сухопутной территорией, внутренними водами, территориальными водами в пределах границ государства. Оно осуществляет суверенитет в воздушном пространстве, устанавливает его правовой режим, в частности правила полетов. В соответствии с общепризнанным международным обычаем и практикой государств в области использования космического пространства эта высотная граница простирается в пределах 100-110 км над уровнем океана. Воздушное пространство ниже данной границы относится к государственной территории, на которую государство распространяет свою юрисдикцию, в том числе и уголовно-правовую. Наземное пространство выше данной границы признается космическим пространством, имеющим международно-правовой режим [5, с.71].

Водная территория – это часть государственной территории, состоящая из вод, рек, озер, проливов или искусственных водохранилищ и водных путей (каналов), полностью расположенных в пределах границ государства, а также территориальные воды, омывающие побережье

данного государства. Внутренние или национальные воды и территориальное море составляют водную территорию государства [11]. Согласно конвенции ООН по морскому праву 1982 г. к внутренним водам относятся: морские воды, воды портов, воды заливов, берега которых принадлежат одному государству, если их ширина не превышает 24 морских миль, а также исторические заливы. К водной территории государства не относится открытое море. Согласно со ст. 2 Женевской конвенции об открытом море 1958 г. определяет, что «открытое море открыто для всех наций, и никакое государство не вправе претендовать на подчинение какой либо части своему суверенитету».

Для осуществления территориального принципа действия уголовного закона в пространстве требуется чётко установить пределы территории государства установить также объекты и зоны вне территории государства, на которые распространяется его уголовный закон, определить понятия места совершения преступления и обусловленное им применения уголовного закона [5, с.239].

А.И. Бойцов в своём исследовании отмечает, что для правильного применения территориального принципа следует ответить на три вопроса – что включает в себя государственная территория и определить что такое место совершения преступления, а также на чём основано территориальная юрисдикция [3, с.101].

Согласно ч.2 ст. 14 УК РТ преступлением, совершенным на территории Республики Таджикистан, следует признать такое деяние, которое:

а) начато или продолжилось, либо было окончено на территории Республики Таджикистан;

б) совершено за пределами Республики Таджикистан, а преступный результат наступил на ее территории;

в) совершено на территории Республики Таджикистан, а преступный результат наступил за ее пределами;

г) совершено в соучастии с лицами, осуществившими преступную деятельность на территории другого государства.

После всестороннего изучения, необходимо отметить, что территориальный принцип является основополагающим, который дополняет или исключает иные принципы действия, уголовной юрисдикции Таджикистана. Принцип территориальности охватывает большое количество значимых условий, тесно взаимодействует с нормами международного права и норм национально-правовых систем других государств, его сущность заключается в отражении суверенитета государства на уголовное преследование любых лиц, совершивших преступление на территории Республики Таджикистан. Следует, также отметить, что из-за сообразительности принципа гуманности законодатель поставил, международные интересы выше национального интереса предусмотрев это в уголовном законе страны.

Литература:

1. Акоев К.Л. Место совершения преступления и его уголовно-правовое значение. – Ставрополь, 2000. – 176 с.
2. Бойцов А.И. Волженкин Б.В. Уголовный закон: действие во времени и пространстве. Учебное пособие. – Санкт-Петербург, 1993.
3. Бойцов А.И. Действие уголовного закона во времени и пространстве. – СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1995.
4. Бондарев С.П. Место окончания преступления. С.6. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-okonchaniya-prestupleniya>. Дата обращения 29.01.2019.
5. Зюбанов Ю.А. Действие уголовного закона в пространстве (опыт сравнительного анализа уголовного законодательства стран СНГ): дисс. ... к.ю.н. – Москва, 2001.
6. [Международное право: Учебник" \(отв. ред. С.А. Егоров\). – М.: Статут, 2015.](#)
7. Расулов Р.В. Некоторые спорные вопросы определения места совершения преступления// Актуальные проблемы российского права. – №4, 2011. – С. 178-183.
8. Решняк М.Г. Действие уголовного закона во времени и в пространстве: проблемы теории и практики: Монография. – М., 2012.
9. Хаснутдинов Р.Р. Территориальное и экстерриториальное действие уголовного закона. дисс. ... к.ю.н. – Казань, 2007. – 183 с.
10. Цай К.А. Уголовно-правовая юрисдикция: теоретические вопросы действия уголовного закона в пространстве. дисс. ... к.ю.н. – М., 2017.
11. Энциклопедический словарь «Конституционное право России». — М.: Юридическая литература. В.И. Червонюк, И.В. Калинин, Г.И. Иванец. 2002. [Электронный ресурс]. URL: https://constitutional-law-russia.academic.ru/47/%D0%92%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%90%D0%AF_%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%AF.

ГАРАВ ҲАМЧУН ТАРЗИ ТАЪМИНИ ИҶРОИ УҲДАДОРӢ**Сангов С.И.,**ассистенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ
ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**Тел.:** (+992) 931233826**Ихтисоси илмӣ:** 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи
оилавӣ; ҳуқуқи байналхалқии хусусӣ**Муқарриз:** Кабутов Э.Д., номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент**Фишурда:** Дар мақолаи мазкур мафҳум, табиати ҳуқуқӣ ва мушкилотҳои ҷойдоштаи назариявӣ қонунгузорӣ дар баҳши яке аз намудҳои тарзҳои таъмини иҷрои уҳдадорӣ, яъне гарав таҳлил шудааст.**Калидвожаҳо:** тарзҳои таъмини иҷрои уҳдадорӣ, гарав, кредитор, қарздор, маблағҳои пулӣ, амалигардонии предмети гарав.**ЗАЛОГ КАК СПОСОБ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ****Сангов С.И.,**ассистент кафедры предпринимательского
и коммерческого права юридического
факультета Таджикского национального
университета**Тел.:** (+992) 931233826**Научная специальность:** 12.00.03 – гражданское право;
предпринимательское право; семейное право; международное частное
право**Рецензент:** Кабутов Э.Д., к.ю.н., доцент**Аннотация:** В данной статье проанализировано понятие, правовая природа и другие существующие теоретико-законодательные проблемы в отношении одного из видов способа обеспечения исполнения обязательств, т.е. залога.**Ключевые слова:** способы обеспечения исполнения обязательств, залог, кредитор, должник, денежные средства, реализация предмета залога.

PLEDGE AS A WAY TO ENFORCE OBLIGATIONS

Sangov S.I.,assistant of the Department of Business
and Commercial law of the faculty of law
Tajik National University**Phone:** (+992) 931233826**Scientific Specialty:** 12.00.03 – civil Law; Entrepreneurial Law; Family Law;
Internathional Private Law**Reviever:** Kabutov E.D., c.l.s., associate professor**Annotation:** In this article, the concept, legal nature and other existing theoretical and legislative problems in the field are analyzed, the pledge.**Keywords:** ways to enforce obligations, pledge, creditor, debtor, cash, sale of the pledged item.

Айни замон, яке аз тарзҳои таъмини иҷрои уҳдадории ба таври васеъ амалишаванда, гарав ба ҳисоб меравад.

Масъалаи танзими ҳуқуқи гарав ҳамчун тарзи таъмини иҷрои уҳдадорӣ айни ҳол хеле баҳснок ба ҳисоб меравад. Ҳангоми омӯзиши ҳуқуқи гарав бисёр масъалаҳои баҳснок ба вучуд меоянд, аз ҷумла дар масъалаи табиати ҳуқуқи гарав, ба фуруш баровардани молу мулки ба гарав гузошташуда ва самаранокии ҳуди гарав ҳамчун тарзи таъмини иҷрои уҳдадорӣ. [3, с. 415].

Тибқи м.359 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, гарав - усули таъмини иҷрои уҳдадорӣ мебошад, ки тибқи он кредитор дар уҳдадории бо гарав таъминшуда (гаравгир) ҳангоми аз ҷониби қарздор иҷро нашудани ҷунин уҳдадорӣ, барои қонеъ намудани талаботаш, аз арзиши молу мулки ба гаравгузостаи шахсе, ки ин молу мулк ба ӯ тааллуқ дорад (гаравдеҳ) нисбат ба дигар кредиторон ҳуқуқи афзалиятнокро доро мебошад, ба истиснои ҳолатҳои дар қонун муқарраршуда.

Мавзӯи гарав ҳама гуна молу мулк, аз ҷумла мол ва ҳуқуқи молу мулкӣ (талабот), ба истиснои молу мулке, ки аз муомилот барварда шудаанд, талаботе, ки бо шахсияти қарздор саҳт алоқаманд аст, аз ҷумла талабот оид ба алимент, товони зиёне, ки ба ҳаёт ва саломатӣ расонида шудааст ва дигар ҳуқуқҳои буда метавонад, ки гузашт қардани онҳо ба дигар шахс тибқи санади қонунӣ манъ шудааст.

Ҳуқуқи гаравро бо шартнома ба молу мулке, ки минбаъд ба моликияти гаравдеҳ ё ҳуқуқи хоҷагидории ӯ ворид мешавад, низ татбиқ қардан мумкин аст.

Гарави навҳои алоҳидаи молу мулк, аз ҷумла молу мулки шаҳрвандоне, ки аз ҳисоби он ситонидан иҷозат дода намешавад, тибқи санади қонунӣ манъ ё маҳдуд қарда шуданашон мумкин аст.

Гарави қоғазҳои қиматноки ҷамъиятҳои сахҳомӣ, аз ҷумла бонкҳо, дигар субъектҳои хоҷагӣ бо дар назардошти санади қонунӣ оид ба қоғазҳои қиматнок дода мешавад.

Гарав дар асоси шартнома ба вучуд меояд. Дар шартномаи гарав бояд мавзӯи гарав, моҳият, андоза ва мӯҳлати иҷрои уҳдадорӣ, ки бо гарав таъмин шудааст, баён гардад. Дар он инчунин бояд ифода гардад, ки молу мулки ба гарав гузошташуда дар назди кадоме аз тарафҳо қарор дорад. Шартномаи гарав бояд дар шакли хаттӣ баста шавад.

Шартнома оид ба ипотека, инчунин шартнома дар бораи гарави молу мулки манкул ё ҳуқуқ ба молу мулк ҷиҳати таъмини уҳдадорӣ аз рӯи шартнома, ки дар идораи нотариалӣ тасдиқ шуданаш зарур аст, бояд аз ҷониби идораи нотариалӣ тасдиқ карда шавад. Шартномаи ипотека бояд мутобиқи тартиби ба қайд гирифтани аҳдҳои барои молу мулки дахлдор муқарраргардида ба қайд гирифта шавад. Тартиби ба қайд гирифтани гарави молу мулки манкулро қонун муқаррар менамояд.

Риоя накардани қоидаҳои дар боло зикршуда шартномаи гаравро безътибор мегардонад.

Гарав, инчунин дар асоси қонун, ҳангоми фаро расидани ҳолатҳои муайяннамудаи он ба вучуд меояд, ба шарт ки агар дар қонун пешбинӣ гардида бошад, ки кадом молу мулк ва барои таъмини иҷрои кадом уҳдадорӣ ба гарав монда мешавад. Гарав мумкин аст дар намуди ипотека, гарави додашуда (заклад), гарави ҳуқуқ, гарави воситаҳои пулӣ ва гарави молу мулк дар гаравхона (ломбард) баромад намояд.

Ҳуқуқи гарав ҳангоми дар як вақт мавҷуд будани шартҳои зерин ба миён меояд: соҳиб будани гаравдеҳ ба ҳуқуқи моликият ё дигар ҳуқуқи ашёӣ ба мавзӯи гарав ва ё ҳуқуқи дигари молу мулкӣ, мавҷуд будани шартнома дар бораи гарав ё дигар асосҳои пешбининамудаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Агар дар шартномаи гарав тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, ҳуқуқи гарав нисбат ба гарави молу мулке, ки бояд ба гаравгир супорида шавад, аз лаҳзаи супоридани ин молу мулк ба вучуд меояд.

Ҳуқуқи гарав ба молу мулке, ки гаравдеҳ дар оянда ба даст меорад, аз лаҳзаи ба даст овардани ҳуқуқи дахлдор ё ворид шудани ашёи дахлдор ба моликияти гаравдеҳ ба вучуд меояд.

Агар дар шартнома ё санади қонунӣ тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, гарав талаботро танҳо дар ҳаҷме таъмин мекунад, ки он дар лаҳзаи воқеан қонун намудани он ҷой дорад, аз ҷумла фоизҳо, ҷуброни зиёне, ки аз гузаронидани мӯҳлат расидааст, ноустуворона (ҷарима, пеня), хароҷоти зарурӣ барои ниғаҳдошти молу мулки ба гарав гузошта шуда, инчунин товони зиёне, ки ситонида мешавад.

Гарав нисбати талаботе, ки метавонад дар оянда пеш ояд муқаррар шуданаш мумкин аст, ба шарт, ки тарафҳо оиди андозаи бо гарав таъмин намудани чунин уҳдадорӣ ба мувофиқа расанд.

Ҳуқуқи ба гарав мондани молу мулк ба молик ё соҳиби дигари ҳуқуқи ашъӣ ё ба шахсе, ки ин молу мулк дар оянда ба моликияти (ё соҳибияти) ӯ мегузарад, ба ғайр аз ҳолатҳои истисноии муқаррарнамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, тааллуқ дорад.

Ҳангоми ба гарав мондани ҳуқуқ танҳо шахсе гаравдеҳ шуда метавонад, ки ба ӯ ҳуқуқи ба гарав гузошташаванда тааллуқ дорад ё тааллуқ хоҳад дошт, ба истисноии ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шахси дорои ҳуқуқи истифодабарӣ ҳуқуқ дорад ҳуқуқи истифодабарии худ, аз ҷумла ҳуқуқи иҷораро низ, ки танҳо бо розигии иҷорадиҳанда мавзӯи гарав шуда метавонад, ба гарав гузорад, агар дар қонун ва ё шартнома тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Молу мулке, ки ба гаравдеҳ бо ҳуқуқи хоҷагидорӣ ё идоракунии оперативӣ тааллуқ дорад, бо розигии молики он мавзӯи гарав шуда метавонад, агар бегона кардани он мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон розигии моликро талаб намояд.

Ба гарав мондани молу мулке, ки аз муомилоти граждани гирифта ё дар муомилот маҳдуд карда шудааст, инчунин молу мулке, ки мутобиқи қонун аз он ситонидани пардохт мумкин нест, роҳ дода намешавад.

Молу мулке, ки дар моликияти умумии якҷоя мебошад, танҳо бо розигии хаттии ҳамаи моликон ё мақоми идоракунандае, ки моликон барои идора кардани молу мулк интиҳоб намудаанд, ба гарав гузошта мешавад. Дар сурати баъди ба гарав гузоштани чунин молу мулк пайдо гардидани молиқони дигар, розигии онҳо талаб карда намешавад.

Иштирокчиҳои моликияти умумии ҳиссагӣ ҳуқуқ дорад ҳиссаи дар молу мулки умумӣ доштаи худро бе розигии молиқони дигар ба гарав гузорад, агар ҳиссаи ҳар яке аз молиқон дар ҳуқуқи моликияти умумӣ муайян шуда бошад. Дар сурати бо талаби гаравгир таҳти рӯёниш қарор дода шудани ин ҳисса ҳангоми фуруши он, муқаррароти Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқи афзалиятноки хариди ҳисса дар моликияти умумӣ ва дар бораи аз ҳисоби ҳисса дар молу мулки умумӣ ситонидани пардохт татбиқ карда мешаванд.

Дар муомилоти муосири граждани гарав воситаи зарурии батанзимдарории муносибатҳо байни қарздор ва кредитор ба ҳисоб меравад. Дар навбати худ, муносибатҳо вобаста ба гарав яке аз асосҳои муҳими инкишофи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, ба соҳибкорон имконият медиҳад, ки тиҷорати худро инкишоф диҳанд.

Асосан мушкilotи назариявӣ дар муайян намудани табиати ҳуқуқи гарав чой дорад, баъзе аз муаллифон онро ба зерсоҳаи ҳуқуқи ашъӣ ва дигарон ба ҳуқуқи уҳдадорӣ шомил менамоянд. Дар натиҷаи гузаронидани таҳлилҳо чунин хулосабарорӣ карда шуд, ки шомил намудани гарав ба зерсоҳаи ҳуқуқи уҳдадорӣ дуруст мебошад, чунки муносибатҳо вобаста ба он муносибатҳои нисбӣ мебошанд [5, с. 89].

Масъалаи дигар-ин ҳимояи манфиатҳои кредитор дар муносибати мазкур ба ҳисоб меравад. Қонунгузор дар аксарияти ҳолатҳо манфиатҳои

гаравдехро нисбат ба манфиатҳои гаравгир волотар эътироф намудааст. Ба андешаи мо, дар муомилоти граждани пеш аз ҳама манфиатҳои тарафҳо бояд баробар ба назар гирифта шавад, вале дар баъзе ҳолатҳо волотар гузоштани манфиатҳои кредитор қобили қабул мебошад, ки он аксар вақт дар ҳолати «ғайрифайдал» қарор дорад. Мисоли ҳолати боло гузоштани дар он мебинем, ки қонунгузор тартиби қонунгардонидани талаботҳои якҷанд кредиторонро дар муносибатҳо вобаста ба гавар ба таври пурра муқаррар накардааст. Масалан, як молу мулк муайни гаравдех дар назди худ он ба гарав гузошта мешавад, ки нисбати ин молу мулк якҷанд кредиторон ҳангоми иҷро нагардидани ӯҳдадорӣ ҳуқуқи афзалиятнок қонунгардонидани талаботҳои худро доранд. Дар чунин ҳолат, агар масалан, талаботҳои ду кредитор тавассути руёниш қонунгардонида шавад ва дигар молу мулк боқӣ намояд, пас дигар кредиторон чӣ тавр талаботҳои худро ва аз қадом молу мулк қарздор қонунгардонанд, тибқи қонунгузори номуайян аст.

Дигар масъала, масъалаи ин ба сифати предмети гарав баромад намудани маблағҳои пулӣ мебошад, ки он дар адабиёти ҳуқуқӣ таҳти баҳсҳои гуногун қарор дорад. Як гурӯҳи муаллифон бидуни ягон шарт маблағҳои пулиро ба сифати предмети гарав эътироф менамоянд, ки вобаста ба онҳо имконияти муқаррар намудани муносибатҳо вобаста ба гарав ҷой дорад [6, с. 511]. Дигар гурӯҳи муаллифон имконияти истифодабарии маблағҳои пулиро ба сифати предмети гарав бо шартҳои муайян эътироф менамоянд [3, с. 415]. Сеюм гурӯҳи муаллифон бошанд, ба чунин сифат баромад намудани маблағҳоро инкор менамоянд [7, с. 155-156].

Бо дар назардошти нуқтаи охири метавон гуфт, ки он бо қонун асос наёфтааст. Тибқи м.361 КГ ҚТ ба сифати предмети гарав ҳамагуна молу мулк, аз ҷумла ашё ва ҳуқуқҳои молу мулкӣ баромад менамоянд, маблағҳои пулӣ бошанд, ашё ҳисоб меёбанд. Аз ҳамин лиҳоз, гавари маблағҳои пулӣ бошанд имконпазир мебошад.

Боз як масъалаи дигар-ин гавари воситаҳои нақлиётӣ мебошад, ки солҳои охир зиёд ба ҷаҳиш мерасад. Қонунгузор ҳарҷанд муносибатҳоро вобаста ба гавари молу мулк дар шакли умумӣ муқаррар намуда бошад ҳам, баъзе аз намудҳои молу мулк танзими мушаххасро талаб менамоянд. Масалан, ҳангоми ба гарав гузоштани воситаи нақлиёт, муносибатҳои байни гаравдех ва гаравгир танҳо тавассути як шартнома расми гардонида шуда, тибқи қонунгузори расмиёти дигарро талаб наменамоянд. Дар чунин ҳолат метавонад, тасодуфи боз ба гарав гузоштани ҳамин воситаи нақлиёт нисбати дигар гаравгир ё бегона намудани он аз ҷониби худ гаравдех ҷой дошта бошад. Аз ҳамин лиҳоз, шартномаи гавари воситаи нақлиётӣ баҳри аз байн бурдани таваккали бегона намудани он, бояд аз ҷониби гаравдех дар мақомоти бозрасии автомобилӣ ба қайд гирифта шавад [8, с. 46-47].

Дар интиҳо бояд гуфт, ки гарав дар байни тарзҳои таъмини иҷрои ӯҳдадорӣ яке аз падидаҳои маъмултарин ва дар муомилоти граждани зиёд истифодашаванда ба ҳисоб рафта, таҳлилҳои минбаъдаи дақиқро талаб менамояд.

Адабиёт:

1. Кодекси гражданин ҚТ қисми I аз 30 июни соли 1999.№803. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj>.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гавари молу мулкӣ манқул ва бақайдгирии ӯҳдадорихои таъминшуда» аз 2-юми январӣ соли 2019.№1576.[Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj>.
3. Брагинский М.И. Договорное право. Книга первая. Общие положения. М.И. Брагинский В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2005.
4. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств. вопросы теории и практики. – М.: Статут, 2004.
5. Гражданское право: учебник: в - 2т. Т. 1. под ред. С. А. Степанова. 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2017.
6. Гражданское право. Часть 1: Учебник, под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – С. 511.
7. Сарбаш С.В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. – С. 155-156.
8. Сарбаш С. В. Элементарная догматика обязательств: Учебное пособие. Исслед. Центр частн. права им. С. С. Алексеева при Президенте РФ, Рос. школа частн. права. 2-е изд., стер. – М.: Статут, 2017. – С. 46-47.

САВДОИ ОЗМУНӢ ДАР ИҚТИСОДИ БОЗОРГОНӢ**Ҳакимова М.А.,**аспиранти кафедри ҳуқуқи соҳибкорӣ
ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон**Тел.:** (+992) 917111266**E-mail:** manija1995.mh@gmail.com**Ихтисоси илмӣ:** 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ;
ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ**Роҳбари илмӣ:** Кабутов Э.Д., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент**Фишурда:** Дар мақолаи мазкур аҳамияти ҳуқуқи озмун дар иқтисоди бозоргонӣ, инчунин таносуби қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷа гузаронида шудаст. Муаллиф бар он ақида аст, ки барои танзими муносибатҳои соҳаи мазкур як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шаванд.**Калидвожаҳо:** озмун, савдои озмунӣ, харидорӣ аз як сарчашма, хариду фурӯши электронӣ.**КОНКУРСНЫЕ ТОРГИ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ
ЭКОНОМИКИ****Ҳакимова М.А.,**аспирант
кафедры
предпринимательского и
коммерческого права юридического
факультета Таджикского
национального университета**Тел.:** (+992) 917111266**E-mail:** manija1995.mh@gmail.com**Научная специальность:** 12.00.03 – гражданское право;
предпринимательское право, семейное право, международное частное
право**Научный руководитель:** Кабутов Э.Д., кандидат юридических наук,
доцент**Аннотация:** В данной статье анализируется юридическая значимость конкурса в условиях рыночной экономики, а также идёт сравнение законодательной базы Республики Таджикистан с зарубежными странами.

Автор считает, что нужно принят ряд нормативно правовых которые напрямую регулируют данную сферу общественных отношений.

Ключевые слова: конкурс, конкурсные торги, государственные закупки, запрос котировок, закупки из одного источника, электронные закупки.

COMPETITIVE BIDDING IN A MARKET ECONOMY

Hakimova M.A.,

graduate student at the Department of Entrepreneurial and commercial law of Law Faculty of the Tajik National University

Phone: (+992) 917111266

E-mail: manija1995.mh@gmail.com

Scientific specialty: 12.00.03 – civil law; business law, family law, international private law

Scientific adviser: Kabutov E.D., Candidate of Law, Associate Professor

Annotation: This article analyzes the legal significance of competition in a market economy, and compares the legislative framework of the Republic of Tajikistan with foreign countries. The author believes that a number of regulatory and legal standards have been adopted that directly regulate this sphere of social relations.

Keywords: competition, competitive bidding, government procurement, request for quotations, procurement from a single source, electronic procurement.

В последние годы понятие конкурса прочно вошло в жизнь, приблизительное значение этого термина известно всем. Но все же разобрать подробно и дать понятию конкурса определения будет не лишнем [1]. Соревнование между компаниями за право заключения договора в строго определенном порядке, ограниченное сроками - это конкурс. Столь популярное слово «конкурс (тендер)» является прямым заимствованием английского слова «tender» которое означает торги. Применение конкурса получает все большее распространение в различных сферах человеческой деятельности, в том числе и предпринимательской деятельности – инвестиционной, государственных закупок, приватизации. В мировую практику понятие конкурс, с детальной проработкой его структуры, привнесли США - практика конкурсных торгов была введена как один из методов борьбы с коррупцией и системы взяток, процветавшей в США в 50 –х годах. Американцы постарались создать процесс позволяющий сделать выбор поставщика максимально объективным,

представив его в виде подробных пошаговых инструкциях проведения конкурса. Таким образом процедура конкурсных закупок пришла в мировую практику [2]. Идея приглянулась ко двору и ее поддержала ООН, ЮНИСТРИЛ (комиссия по праву международной торговли) тщательно проработала и издала закон о закупках касающихся как товаров, так и оказания услуг и выполнения работ. Закон был принят большинством стран и положен в основу при создании правил международных инвестиционных фондов. Конкурсы также вошли в частный сектор экономики. В случае государственных закупок сегодня обязательным условием является проведение конкурсов, как способ борьбы с коррупцией и определение наиболее выгодного поставщика. При этом в зависимости от ряда факторов, применяют разные виды проведения торгов. Невзирая на различие форм проведения, предмет конкурса – это, прежде всего, запрос на поставку определенного продукта, выполнения работ или оказания услуг [3].

Государственные закупки проводятся через конкурсы как наименее предвзятый способ распределения заказов с заранее известными условиями и сроками, которые оговариваются в конкурсной документации. Получает государственный заказ победитель конкурса –

тот участник, предложение которого полностью соответствует условиям конкурсной документации и содержит наиболее интересное предложение. Бытующее мнение, что в конкурсах всегда побеждает предложение с минимальной ценой, не соответствует действительности: цена предложения является одним из основных факторов, но не самым главным. Конкурсы как способ заключения договора, адекватной рыночной экономике, проводятся и по собственной инициативе хозяйствующих субъектов [4]. Конкурсные процедуры размещения заказов на поставку товаров, выполнение работ и оказание услуг применяют и субъекты естественных монополий, такие как ОАХК «Барки Точик», ГУП «Роҳи Оҳан». Законодательная база Республики Таджикистан не столь обширна в области публичных торгов, но все же есть ряд нормативных правовых актов которые на прямую регулируют данную сферу общественных отношений, статьи 479, 480, 481 части первой Гражданского кодекса Республики Таджикистана посвящены заключению договора на торгах, организации и порядку проведения торгов и последствиям нарушения правил проведения торгов [5].

Так же есть отдельный закон, регулирующий публичные торги, то есть различные виды конкурсов, закон РТ «О Государственных Закупках» от 03 03 2006 года определяет данные виды государственных закупок:

- торги с неограниченным участием;
- торги с ограниченным участием;
- метод «короткого списка» (специфические торги с ограниченным участием для проведения закупок консультационных услуг);
- запрос котировок;
- закупки из одного источника;

- электронные закупки.

Основным методом государственных закупок является торги с неограниченным участием. Этот метод должен использоватьсякупающими организациями всегда, за исключением тех случаев, когда настоящий Закон специально разрешает использование другого метода. Выбор другого метода государственной закупки осуществляется только по согласованию с уполномоченным органом [6].

Торги с ограниченным участием проводятся в случаях, если:

- расходы, необходимые для рассмотрения и оценки большого количества тендерных заявок, будут составлять одну третью часть стоимости закупаемых товаров, работ или услуг. При этомкупающая организация привлекает тендерные заявки достаточного числа поставщиков для обеспечения конкуренции, но не менее трех;

- товары, работы или услуги в силу уровня своей технической сложности, или специализированного характера, сложившейся ситуации на рынке конкретного товара, работ и услуг имеются в наличии только у ограниченного круга поставщиков (подрядчиков). В этом случаекупающая организация привлекает тендерные всех поставщиков (подрядчиков), которые могут предоставить такого рода товары, работы и услуги.

Запрос котировок. Закупающая организация использует метод запроса котировок на закупки имеющихся в наличии товаров или услуг, которые производятся или предоставляются не по конкретным спецификациямкупающей организации, а для которых сложился рынок на сумму ниже двух тысяч пятисот показателей для расчетов. В особых случаях по согласованию с уполномоченным органомкупающая организация может осуществить государственную закупку товаров на сумму, не превышающую двенадцати тысяч пятисот показателей для расчетов путем запроса котировок.

Закупки из одного источника – эта процедура государственных закупок, при которойкупающая организация подписывает договор о закупках после проведения переговоров только с одним поставщиком (подрядчиком). Закупающая организация по согласованию с уполномоченным органом может принять решение о проведении закупок из одного источника только в следующих случаях:

- если она осуществляет дополнительные заказы в течение 6 месяцев с момента заключения договора, не превышающие 15 процентов стоимости предыдущей закупки, и выдерживает прежние нормы, параметры и стандарты;

- подписание договора при проведении исследований, экспериментов или подготовку научного заключения;

- если данные товары, работы или услуги имеются в наличии только у какого – либо конкретного поставщика (подрядчика) или какой-либо поставщик (подрядчик) обладает исключительными правами в отношении данных товаров, работ или услуг.

Упрощенный порядок государственных закупок. В целях обеспечения эффективности и оперативности удовлетворения своих потребностей закупающая организация могут осуществлять государственные закупки товаров, работ и услуг в упрощенном порядке на суммы, не превышающие минимальную предельную сумму [7].

Электронные закупки. Государственные закупки товаров, работ и услуг могут производиться путем использования электронного обмена данными между закупающей организацией и поставщиками (подрядчиками). Использование данного метода государственной закупки допускается только при обеспечении подлинности, надежности и конфиденциальности информации [8].

Подводя итоги можно сделать вывод, что в условиях нынешней экономики конкурс необходим как инструмент борьбы коррупцией в сфере торгов. Конкурс позволяет максимально прозрачно и справедливо выбрать наилучшего поставщика для выполнения работ, оказания услуг. Как было выше упомянуто, законодательная база Республики Таджикистан в сфере публичных торгов не так обширна, поэтому необходимо принять ряд нормативно правовых актов которые будут непосредственно регулировать данный институт коммерческого права.

Литература:

1. Савина С.В. Правовое регулирование организации и проведение конкурсов в предпринимательской деятельности. – М., 2007.
2. Пугинский Б.И. Коммерческое право. России учебник
3. Черныш В.В. Кандидатская работа Формирования системы размещения заказов предпринимательской структуры на основе конкурсных торгов. – Санкт-Петербург, 2006.
4. Брагинский М.И. кандидатская работа: «Конкурс» Москва 2005
5. Гражданский кодекс часть первая статьи 479, 480, 481.
6. Закон Республики Таджикистан «О государственных закупках, выполнения работ и оказании услуг» от 3.03.2006 статьи 24-30
7. Закон РТ «О тендере» утратил силу 13.06.2007 №279)

МАСОИЛИ МУБРАМИ ПЕШГИРИИ ҚИНОЯТҚОРӢ БАЙНИ ЗАНОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Чалолов Х.Ғ.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва
назорати прокуратури факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон.

Тел.: (+992) 918180081

E-mail: j_h_g@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – ҳуқуқи қиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи
иҷрои ҷазои қиноятӣ

Роҳбари илмӣ: Баҳриддинзода С.Э., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсент

Муқарриз: Сафарзода А.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масоили мубрами пешгирии қиноятқорӣ байни занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Қайд карда мешавад, ки дар пешгирии қиноятқорӣ масъалаи муҳимро дуруст муайян намудани сабаб ва шароитҳои қиноятқорӣ ташкил медиҳад. Дар навбати аввал таносуби мафҳумҳои детерминант, сабаб, шароитҳо ва фактори қиноятқорӣ дида баромада шудааст. Ҳамчунин бояд қайд намуд, ки таснифи сабаб ва шароитҳо, яъне сабаб ва шароитҳои умумӣ ва махсуси қиноятқорӣ занон мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор гирифтааст. Дар натиҷаи таҳлил ва омӯзиш чораҳои зарурии пешгирии қиноятқорӣ дар байни занон пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: пешгирии қиноятқорӣ, сабаб, шароит, детерминанти қиноятқорӣ, омилҳо, қиноятқорӣ занон

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ ЖЕНЩИН В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Джалолов Х.Ғ.,

ассистент кафедры судебного право и
прокурорского надзора юридического
факультета Таджикского
национального университета.

Тел.: (+992) 918180081

E-mail: j_h_g@mail.ru

Научная специальность: 12.00.08 – уголовное право и криминология;
уголовно-исполнительное право

Научная руководитель: Бахриддинзода С.Э., кандидат юридических
наук, доцент

Рецензент: Сафарзода А.И., кандидат юридических наук

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные правовые вопросы, связанные с предупреждения преступности среди женщин в Республике Таджикистан. Отмечается, что проблема причин преступности является центральной для криминологии. От подхода к ее решению зависят многочисленные проблемы теоретического осмысления такого сложного негативного явления нашей действительности, как преступность и организация борьбы с ней. Расширение сферы теневой экономики, интенсивный рост коммерческих и банковских структур, развитие новых видов предпринимательства усилили корыстную мотивацию криминального поведения женщин. Предлагается идея по введению меры для последующей разработки основных направлений предупредительной деятельности как на обще-социальном, так и на специально-криминологическом уровне.

Ключевые слова: предупреждения преступность, причины, условия, детерминант преступности, факторы, преступности женщин

THE TOPICAL ISSUES OF PREVENTION OF CRIME AMONG WIMENS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Jalolov KH.G.,

Junior lecturer of the Department of
judicial Law and prosecutorial supervision
of the Law Faculty, Tajik national
University.

Phone: (+992) 918180081

E-mail: j_h_g@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.08 – criminal law and criminology, criminally
and executive law

Research supervisor: Bahriddinzoda S.E., Candidate of Legal Sciences,
Assistant professor

Reviewer: Safarzoda A.I., Candidate of Legal Sciences

Annotation: In article the topical legal issues connected with prevention of crime among wimens in the republic of tajikistan a considered. It is noted that the problem of the causes of crime is central to criminology. From the approach to solving it, numerous problems of theoretical comprehension of such a

complex negative phenomenon of our reality, as criminality and organization of the struggle against it, depend. Expanding the sphere of the shadow economy, intensive growth of commercial and banking structures, development of new types of entrepreneurship increased the self-motivated motivation for criminal conduct of women. The idea is proposed to introduce a measure for the subsequent development of the main directions of preventive activities, both at the general social and at the special-criminological level.

Keywords: prevention of crime, causes, conditions, factors, determinant of crime, crime of women

Дар замони муосир вазъи ҷинояткорӣ ҳамаи ҷомеаро дар ташвиш гузоштааст. Аз ин ҷо, масъалаи пешгирии ҷинояткорӣ аз нигоҳи назариявӣ ва амалӣ мубрам аст. Барои таҳлили ҳамаҷонибаи масъалаи мазкур пеш аз ҳама омӯзиши сабабҳои ҷинояткорӣ зарур аст. Олимони криминалогҳо оғози ин таҳлилро бо муайян кардани сабабҳои ба вучуд овардани ҷинояткориро мансуб дониста, инчунин онро ба муайян кардани сабабҳои ҳамаи ҷинояткорӣ (дар умум) ва ҷиноятҳои алоҳида гурӯҳбандӣ намуданд [1, с. 4].

Дар доираи мақолаи мазкур диққати махсус ба масъалаҳои пешгирии ҷиноятҳои алоҳидаи содиршуда аз ҷониби занон дода шудааст. Ҳамзамон, ин таҳлил имконият медиҳад, ки на фақат аҳамияти назариявӣ, балки аҳамияти амалии пешгирии ҷинояткорӣ муайян карда шаванд.

Маҳз дар ҳар як мулоқоти сарвари давлат бо кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба масъалаи ҷинояткорӣ ва мубориза бо он диққати ҷидди дода мешавад. Яке аз самти асосии фаъолияти давлат мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ин барҳам додани зиддият байни манфиатҳои ҷамъият ва шахсият, давлат ва шахрвандон мебошад.

Ба масъалаҳои пешгирии ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омилҳои ба он алоқамандбуда, ҷоннок намудани фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар ин самт, харчи тамоми кӯшишҳо баҳри беҳбудӣ ва некӯаҳволии иҷтимоӣ ва зиндагииrosoиштаи халқ диққати беканори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон равона карда шудааст, зеро ҳукмронии суботу оромӣ ва осудагӣ дар кишвар яке аз омилҳои асосии рушд ва пешрафти ҷомеа мебошад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳбати худ дар ҷаласаи ифтихори Конфронси сатҳи баланд “Ҳамкориҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузориҳои он, аз ҷумла, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинояткориҳои муташаккил” (ш. Душанбе.17.05.2019.) қайд менамоянд, ки имрӯз тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ пешорӯи хатару таҳдидҳои амниятии глобалӣ қарор дорад, ки ҳамаи моро ба дарёфти равишҳои нави муқовимат ба онҳо водор месозад [2].

Дар шароити номунтазами ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ҷинояткорӣ тамоми соҳаҳои муҳими ҷамъиятиро фаро гирифта аст, ки пешгирии он яке аз

масъалаҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятӣ ба ҳисоб рафта ҳадафҳои асосии давлату ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Дар доираи мақолаи мазкур диққати махсус ба масъалаҳои пешгирии ҷинояткорӣ дар байни занон дода шудааст. Ҳамзамон, ин таҳлил имконият медиҳад, ки на фақат аҳамияти назариявӣ, балки аҳамияти амалии пешгирии ҷинояткорӣ муайян карда шаванд.

Ҷинояткорӣ дар байни занон ин қисми таркибии ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта дорои хусусиятҳои ба худ хос мебошад. Ин тарзи фаҳмиш ва баҳодиҳи ба ҷинояткории занон, бо дарназардошти донишҳои ҳуқуқӣ - криминологӣ ва иҷтимоӣ - психологӣ асосёфтааст, ки бо ин асосҳо ҷинояткории дар байни занон ҳамчун мавзӯи мустақил дар криминология эътироф карда шудааст [3, с. 120].

Ҷинояткорӣ дар байни занон бо аломат ва нишонаҳои хоси худ аз дигар ҷинояткорӣ, аз ҷумла, аз ҷинояткорие, ки аз тарафи мардон содир мешавад фарқ мекунад. Аз ҷумла, ҷинояткории занон аз ҷинояткорихо, ки аз тарафи мардон содир мешавад бо нишондоди миқдории худ, характери ҷинояткорӣ ва оқибатҳои он, тарзу воситаҳои содиршавӣ, нақши занон дар содиркунии ҷиноят ва ғайра фарқ дорад. Инҳо махсусан алоқаманданд бо мавқеи зан дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳолати иҷтимоӣ, равонӣ ва биологии онҳо мебошад.

Мубрамияти мавзӯи тадқиқот дар ин самт аз он иборат аст, ки занон табақаи муҳими ҷомеа буда, андешидани тадбирҳои судманд, баҳри некуаҳволии онҳо ҳамеша зери диққати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Баланд рафтани сатҳи ҷинояткории занон ба давлат масоилҳои пурташвишро ба миён оварда, дар баробари ин ҷомеаро низ ба ваҳм меорад, ки боиси ба миён омадани оқибати ногузир мегардад.

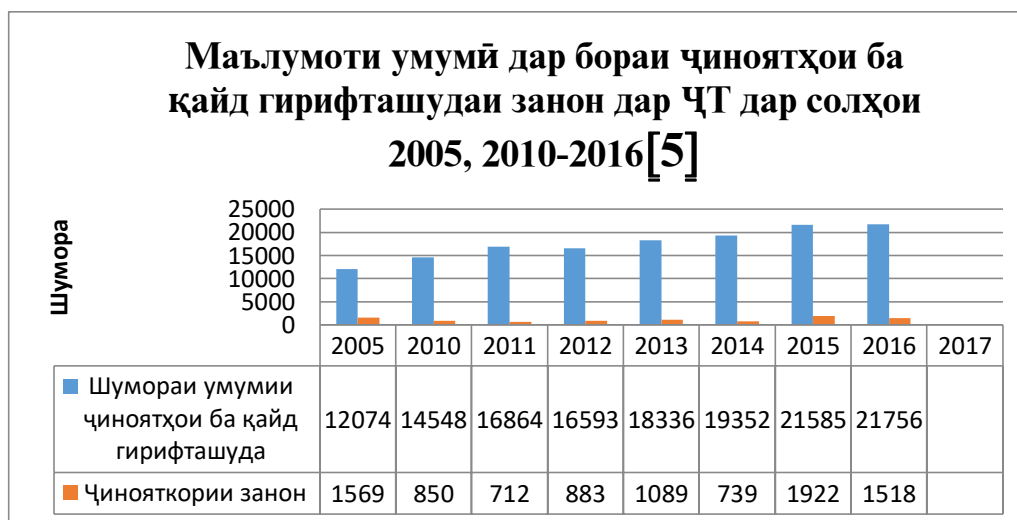
Бе шубҳа, сатҳи воқеии болоравии ҷинояткории замони муосир наметавонад ба ҳолати ҷинояткории занон бетаъсир монад. Ин бевосита ҳангоми таҳлили вазъи ҷинояткорӣ маълум мегардад.

Сатҳи ҷинояткорӣ – ин нишондоди миқдории он буда, ҷамъи мутлақи ҷиноятҳои содиршуда ва шахсоне, ки онро содир кардаанд, мебошанд [4, с. 186].

Барои пурра ва амиқ дарк намудани сатҳи ҷинояткорӣ пеш аз ҳама бояд қисмҳои таркибии онро муайян намоем, ки он дорои нишондодҳои асосии худ мебошад, аз ҷумла, ҷиноятҳои ба қайд гирифта шуда, миқдори шахсони маҳкум карда шуда ва ё доғи судӣ дошта, ҷинояткории латентӣ (ҷиноятҳои ба қайд гирифта нашуда).

Бояд зикр намуд, ки барои таҳлил ва омӯзиши ҳаматарафаи ҷинояткорӣ зарур аст ба ҳолати воқеии ҷинояткорӣ, ба нишондоди омӯрӣ, яъне сатҳи содиршавии ҷинояткори дар байни занон рӯ орем.

Тибқи нишондоди омӯрӣ занон садҳо ҷиноятҳои гуногунро содир мекунанд. Аз ин рӯ, шумораи ҷиноятҳои аз тарафи занон содир карда дар солҳои 2005-2016 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин ҳолат қарор доранд:

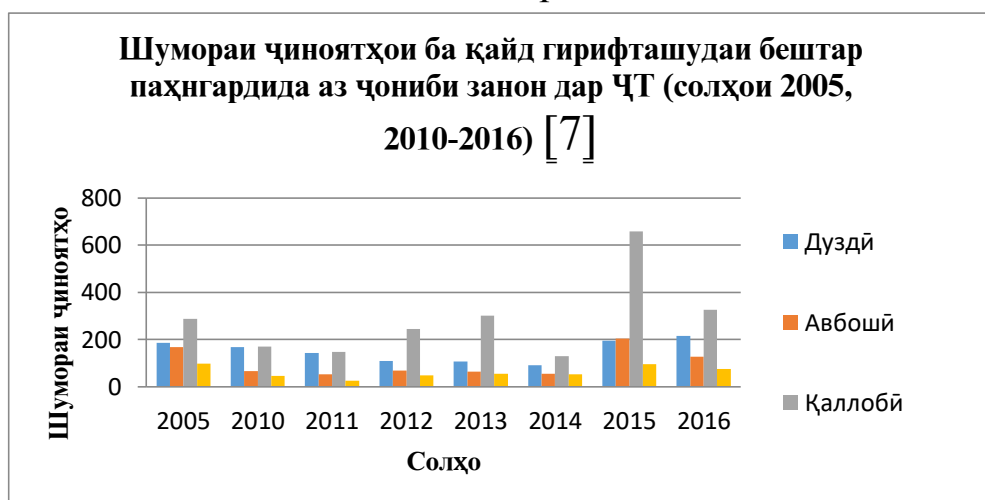

Диаграммаи мазкур сатҳи воқеии ҳолати ҷинояткориҳои занонро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад. Бояд қайд намуд, ки барои таҳлили амиқи ҷинояткорӣ дар байни занон дар баробари муайян намудани сатҳи ҷинояткорӣ ҳамчунин зарур аст сохти таркибӣ, яъне намуди ҷиноятҳои содир намудаи занонро муайян намоем.

Аломатҳои сифатӣ хусусият ва таркиби ҷинояткориро муайян мекунад.

Сохти ҷинояткорӣ ин нишондоди муҳимми тавсифи сифатии ҷинояткорӣ ва индикатори ба ҷамъият хавфнокии ҷинояткорӣ ба ҳисоб меравад [6, с. 186].

Таҳлили шумораи ҷиноятҳои содиршудаи аз ҷониби занон нишон медиҳад, ки онҳо асосан ҷиноятҳои дуздӣ, авбошӣ, қаллобӣ, ғайриқони истеъмол ва нигоҳ доштани маводи муҳадир, нигоҳдории фоҳишахонаҳо ва дигар ҷиноятҳоро содир кардаанд, вале бисёртар содир намудани дуздӣ ва қаллобӣ аз ҷониби занон ба чашм мерасад.

Аз ин ҷо, дар самти пешгирии ҷинояткорию занон дар кишвар дар ин марказҳо диққати махсус бояд дода шавад.

Масоили сабаб ва шароитҳои ҷинояткорию занон яке аз масоилҳои мубрами рӯз ба ҳисоб рафта, аз нигоҳи илмҳои криминология ва ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамеша зери тадқиқоти олимони ин соҳа қарор дорад.

Яке аз самтҳои асосии мубориза бо ҷинояткорӣ ин мубориза бо ҷинояткорию занон ба ҳисоб меравад. Сатҳи ҷинояткорию занон ҳамеша таҳти назорат ва диққати кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ қарор дорад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло дар ин мақола, масоили муҳим, таҳлили сабабу шароитҳои ҷинояткорӣ байни занон ташкил медиҳад, ки аз мубрам будани масоили мазкур шаҳодат медиҳад. Бояд қайд намуд, ки ҷинояткорию занон ҳамеша зери диққати олимону кормандони мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ қарор дорад. Барои ҳамин ҳам пеш аз ҳама оиди мубориза ва пешгирии ҷинояткорию занон бояд он сабабу шароитҳое, ки занон даст ба ҷиноят мезананд, муайян намуда, ҳулосаҳову пешниҳодҳоро тақлиф намоем. Дар зери сабабҳои аниқӣ содири ҷиноят ин ҷараён ва падидаҳои муайяне фаҳмида мешавад, ки дар шуури инсон ҷой гирифта, нигоҳҳои зиддиҷамъиятӣ ва руҳияи онро тавлид менамояд [8, с.18].

Вобаста аз таърифи додашуда ва аз нигоҳи фикру ақидаҳои як қатор олимони варзидаи ин соҳа мувофиқи мақсад мебуд [9, с. 37], агар сабабҳои даст ба ҷиноят задани ноболиғонро аз рӯи таъсирирокии вазъият ва аз рӯи хусусиятҳои тарзи рафтори онҳо, ба ду гурӯҳи пурмазмун тақсим намуда, ҳар кадоми онҳоро, ки дорои мазмуну моҳияти хоса мебошанд, дар алоҳидагӣ таҳлил намоем.

Инак, ба гурӯҳи аввал сабабу шароитҳои умумии ҷинояткорию занонро муқаррар намуд, ки ба инҳо дохил мешаванд:

- 1) сатҳи пасти шуури ҳуқуқӣ
- 2) сатҳи пасти вазъияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ;
- 3) оила ва таъсири манфии он;
- 4) таъсири муҳити зист;
- 5) таъсири воситаҳои оммавии алоқа.

Ба гурӯҳи дуюм бошад, сабабу шароитҳои даст ба ҷиноят задани занон, ки ба шахсият дахл дорад, инҳо дохил мешавад:

- 1) мустақил набудани онҳо дар ҳаёт;
- 2) дуруст дарк накардани рафтори худ;
- 3) роҳи қонунии ҳалли дурусти корро наёфта даст ба ҷиноят мезананд;
- 4) тақлидкорӣ;
- 5) ҳисси нодаркор будан, таҳқир шудани онҳо;
- 6) бо мақсади гирифтани қасос, рашк;
- 7) шавқу рағбати қасдона, кӯшиши аз ҳисоби молу мулки дигарон зиндагӣ кардан;
- 8) ҳавас кардан ба ҳаёти криминалӣ, алоқа бо ҷинояткорон;

9) мунтазам истеъмоли маводи спиртӣ, моддаҳои нашъадор, ба фоҳишагӣ машғул шудан;

10) захмдор будан, ранҷидани онҳо аз ҷомеа;

11) зудбовар будани онҳо, қабул карда натавонистани фикри мустақил [10, с. 137].

Вобаста ба ин масъала қайд кардан ба маврид аст, ки дар инкишофи тафаккури ашхоси зан-ноболиғ таъсири калонсолон дида мешавад. Ин ҷараён асосан дар оила ва муҳити зист сарчашма мегирад. Аз ин сабаб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешгирии зӯроварӣ дар оила, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ дар татбиқи чораҳои пешгирии ҷинояткорӣ занон ҳамчун маҳаки асосии фаъолияти пешгирӣ дар сиёсати давлат мавқеи хосро ишғол мекунад.

Ҳолати ҷинояткорӣ занон дар ҷамъият аз сатҳи мубориза бо он дар ҷамъият, аз дараҷаи зери назорат гирифтани занон духтарони ноболиғ аз ҷониби падару модар, шахсоне, ки онҳоро иваз мекунад, муассисаҳои таълими ва дигар институтҳои иҷтимоӣ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, татбиқи фаъолияти субъектони пешгирии ҷинояткорӣ дар байни занон на фақат дар ҷои содири ҷиноят, инчунин дар дигар ҷойҳо, аз ҷумла, маҳали зист ба мақсад мувофиқ аст.

Пинҳон нест, ки шумораи ҷинояткорӣ занон аз ҳисоби шахсоне, ки маълумоти миёна ва ё олий надоранд, соҳиби касбу ҳунар нестанд, дар ягон ҷой кор намекунанд, зиёд мешаванд.

Дар фаъолияти пешгирии ҷинояткорӣ занон асосҳои пешгирии ҷинояткорӣ мавқеи хоса дорад. Дар ин кор хусусиятҳои сину соли, давраҳои ба камолрасӣ ва гузариш ба назар гирифта мешавад [11, с.32]. Қайд кардан ба маврид аст, ки бо назардошти ин омилҳо дар замони муосир баҳри пешгирӣ намудани ҷинояткорӣ дар байни занон ба самтҳои зерин диққати махсус дода шавад:

1) бартарии татбиқи чораҳои умумии пешгирии ҷинояткорӣ нисбат ба татбиқи ҷазо;

2) муқарароти махсус нисбат ба пешгирии индивидуалӣ дар пешгирии ҷинояткорӣ занон;

3) тайёр намудани кадрҳои махсусгардонидашуда, аз ҷумла кадрҳои омӯзгорӣ, равоншиносӣ ва ҷалби онҳо ба амалия;

4) пурқуват гардонидани ҳамкорӣ мақомотҳои салоҳиятнок бо оила ва ҷомеаи шахрвандӣ.

Адабиёт:

1. Антонян Ю.М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. М.: Камерон, 2006.

2. Суханронии президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи ифтитоҳии Конфронси сатҳи баланд “Ҳамкорӣ байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузори он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва

- чинояткори муташаккил” 17.05.2019. [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.president.tj/node/20169> (санаи муроҷиат 26.05.2019)
3. Бузмаков А.А., Мирзоев С.Б., Авзалов А.Х., Насуров П.А. Криминология. Қисми махсус: китоби дарсӣ. – Душанбе. Эр- Граф. 2014. – 159с.
 4. Баҳриддинов С.Э. Криминология (қисми умумӣ). Васоити таълимӣ. Душанбе, 2013.186с.
 5. Юлдошев Р. Р., Махмадиев Х. Х., Акбарзода А. А., Преступность в Таджикистане (1991-2016 гг.) : научно –практическое пособие. – Душанбе: Контраст, 2018. – 320 с.
 6. Баҳриддинов С.Э. Криминология (қисми умумӣ). Васоити таълимӣ. Душанбе, 2013.186с.
 7. Тоҷикистон дар рақамҳо. [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://stat.wv.tj/e37b548394b7b88961c832850b383539_1508737633.pdf (санаи муроҷиат 21.05.2019 сол)
 8. Мирковский Э. Л. Преступность и виктимные поведение несовершеннолетних // Закон и право. №7. – М., 2004.
 9. Азимов Н.Б. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Душанбе, Маориф ва фарҳанг. 2006. С.180.
 10. Чалолов Х.Ф. Причины и условия женской преступность в Республике Таджикистан // Ҳаёти ҳуқуқӣ № 1(21), Душанбе, 2018. Саҳ., 132 -138.
 11. Баҳриддинзода С.Э., Баҳриддинова Д.С., Масоили пешгирии чинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонунгузорӣ (Законодательство). 2016. №1 (21). С. 29-31.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЧАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

САРЧАШМАҲОИ РАСМИИ ҲУҚУҚ

Ахмадов М.С.,ассистенти кафедраи криминалистика
ва фаъолияти экспертизаи судии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон**Тел.:** +992 931009099**Email:** Muhammad_62@mail.ru**Роҳбари илмӣ:** Диноршоҳ А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор.**Муқарриз:** Чамшедов Қ.Н., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда. Дар мақолаи мазкур масъалаи сарчашмаи расмӣ ҳуқуқ таҳлил шудааст. Муаллиф бо назардошти адабиётҳои илмӣ, таҳлилҳои назариявӣ ва фаҳмишҳои луғавӣ гуногунандешии муҳаққонро дар мавзӯи истилоҳи «сарчашмаи ҳуқуқ», ки таърихи беш аз 2 ҳазор сола дорад пешниҳод намуда, пешниҳодҳои илмӣ ва назариявиро оид ба мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ», фаҳмиши ибораи «сарчашма» манзур намудааст.

Калидвожаҳо: сарчашмаи ҳуқуқ, ҳуқуқ, сарчашмаи расмӣ, сарчашмаи моддӣ, сарчашма.

ФОРМАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПРАВА

Ахмадов М.С.,ассистент кафедры криминалистики и
судебно экспертной деятельности
юридического факультета Таджикского
национального университета**Тел.:** +992 931009099**Email:** Muhammad_62@mail.ru

Научный руководитель: Диноршоҳ А.М., доктор юридических наук,
профессор.

Рецензент: Джамшедов Дж.Н., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В данной статье автором проанализированы вопросы об формальных источниках права. Автор, изучая научные литературы, теоритические анализы и словарные понятия, исследовал многозначности учёных над понятием «источники права» которое имеет более 2х тысячелетнюю историю, предоставлял научные и теоритические предожения по понятиям «источники права» и понятие «источники».

Ключевые слова: источники права, права, формальные источники, материальные источники, источник.

FORMAL SOURCES OF LAW

Ahmadov M. S.,assistant of the Department of
criminalistics and forensic activity
faculty of law of Tajik national University**Phone:** +992 931009099**Email:** Muhammad_62@mail.ru**Supervisor:** Dinorshoev A. M., doctor of legal Sciences, Professor.**Reviewer:** Jamshedov J.N., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor

Annotation. In this article the author analyzes the issues of formal sources of law. The author, studying of scientific literature, theoretical analyses and vocabulary ponyatnyi, investigated mnogoznachnoi scientists on the concept of "sources of law" which has more than 2 tysyacheletiy history in supplying the scientific and theoretical concepts offer "sources of law" and "sources".

Keywords: sources of law, rights, formal sources, material sources, source.

Аз нуқтаи назари методологияи таҳқиқот, шарти зарурии омӯзиши сарчашмаҳои расмӣ ҳуқуқ аз таҳлили назариявӣ оғоз мегардад. Истилоҳи «сарчашмаи ҳуқуқ» одатан ба Титус Либия тааллуқ дорад, ки Қонуни XII ҷадвалро «сарчашмаи тамоми ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ» номидааст². Аммо, бо вучуди таърихи тӯлонии ин истилоҳ дар илми ҳуқуқ таърифи ягонаи он то ҳол ҷой надорад. Аз ҷумла тибқи навиштаи С.Ф. Кечекян «на танҳо мафҳуми маъмулан қабулшудаи он вучуд дорад, балки ҳатто мазмуне, ки дар он калимаҳои «сарчашмаи ҳуқуқ» муайян карда мешаванд, баҳснок аст»³. Дар аввали асри гузашта, Л.И. Петражитский бисёр маъноҳои гуногуни семантикиро қайд карда буд, ки дар онҳо мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» истифода мешуданд». Баъзеҳо сарчашмаҳои ҳуқуқро ҳамчун шакли ташкили қонун муайян мекунанд, дигарон онро ҳамчун асоси пайдоиши қонун ва дигарон, ҳамчун омилҳое, ки қонунро ба маънои объективӣ асоснок мекунанд, ҷаҳорум ҳамчун аломатҳои ҳатмӣ меъёрҳои ҳуқуқӣ, панҷум ҳамчун шаклҳои гуногуни изҳори ҳуқуқ, яъне, иродаи умумӣ ва ғайра»⁴. Г.Ф. Шершеневич, ибораи «манбаи ҳуқуқ»-ро ба таври гуногун шарҳ медиҳад. Тибқи андешаи ӯ сарчашмаи қонун чунин маъно дорад: а)

² Тарановский О.В. Учебник энциклопедии права. – Юрьев, 1917. – С. 167; Шебанов А.Ф. Форма советского права. – М., 1968. – С. 32–33.

³ Кечекян С.Ф. О понятии источников права // Ученые записки МГУ: Труды юридического факультета. Вып. 116: Кн 2. – М., 1946. – С. 3. 26

⁴ Петражитский Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Т. II. – СПб., 1910. – С. 517–518.

қувваҳои эҷоди қонун, масалан, вақте мегӯянд, сарчашмаи ҳуқуқ бояд иродаи Худо, иродаи халқ, адолат, ғояи адолат, ҳокимияти давлатӣ ҳисобида шавад; б) маводе, ки ба ин ё он қонунгузорӣ асос ёфтаанд, масалан, вақте мегӯянд, ки қонуни Рум барои Кодекси граждании Олмон ҳамчун манбае хизмат кардааст, асарҳои олим Потие барои Кодекси Фаронса (Наполеон), Оинномаи Литва барои Кодекси Алексей Михайлович; в) ёдгориҳои таърихӣ, ки замоне маънои қонуни мавҷударо доштанд; г) воситаи дониستاني қонунҳои мавҷуда, тавре дар урфият мегӯянд: қонунро аз қонун метавон омӯхт⁵.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ навъҳои гуногуни тавзеҳи сарчашмаҳои ҳуқуқ ҷой дорад. Аз ҷумла: ба маънои моддӣ ва расмӣ (С.С. Алексеев, С.И. Вилнянский, С.А. Голунский, О.И. Иоффе, Д.А. Керимов, С.Ф. Кечекян, М.Н. Марченко, А.В. Митскевич, М.С. Строгович, Л.Р. Сюкяйнен, М.Д. Шаргородский); манбаи иҷтимоии қонун (Т.В. Гурова); манбаи сиёсии қонун (Т.В. Гурова, В.С. Нерсеянс); сарчашмаҳои ҳуқуқи генетикӣ, маънавӣ, байналмилалӣ ҳуқуқӣ, сарчашмаҳои пайдоиши меъёрҳои ҳуқуқӣ (В.С. Нерсеянс); сарчашмаҳои дониши ҳуқуқ (Г.И. Муромтсев, А.Ю. Калинин, С.А. Комаров); сарчашмаҳои таърихӣ ҳуқуқ (Г.И. Муромтсев); сарчашмаҳои ҳуқуқ ба маънои идеалӣ ё идеологӣ (В. М. Баранов, А.Ю. Калинин ва С.А. Комаров) ва дигарон⁶. Мувофиқи манобеи ҳуқуқӣ ва таърихӣ мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» таърихи ду ҳазор сола дорад⁷. Ба ин нигоҳ нақарда то ҳол он ба таври дақиқ ва равшан маълум нест. Мавҷудияти доираи васеи ақидаҳо дар бораи мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» бо ҳолатҳои зерин шарҳ дода мешавад. Аввалан, гуногунандешӣ дар атрофи мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» аз гуногунии таърифи «сарчашма» маншаъ мегирад. Чунончи С.И. Ожегов ва Н.Ю. Шведов се маънии калимаи «сарчашма»-ро қайд мекунанд: 1. Обе, ки аз сатҳи замин ба сатҳи баланд мебарояд. 2. Он чизе, ки аз он чизҳо ба вучуд меояд. 3. Ёдгории хаттӣ, ҳуччате, ки дар заминаи он таҳқиқоти илмӣ сохта шудааст⁸. Маълум аст, ки гуногунии тавзеҳи «сарчашма» ногузир ба мафҳуми «сарчашмаи ҳуқуқ» таъсир мерасонад. Дуввум, мавҷудияти мавқеъҳои номувофиқ оид ба масъалаи таснифоти сарчашмаҳои ҳуқуқ, дар маҷмӯъ бо равишҳои гуногуни мутахассисон ба фаҳмиши ҳуқуқӣ шарҳ дода мешавад. «Рушди проблемаҳои, ки бо шаклҳо ё сарчашмаҳои ҳуқуқ вобастаанд...пурра аз ҳаллу фасли масъалаҳои, ки мустақиман ба концепсияи ҳуқуқ алоқаманданд ва аз таърифи концепсияи ҳуқуқ вобаста аст.Дар баъзе луғатҳо (аз ҷумла

⁵ Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1911. – С. 368–369. 27

⁶ Петражитский Л. И. Назарияи қонун ва давлат дар робита бо назарияи ахлоқӣ. Т. II. - СПб., 1910. - С. 517-518. 2 Шершеневич Г.Ф. Назарияи умумии ҳуқуқ. - М., 1911. - С. 368–369. 27

⁷ Новитский И.Б. Источники советского гражданского права. – М., 1959. – С. 6.

⁸ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 1992. – С. 261.

бо забони русӣ) чаҳор маънои калимаи «сарчашма» қайд мегардад: 1) чараёни оби зеризаминӣ (ё дигар моеъ), ки ба сатҳи замин равон мешавад, аз ҷумла чашма; 2) он чизе, ки ба вучуд меояд, ба вучуд меорад, аз чизе берун меояд, асоси пайдоиши чизе; 3) ёдгории хаттӣ, нусхаи аслӣ, ки дар асоси он таҳқиқоти илмӣ бунёд ёфтааст; 4) ҷое, ки аз он ягон маълумот, овозаҳо пайдо мешаванд⁹.

Ҳамин тариқ, масалан, дар доираи анъанаи фалсафии ҳуқуқӣ, сарчашмаи ҳуқуқро ҳамчун сабабҳо (моддӣ, идеологӣ ва ғайра), ки боиси пайдоиши меъёрҳои ҳуқуқи муайян мегарданд, фаҳмида мешавад; дар назарияи ҳуқуқии меъёрӣ-оморӣ, сарчашмаи ҳуқуқ маънои шаклҳои берунаи ифодаи меъёрҳои ҳуқуқиро дорад; назарияи коммуникативии ҳуқуқ байни сарчашмаҳои матнӣ (шаклҳои мундариҷаи матни ҳуқуқӣ) ва сарчашмаҳои ғайриматнӣ ҳуқуқ (фаъолияти муштараке, ки падидаи ҳуқуқиро ба вучуд меорад) тафовут мегузорад. Аммо, ба гуфти Г.И. Муромтсев «дар шароити чунин номуайянӣ, истифодаи ин мафҳум ҳамчун категорияи илмӣ бо мушкилоти ҷиддӣ робита дорад»¹⁰. Дар ҳақиқат, агар гуногунандешӣ атрофи падидаҳо комилан қобили қабул бошад, пас забони илми ҳуқуқшиносӣ бояд ба кадри имкон расмӣ, дақиқ ва яқсон бошад. Аммо бояд гуфт, ки айни замон, ба даст овардани фаҳмиши ягонаи «сарчашмаи ҳуқуқ», таҳияи таърифи ягона ва яқдилонаи он, вазифаи ҳалнашаванда бошад ҳам таҳлили идомавӣ дар ин мавзӯ боис мегардад, ки ба як андешаи муайян омада мафҳуми оммафаҳми «сарчашмаи ҳуқуқ»-ро пешниҳод намоем.

Адабиёт:

1. Тарановский О.В. Учебник энциклопедии права. – Юрьев, 1917. – С. 167; Шебанов А.Ф. Форма советского права. – М., 1968
2. Петражитский Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Т. II. – СПб., 1910
3. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1911
4. Муромцев Г.И. Источники права (теоретические аспекты проблемы) // Правоведение. – 1992 Новитский И.Б. Источники советского гражданского права. – М., 1959
5. Луғати тафсирии забони русӣ / Комп. В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, В.А.Ларин ва ғайра; таҳрири Д.Н.) Ушакова.- М., 1994

⁹ Ниг .: Луғати тафсирии забони русӣ / Комп. В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, В.А.Ларин ва ғайра; таҳрири Д.Н.) Ушакова.- М., 1994. - Т. 1. - С. 1259

¹⁰ Муромцев Г.И. Источники права (теоретические аспекты проблемы) // Правоведение. – 1992. – № 2. – С. 24

6. Кечекьян С.Ф. О понятии источников права // Ученые записки МГУ: Труды юридического факультета. Вып. 116: Кн 2. – М., 1946
7. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1911
8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 1992
9. Толковый словарь русского языка / Сост. В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, В.А. Ларин и др.; Под ред. Д.Н. Ушакова. – М., 1994.
10. Чижов Н. Источник и формы права. – Варшава, 1878
11. Марченко М.Н. Источники права: учеб. пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005
12. Проблемы юридической техники: Сб. статей / Под ред. В.М. Баранова. Н. Новгород, 2000.
13. Калинин А.Ю., Комаров С.А. Форма (источник) права как категория в теории государства и права // Правоведение. – 2000. – № 6
14. Шебанов А.Ф. Форма советского права. – М., 1968
15. Бибик О.Н. Источники уголовного права Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. – Омск, 2005

ТАҚРИЗҲО – РЕЦЕНЗИИ

ТАҚРИЗИ

роҳбари илмӣ ба диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Таҳқиқоти диссертатсионии Саъдизода Қ. ба яке аз масъалаҳои рӯзмарраи илми ҳуқуқшиносӣ – фарҳанги ҳуқуқи инсон бахшида шудааст. Фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун падидаи нав дар замони муосир як баҳши муҳимми на танҳо илми ҳуқуқи инсон, балки тамоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ маҳсуб меёбад. Унвонҷӯ бисёр бамаврид қайд мекунад, ки фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавии ҳуқуқ ва бархӯрди тамаддунҳо барои омӯзиши хусусиятҳои муҳимми фарҳанги ҳуқуқии миллӣ ва ҳифзи он аз воридшавии унсурҳои бегона хизмат мекунад.

Мавзӯи интиҳобкардаи муҳаққиқ, ки дар умум боло бурдани эҳтиром ба инсон ва ҳуқуқу озодихои ӯро фаро мегирад, мавриди таваҷҷуҳи ҳамешагии Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Боло бурдани маърифати ҳуқуқии аҳоли яке аз масъалаҳои меҳварии Паёмҳо ва баромадҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ташкил медиҳад. Тавре Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон изҳор дошта буданд: «Дар ҷаҳони муосир кишваре ба дастовардҳои бузург ноил мегардад, ки ба баланд шудани сатҳи маърифат дар ҷомеа таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда, техникаву технологияи навро ба таври васеъ дар амал ҷорӣ менамояд. Зеро ҷомеае, ки дар он сатҳи маърифати мардум баланд аст, ҳар гуна рафтори эҳсосотӣ ва дасисаву иғво натиҷа намедиҳад». Дар ин замина аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чандин барномаҳои давлатӣ, аз ҷумла Барномаи системаи давлатии омӯзиши ҳуқуқи инсон аз 12-уми июни соли 2001; Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019 аз 29-уми апрели соли 2009; Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2013-2020 аз 3-юми декабри соли 2012 қабул карда шуд, ки далели равшани сиёсати ҳадафмандонаи кишвари мо дар самти ҳуқуқи инсон ва баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқи инсон ба ҳисоб меравад. Дар маҷмӯъ, мавзӯи таҳқиқот идомаи мантиқии сиёсати ҳуқуқии пешгирифтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии аҳоли ва равона намудани диди одамон ба эҳтиром ва риояи ҳуқуқи инсон маҳсуб меёбад.

Гарчанде дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавзӯи мазкур муҳим ва рӯзмарра маҳсуб ёбад ҳам, аммо тадқиқоти илмии бунёдие дар ин самт вучуд надорад. Паҳлуҳои гуногуни он аз ҷониби олимони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, аммо ҳеҷ яке аз олимони ватанӣ моҳиятан ба таҳқиқи илмии падидаи фарҳанги ҳуқуқи инсон машғул нагардидаанд. Бинобар ин дар шароити истиқлолияти давлатӣ ва густариши ҷаҳонишавӣ фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун падидаи серпахлу ба таҳлили илмии амиқ ниёз дорад. Дар

диссертатсия падидаи мазкур ба таври назариявӣ ва аз диди таърихӣ таҳқиқ шудааст.

Унвонҷӯ пажӯҳиши заминаҳои таърихӣ-назариявии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсонро дар Тоҷикистон дар назди худ вазифа гузоштааст. Аз ҷумла, масъалаи эътирофу эҳтироми ҳуқуқи инсонро аз дидгоҳи тамаддуни миллати тоҷик баррасӣ намуда, инкишофи фарҳанги ҳуқуқи инсонро дар доираи ин тамаддун ба чор давра чудо сохтааст: 1) давраи зардуштия; 2) давраи ислом; 3) давраи Шӯравӣ; 4) давраи Истиклолият. Даврабандии инкишофи фарҳанги ҳуқуқи инсон натиҷаи таҳқиқоти муаллиф буда, ҳар яке аз ин давраҳо бо дарназардошти саҳм ва нақши онҳо дар таҳкими эътирофу эҳтироми ҳуқуқи инсон мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Унвонҷӯ ибтидои андешаҳо оид ба ҳуқуқи инсонро ба тамаддуни зардуштӣ мепайвандад. Дар ин тамаддун нахустин санадҳо оид ба ҳуқуқи инсон, рамзи ҳуқуқи инсон ё рамзи адолати судӣ ва дигар хислатҳои неки башарият тавлид ёфтаанд. Эълумияи Куруши Кабир, ки соли 539 т. м. аз ҷониби асосгузори воқеии давлати Ҳахоманишиён қабул гардида буд, далели равшани эътирофу эҳтиром ба ҳуқуқи инсон ва нишон аз қонунофарини ниёгони миллати тоҷик дар аҳди бостон аст.

Муаллиф инкишофи фарҳанги ҳуқуқи инсон дар давраи амали ҳуқуқи мусулмонӣ дар ин минтақа тобеи арзишҳои динӣ ва сарчашмаҳои аввалиндараҷаи ҳуқуқи мусулмонӣ – Қуръон ва суннат хисобидааст. Ба андешаи муаллиф дар сарзамини таърихии тоҷикон ҳуқуқи мусулмонӣ сабаби ташаккули фарҳанги исломии ҳуқуқи инсон гардид, ки он муддатҳои дуру дароз – то ташкилшавии ИҶШС ва ҳатто баъди ташкилшавии он низ танзимгари рӯзгори маънавии мардум буд.

Вазифаҳои дигари таҳқиқоти диссертатсионии муаллифро ошкор сохтани мафҳуми фарҳанги ҳуқуқи инсон, сохтор, таснифот, функсияҳои он, муайян намудани роҳи усулҳои, ки имкон медиҳанд таҳлили илмии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон беҳтар ба амал бароварда шавад, ташкил медиҳанд. Муҳаққиқ мафҳумҳои гуногуни фарҳанги ҳуқуқи инсонро таҳлил намуда, назари хешро оид падидаи мазкур пешкаш сохтааст. Дар диссертатсия фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун қисми таркибии фарҳанги умумӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ муайян гардидааст. Ҳамзамон унсурҳои таркибӣ, таснифоти он ба намудҳо, функсияҳои он дар ҳамоҳангӣ бо фарҳанги ҳуқуқӣ пешниҳод карда шудаанд.

Яке аз падидаҳои, ки дар назари аввал чун фарҳанг намудор мегардад, аммо дар асл «сароб»-и фарҳангист, ин омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсон ба ҳисоб мераванд. Унвонҷӯ омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсонро шакли ғалати инъикоси арзишҳои фарҳангӣ номидааст. Дар ҷаҳони муосир таҳти шиори ҳуқуқи инсон баъзан вақт унсурҳо ё падидаҳои бегона рӯи кор меоянд. Фарҳанги ҳуқуқи инсон падидаест, ки монеи воридшавии унсури арзишҳои бегона ба низоми ҳуқуқӣ мегардад. Дар як вақт падидаи таҳқиқшаванда воридшавии омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсонро ба шуур ва рафтори одамон пешгирӣ месозад.

Муҳаққиқ омӯзиши ҳамҷонибаи мафҳум ва сохтори фарҳанги ҳуқуқи инсонро ҳамчун мақсади таҳқиқот қарор дода, дар асоси таҳлилҳои илмӣ-

назариявӣ масъалаҳои амалиро низ баррасӣ намудааст. Аз ҷумла, дар таҳқиқот нақши фарҳанги ҳуқуқи инсон дар таъмини ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон ва омилҳои таъсиррасон ба падидаи мазкур, шароит ва роҳҳои ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи инсон, таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон таҳлили ҳамачониба ва комили илмиро дарёфтаанд.

Муаллиф сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсонро қисми таркибии сиёсати ҳуқуқӣ дар умум ҳисобида, мафҳум, субъект, принципҳо ва намудҳои онро муайян кардааст. Таҳлили фаъолияти се шоҳаи ҳокимияти давлатӣ дар ин самт ва нақши онҳо дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон аз ҷониби муаллиф мувофиқи пайдарҳамии мантиқӣ таҳқиқ шудааст. Дар вобастагӣ ба шоҳаҳои асосии ҳокимияти давлатӣ сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ба сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳуқуқичроқунӣ ва ҳуқуқтатбиқсозӣ тасниф шудааст. Ҳамзамон пешниҳоди муаллиф бобати такмили фаъолияти шоҳаҳои ҳокимияти давлатӣ пазиро аст.

Дар диссертатсия таълими ҳуқуқи инсон ҳамчун шакли махсуси таълим, чараёни муташаккил ва мақсадноки таълиму тарбия муайян гардида, мафҳуми он пешниҳод шудааст. Ҳамзамон субъектони он ва тавсияҳо бобати ҷорӣ намудани фанни таълимии ҳуқуқи инсон дар муассисаҳои олии таълимӣ ироа шудаанд.

Навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки он нахустин таҳқиқоти бунёдӣ оид ба пажӯҳиши фарҳанги ҳуқуқи инсон дар ҳамоҳангӣ бо анъанаҳои таърихӣ, ба инobatгирии арзишҳои миллӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Андешаҳои боло навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсиониро тасдиқ намуда, саҳми шахсии муаллифро дар таҳияи диссертатсия нишон медиҳанд. Нуктаҳои илмӣ ва натиҷаҳои диссертатсия илман асоснок буда, бо далелҳои муътамади таърихӣ ва назариявӣ мустаҳкам карда шудаанд. Нуктаҳои асосии диссертатсия дар мақолаҳои илмии нашргардида ва баромадҳои муаллиф дар конференсияҳо инъикоси худро ёфтаанд.

Ҷиҳати мусбати диссертатсия дар он ифода меёбад, ки он яке аз аввалин диссертатсияҳо ба забони давлатӣ дар шакли забони илмии оммафаҳми тоҷикӣ дар даврони Истиқлолият давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Аз ин рӯ, таҳқиқоти диссертатсионии Саъдизода Ҷаҳонгир – унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон» сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат, таърихи таълимот оид ба ҳуқуқ ва давлат мебошад.

Роҳбари илмӣ: Насриддинзода Э.С. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ, оид ба қонунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

ОТЗЫВ

официального оппонента на кандидатскую диссертационную работу Шоева Фируза Махмадаминовича на тему «Государственно-правовые взгляды Мухаммада Газали», представленную к защите по научной специальности: 12.00.01 - теория и история права и государства; история правовых и политических учений

Актуальность избранной темы. Диссертация Шоева Фируза Махмадаминовича посвящена анализу государственно-правовых взглядов величайшего персидско-таджикского мыслителя средневекового мусульманского Востока Мухаммада Газали, выдвинувшего и обосновавшего ряд актуальных идей и концепций по проблемам права и государства. Он по праву занимает достойное место в ряду великих богословов, правоведов, философов и мыслителей Востока. Воззрения и суждения Мухаммада Газали составили идейный фундамент всей последующей эволюции персидско-таджикской правовой мысли и сохранили, спустя столетия, такую же актуальность и значение, как и в своё время.

Продолжив традиции персидско-таджикской правовой мысли, Мухаммад Газали, как и его предшественники, пытался решить важнейшие для его времени вопросы, связанные с разумной организацией государственной власти, защитой прав и интересов людей, обеспечением в государстве верховенства права, законности, порядка и дисциплины, благоустройством общества, его дальнейшего процветания. Примечательно, что идеи мыслителя, его научные труды сохраняют свою актуальность не только в рамках ислама, и объясняется это тем, что в них решаются правовые проблемы, имеющие непреходящее значение для развития государственности в целом. С учетом этого мы можем говорить о том, что тема, избранная Ф.М. Шоевым для исследования, весьма интересна и в теоретическом, и в практическом плане и значительно восполняет антологию правовой мысли средневекового Востока.

Особо следует отметить, что актуальность своего исследования диссертант подтверждает глубоким анализом тех работ, в которых прямо или хотя бы косвенно говорилось о Газали как богослове, философе и правоведе. Именно исходя из подробного изучения уже опубликованных трудов, автор диссертации и определил главную направленность своего научного поиска. Он поставил перед собой целый ряд достаточно сложных задач и успешно справился с их разрешением.

Заслуживает внимания тот факт, что Ф.М. Шоев, анализируя воззрения Мухаммада Газали о государстве, правлении, устройстве аппарата власти и т.д., соотносит их с идеями, которые легли в основу современных правовых систем и констатирует, что некоторые государственно-правовые взгляды и учения средневекового мыслителя могут быть восприняты законодательствами нынешних светских государств. В частности, это касается рассуждений Мухаммада Газали о природе государства, механизмах управления им, о государственных чинах, о порядке несения службы в государственных органах, о правах и полномочиях чиновников, о справедливости правителя по

отношению к своим подданным, об обеспечении мира и предотвращении войн и конфликтов.

По мнению диссертанта, эти проблемы имеют непреходящее значение, поэтому он и подвергает их глубокому анализу, особенно подробно останавливаясь на таких понятиях, как справедливость, верность, равенство и совесть, которые в учении Мухаммада Газали о государстве и праве поставлены во главу угла. Именно на их основе мыслитель, не забывая о традициях и опыте прошлых веков, значительно развил нравственные принципы и правила поведения людей, подкрепив их правовыми положениями. Диапазон идей Мухаммада Газали о государстве, праве, поведении человека в обществе и самом обществе был настолько широк, что они охватили, по сути, все отрасли права – религиозное право, и государственное, и налоговое, и гражданское, и предпринимательское (торговое), и семейное право.

Диссертант считает, что Мухаммад Газали, при некоторой склонности к мистицизму, вполне реально оценивал всё, что происходило в государстве, всегда оставаясь приверженным идее верховенства судебной и социальной справедливости.

Четкое обозначение объекта и предмета исследования, ясное формулирование его целей и задач, хороший научный язык изложения, достойная культура полемики свидетельствуют о высоком научном уровне диссертации.

В своей работе диссертант использовал современные научные методы познания – диалектический, историко-логический, функциональный, системно-структурный, методы собственно теории государства и права, основанные на логических приёмах анализа, а также методы синтеза, конкретизации и абстрагирования, формально-юридический, сравнительно-правовой и др.

Автор работы в процессе исследования различных проблем государственно-правового характера в наследии Мухаммада Газали и соотнесения их с современными правовыми идеями смог выявить важнейшие тенденции в развитии формирования фундаментальных идей о государстве и праве, что определяет практическую значимость диссертации.

Положительной оценки заслуживают основные выводы автора, которые сводятся к следующему:

- теоретико-методологическую основу государственно-правовых взглядов Мухаммада Газали составили Коран, Сунна, доктрины мусульманского права, учения предыдущих мыслителей о государстве и праве;

- государственно-правовые воззрения Мухаммада Газали сыграли большую роль и в развитии государственно-правовых учений. Обосновывая этот вывод, диссертант классифицировал основные идеи и взгляды мыслителя соответственно государственно-правовым институтам;

- некоторые государственно-правовые идеи Мухаммада Газали могут быть преемствованы современным государствоведением и правотворчеством, что доказывается соискателем, аргументировано и подробно во всех главах работы.

Мы считаем, что Ф.М. Шоев при всей масштабности поставленных им задач смог справиться с ними и обосновать свой собственный взгляд на проблематику исследования, системно и последовательно решая все возникающие вопросы. Он конкретно сформулировал концепцию Мухаммада Газали о государстве и государственности, о праве и правотворчестве, и это, безусловно, заслуживает всяческого одобрения и поддержки.

Степень обоснованности научных положений, выводов и рекомендаций, сформулированных в диссертации. Диссертационная работа Ф.М. Шоева отличается логичностью изложения, системным подходом к решению поставленных проблем, конкретностью выводов и обоснованностью результатов исследования. Всё это обусловлено хорошо продуманной структурой диссертации, которая состоит из введения, двух глав, девяти параграфов, органически связанных между собой, заключения, списка использованных источников и литературы. Структура работы полностью соответствует целям и задачам исследования. Положения, выводы и рекомендация, сформулированные автором, обоснованы и подкрепляются глубоким анализом тех источников, которые Ф.М. Шоев использовал в работе. Они же были самого разнообразного характера – религиозного, юридического, методологического, философского. Как оказалось, проблемы, поставленные диссертантом в своей работе, в них были представлены фрагментарно. Думается, исследование Ф.М. Шоева заполнит тот пробел, который имел место в изучении богатого наследия великого мыслителя средневековья Мухаммада Газали.

Достоверность и обоснованность результатов представленного исследования отличаются высокой степенью научности, что подтверждается использованием в нем соответствующих научных методов – системного, институционального, конкретно-социологического, сравнительного и др. В итоге Ф.М. Шоев смог сформулировать ряд важных научных положений, выводов и рекомендаций, имеющих большое значение для правоведческой науки, истории права, развития законодательных инициатив.

Диссертантом опубликовано более 30 работ по теме диссертации, что свидетельствует о его серьезном научном подходе к исследовательскому процессу в целом.

Достоверность и новизна научных положений, выводов и рекомендаций, сформулированных в диссертации, основываются на объективных теоретических разработках автора по теме исследования, отличающихся новизной и в содержательном плане, и обоснованностью возможности их практического использования.

Представленная работа – это первое комплексное исследование в отечественной науке теории и истории права и государства, истории правовых и политических учений посвященное анализу государственно-правовых взглядов Мухаммада Газали. В диссертации проанализирован большой объем специальной научной и правовой литературы, касающейся наследия Мухаммада Газали в области права и государства, в целом методологии права, важных вопросов правового регулирования и актуальных направлений

отечественной юридической науки. Достоверность научных положений и их новизна не вызывают сомнений, а предложения автора могут способствовать развитию теории и методологии права, расширить наши знания о сущности и правовой природе государства и права.

В первой главе диссертации – «Государственные взгляды Мухаммада Газали» – которая включает четыре параграфа, анализируются идеи мыслителя о государстве и государственной власти, о правовом положении правителей, визирей и других должностных лиц. Как следует из содержания этой главы, непосредственно идеям и концепциям о природе государства, о государственности и механизмах ее усовершенствования были посвящены такие трактаты Мухаммада Газали, как «Насихат-ул-мулук» («Наставление правителям»), «Алмункиз мин-наз-зилал» («Избавляющий от заблуждения») и «Фазаил-ул-анам мин расаил Худжатулислам» («Персидская переписка Газали») (с. 23-24 диссертации).

Диссертант обратившись к изучению вышеуказанных трудов, выявил, что мыслитель, рассматривая различные аспекты государственной власти, механизмы и пути ее совершенствования, природу и виды политической власти, видел здесь и положительные и отрицательные стороны. В частности, Мухаммад Газали утверждал, что власть полезна и необходима для общества и личности, но она же может развратить правителя, а этого необходимо всячески остерегаться. Всякая собственная выгода должна быть забыта, главное – исполнение своих обязательств перед поданными.

Диссертант пишет, что на Востоке в период жизни Газали государством подразумевался государственно-правовой институт главы государства, и что под понятием «государство» Мухаммад Газали, скорее всего, понимал государственно-правовой институт монархии. Мыслитель был приверженцем идеи о необходимости создания и развития теократического государства. При этом в решении многих государственно-правовых проблем он опирался не только на веру и убеждения, но и на знания, разум, ум и другие качества человека.

Интерес вызывают те страницы диссертации, где автор проводит сравнительный анализ трудов Мухаммада Газали, Абунабра Фараби и Низама аль-Мулька, посвященных о государстве и государственной власти. Заслуживают внимания выводы Ф.М. Шоева о том, в чем эти великие мужи Востока были схожи в своих рассуждениях о содержании и сущности государства и государственного управления (например, их объединяет объект исследования), а в чем они различались (в частности, в способах и подходах к решению этой проблемы). Следует отметить одну присущую им всем особенность – в происхождении власти они усматривали божественную основу, предпочтение отдавали религиозно-правовым догматам, признавали полномочие и власть монарха (с. 30-31 диссертации).

Вторая глава – «Правовые взгляды Мухаммада Газали» – состоит из пяти параграфов. В ней отмечается, что Мухаммад Газали говоря о государстве и управлении им, очень большое значение придавал таким нравственным принципам, как справедливость, верность, равенство и совесть Дальнейшее

активное развитие теории мусульманского права шло уже под этими лозунгами. Мыслитель особое внимание сосредоточил на объяснении природы и сущности источников мусульманского права, комментировании Священного Корана и Сунны пророка Мухаммада.

Автор считает, что в трактате «Наставление правителям» («Насихат-ул-мулук»), Мухаммад Газали обосновал базовые положения государственного права, изложил самые насущные теоретические и практические проблемы государства и права. По мнению диссертанта, они вполне соотносимы с современными вопросами теории государства и права, конституционного права, административного права. С этим выводом, бесспорно, можно согласиться.

Анализ диссертантом взглядов Мухаммада Газали о семейном праве особенно актуален с позиций сегодняшнего дня. Вопросы семейного права мыслитель рассмотрел в своем известном произведении «Эликсир счастья» («Кимийа-йи саадат»), где он сопоставляет управление человеческим телом с управлением государством (органическая теория государства). При этом он рассматривает и «подсказывает» правителям те способы управления государством, при которых благосостояние народа может увеличиться и укрепиться, а душа человеческая может достичь полного счастья. В этом плане «Эликсир счастья» никогда не потеряет своей актуальности, потому что в последнее время институты брака, семьи, закята, собственности, обязательства, наследства и др. стали подвергаться весьма кардинальным трансформациям и изменениям (с. 93 диссертации).

Полнота изложения научных положений диссертации в опубликованных работах. Основные положения работы отражены в более чем 30-ти авторских научных публикациях. Основные из них: 1 - коллективная монография, 1 - научный сборник личных авторских статей, 9 - научные статьи, опубликованные в ведущих рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК Министерства образования и науки Российской Федерации и ВАК при Президенте Республики Таджикистан, 6 - научные статьи, опубликованные в других научных изданиях.

В автореферате диссертации изложены основные положения исследования, он полностью отвечает содержанию диссертации. Автор реализовал поставленные им цели и задачи.

Замечания по содержанию диссертации. При всех достижениях автора в разработке основной проблематики, его работа имеет некоторые спорные моменты и упущения, которые никак не умаляют научную и практическую ценность исследования:

1. По нашему мнению, первое положение, выносимое на защиту, ни в какой «защите» не нуждается, потому что оно касается биографических сведений о мыслителе и его научных предпочтений.

2. В шестом положении, выносимом на защиту, диссертант пишет, что Мухаммад Газали является своеобразным мистиком политико-правовой ориентации. Эта формулировка требует очень четкого разьяснения и обоснования. Мы этого в работе не обнаружили.

3. По нашему мнению, при всех положительных выводах об актуальности учений Мухаммада Газали и в наши дни, автор все же слишком «осовременил» его идеи. Рекомендации относительно использования их в законодательствах светских государств требуют большего аргументированного обоснования.

Указанные замечания в целом носят дискуссионный и рекомендательный характер и не умаляют достоинства и положительные результаты настоящего исследования.

На наш взгляд, диссертация Ф.М. Шоева в целом может быть признана научно-квалификационной работой, в которой на основании выполненного автором анализа проблем разработаны теоретические положения, совокупность которых можно квалифицировать как научное достижение в области теории и истории права и государства, истории правовых и политических учений.

Заключение о соответствии диссертации установленным требованиям. Указанные выше спорные моменты никак не снижают общей положительной оценки диссертации. Они лишь подтверждают, что исследованные диссертантом вопросы отличаются значительной сложностью и дискуссионностью. Содержание диссертационной работы свидетельствует о научной зрелости ее автора, все положения, выводы и результаты исследования аргументированы, их новизна не вызывает сомнений.

Всю работу можно рассматривать как значительный вклад в развитие отечественной науки теории и истории права и государства, истории правовых и политических учений. В целом диссертация Шоева Фируза Махмадаминовича отвечает требованиям пунктов 10, 11, 12 и 16 Порядка присвоения ученых степеней и присуждения ученых званий (доцента, профессора), утвержденного Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 26 ноября 2016 г. за № 505, и является самостоятельным, завершенным научным исследованием, посвященным проблемам теории и истории права и государства, истории правовых и политических учений.

Диссертация Шоева Ф.М на тему «Государственно-правовые взгляды Мухаммада Газали» представляет собой завершенную работу, в которой получены новые научно обоснованные результаты, свидетельствующие о решении автором конкретной научной проблемы, являющейся предметом изучения теории и истории права и государства, истории правовых и политических учений. Автор диссертации Шоев Фируз Махмадаминович заслуживает присвоения ему ученой степени кандидата юридических наук по научной степени кандидата юридических наук по научной специальности: 12.00.01- теория и история права и государства, история правовых и политических учений.

Официальный оппонент: Кенджаев Ш.Ю. – декан юридического факультета Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, кандидат юридических наук, доцент кафедры теории и истории государства и права

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Аз таърихи ғании миллати тоҷик чунин бармеояд, ки тоҷикон аз ҷумлаи халқиятҳои бофазлу хирадманде будаанд, ки пайваста баҳри некуаҳволии мардум талош варзида, аз рӯи ченаки ақл ва адл амал мекарданд ва мекӯшиданд, то адолат дар ҷомеа ҳукмрон бошад, ки намунаи возеҳи ин гуфтаҳоро метавон аз Эълумияи Куруши Кабир ва Қонунномаи Сосониён пайдо кард.

Тоҷикон асолати миллӣ ва таърихӣ худро аз даст надода, 6-уми ноябри соли 1994 бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ Конститутсияи худро қабул карданд ва дар дебочаи он муқаррар намуданд, ки мо дар назди наслҳои гузашта, имрӯза ва оянда масъулият ва вазифадор ҳастем. Ин бозгӯкунандаи арҷгузорӣ ба насли гузашта, имрӯза ва ояндаи миллат буда, ба ҳар фарди соҳибватан масъулият ва вазифаи баланди инсониву шаҳрвандиро вогузор менамояд.

Саъдизода Чаҳонгир дар доираи диссертатсияи илмӣ худ таҳти мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон» тавониста, ки масъулият ва вазифаи худро дар назди наслҳои гузашта, имрӯза ва оянда то ҳадди имкон ба иҷро расонад. Унвонҷӯ кори илмӣ худро аз пайдоиш ва инкишофи фарҳанги ҳуқуқи инсон дар сарзамини таърихӣ тоҷикон оғоз намуда, баъдан омилҳои рушди фарҳанги ҳуқуқи инсонро дар шароити муосир мавриди баррасӣ қарор додааст, инчунин дар фарҷом хулоса ва пешниҳодҳои илман асосноки худро ба миён гузоштааст, ки метавонанд барои насли ояндаи миллат комгорӣ ба бор оваранд.

Яқин аст, ки барпо намудани давлати ҳуқуқбунёд аз сатҳи фарҳанги ҳуқуқии аҳолии он миллат вобастагии ногусастанӣ дорад. Аз ин рӯ, масъалаи боло бурдани фарҳанги ҳуқуқӣ ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар маркази таваҷҷуҳи ҳамешагии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Бо дарки зарурияти муҳимияти ин масъала Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон изҳор дошта буданд: «Риоя ва иҷрои Конститутсия ва қонунҳо, яъне волоияти қонун, яке аз роҳҳои муҳимми ташаккул ва рушди давлати ҳуқуқбунёду демократӣ маҳсуб меёбад. Ин кор аз мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо сатҳи баланди фарҳанги сиёсӣ ва маърифати ҳуқуқиро тақозо мекунад». Анҷом додани тадқиқоти илмӣ аз ҷониби Саъдизода

Ҷаҳонгир дар самти мазкур замина фароҳам меорад то мушкилоти ифшоагардида ба таври илмӣ роҳи ҳалли худро ёбанд ва дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон мусоидат намоянд.

Дар автореферати диссертатсияи Саъдизода Ҷаҳонгир падидаи фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон ҳамчун низоми томи мураккаб, инкишофёбанда ва худтанзимшаванда мавриди таҳлили пурраи илмӣ-назариявӣ қарор дода шудааст. Инчунин, дар он унвонҷӯ асосҳои методологию назариявӣ, заминаҳои меъёрӣ, навгониҳои илмӣ, нуктаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии рисолаҳо муайян намудааст.

Ҳамин тариқ, муаллиф қайд менамояд, ки амалишавӣ ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон бо муайян намудани сарҳади озодӣ алоқаманд мебошад. Ба андешаи ӯ сарҳади озодии шахсро фарҳанги ҳуқуқи инсон ва фарҳанги ҳуқуқӣ муайян месозад. Зеро шахсе, ки дар ӯ сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқи инсон ва фарҳанги ҳуқуқӣ ташаккул наёфтааст, ба сарҳади озодии дигарон таҷовуз мекунад (саҳифаи 15).

Дар маҷмӯъ, автореферати рисолаи илмии Саъдизода Ҷаҳонгир мазмуни диссертатсияро инъикос намуда, дар он ҷанбаҳои илмӣ пайдарпай баррасӣ гардида, мантиқан масъалагузорӣ шудаанд ва он сазовори баҳои мусбат мебошад.

Вале баъзе аз нуктаҳои он баҳснок ва ё норавшан боқӣ мондааст. Аз ҷумла, дар зербоби якуми боби дуюм унвонҷӯ омилҳоеро номбар кардааст, ки ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистони муосир таъсир мерасонанд. Аз қабилӣ: сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон; фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ; таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ; таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон; анъанаҳои таърихӣ ва одатҳои пешиниён; шуури ҳуқуқӣ; равандҳои ҳамгирӣ (интегратсионӣ) байни давлатҳо; масъалаи амалисозии принсипи умумияти (универсализми) ҳуқуқи инсон; концепсияҳои ҳуқуқи инсон; эътироф ва қафолати ҳуқуқи озодиҳои инсон аз ҷониби давлатҳо ва дар заминаи онҳо ташаккул ёфтани механизмҳои ҳимояи ҳуқуқи инсон; сатҳи иқтисодӣ ва моддӣ давлат; рушди давлати ҳуқуқбунёд; самаранокии шаклҳои амалишавии фарҳанги ҳуқуқи инсон – «ғамхорӣ» ва «эҳтиром»; таъсири ҷаҳонишавӣ ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон (саҳифаи 16). Вале омили дигари дар ҳама марҳилаҳои давлатдорӣ тоҷикон, махсусан дар шароити имрӯзаи ҷомеаи Тоҷикистон муҳим, ки ба инкишофи фарҳанги ҳуқуқи инсон таъсири бевосита расонида метавонад, дин ба ҳисоб меравад. Аз ҷӣ бошад, ки муҳаққиқ онро ба қатори омилҳои таъсиррасон ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон шомил накардааст.

Ҳамзамон, дар зербоби сеюми боби дуюм унвонҷӯ нақши таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсонро дар баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқи инсон таҳқиқ намудааст. Унвонҷӯ ҳангоми таҳқиқи масъала ба омӯзиш ва таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон маҳдуд шудааст. Ба андешаи мо хуб мебуд муаллиф диққати худро на танҳо ба омӯзиши ҳуқуқи инсон, балки ба таҷдиди роҳҳо ва усулҳои баланд бардоштани шуури ҳуқуқии аҳоли равона мекард, ки ин ҳамзамон ба болоравии эҳтиром ва риояи ҳуқуқи инсон замина мегузошт.

Вобаста ба ин масъалаҳо мехостам унвонҷӯ нуқтаи назари хешро ҳангоми Ҳимояи рисола пешниҳод намояд.

Нуқтаҳои баҳснок ва ё норавшане, ки дар боло қайд шуданд, дар умум мазмуни автореферати диссертатсияи муаллифро коста намекунанд, чунки онҳо хусусияти ҷузъӣ доранд. Аз мазмуни диссертатсия бармеояд, ки он дорои навгонии назарраси илмӣ ва нуқтаҳои илмӣ ба Ҳимоя пешниҳодшаванда буда, барои рушди илми ҳуқуқшиносӣ, аз ҷумла илми ҳуқуқи инсон аҳамияти хосса дорад. Инчунин, роҳи ҳал ва коркарди нави илман асоснокшудаи назариявиро дар худ мустаҳкам намудааст.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун яке аз падидаҳои муҳимми илми ҳуқуқшиносӣ маҳсуб гардида, он аз ҷониби унвонҷӯ ба таври комил мавриди пажӯҳишу баррасӣ қарор гирифтааст ва нахустин кори илмӣ-тадқиқотии бунёдӣ дар ин самт ба ҳисоб меравад.

Аз рӯи мазмуни баланди назариявӣ ва амалӣ, мубрамият ва нуқтаҳои асосии ба Ҳимоя пешниҳодшаванда диссертатсия ба Ҳамаи талаботҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад.

Дар маҷмӯъ, бояд қайд намуд, ки Саъдизода Ҷаҳонгир барои гирифтани дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат сазовор мебошад.

Назарзода Н.Ҷ. – Сардори муассисаи давлатии таълимии Коллеҷи милитсияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 - назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот оид ба ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Баъд аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз ҳадафҳои асосии худро эъмори давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона эълон намуд. Ин ҳадафҳои олии дар моддаи 1-и Конститутсияи кишвар шакли расмӣ гирифтанд. Ин муқаррароти Конститутсия роҳи минбаъда ва рукҳои асосии давлатдорӣ кишварро муайян намуд. Амалӣ намудани ҳадафҳои мазкур ва расидан ба чунин орзуву умед, ки мардуми кишвар онро ҳанӯз соли 1994 дар нахустин моддаи Конститутсия ҷойгир намуда буданд, аз сатҳи дониш ва фарҳанги ҳуқуқии аҳоли, махсусан фарҳанги ҳуқуқи инсон вобастагии ногусастанӣ дорад.

Диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир барои расидан ба ин ҳадаф ва мақсадҳои олии мусоидат мекунад, зеро он ба яке аз масъалаҳои муҳим – фарҳанги ҳуқуқи инсон бахшида шудааст.

Мо ҳамон вақт ба ҳадафҳои олии давлатдорӣ ҳеш мерасем, агар сатҳи фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандони мамлакатро баланд бардорем ва онҳоро дар рӯҳияи риояи қонунҳо, эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои дигарон ва арҷ гузоштан ба арзишҳои миллӣ тарбия намоем. Заминаҳои асосии давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёдро таъмини волоияти қонун ва риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ташкил медиҳанд. Дар ин самт Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле ба маврид баён намудаанд: «Риоя ва иҷрои Конститутсия ва қонунҳо, яъне волоияти қонун, яке аз рукҳои муҳимми ташаккул ва рушди давлати ҳуқуқбунёду демократӣ маҳсуб меёбад».

Бояд қайд кард, ки риоя ва иҷрои Конститутсия ва қонунҳо ва дар маҷмӯъ таъмини волоияти қонун пеш аз ҳама ба фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ва фарҳанги ҳуқуқи инсон вобаста аст.

Бо дарназардошти ин муаллиф дар кори илмӣ худ аз барномаҳои давлатие ёдовар мешавад, ки аз ҷониби ҳукумати кишвар бо мақсади баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқи инсон қабул гардидаанд. Аз ҷумла, Барномаи системаи давлатии омӯзиши ҳуқуқи инсон аз 12-уми июни соли 2001; Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019 аз 29-уми апрели соли 2009; Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2013-2020 аз 3-юми декабри соли 2012 ва ғайра. Дар автореферати диссертатсия муаллиф аз Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2013-2020 як нуктаи бисёр хуб ва бамавридро овардааст, ки гуфтаҳои қаблро боз ҳам асоснок месозанд: «Ташаккули давлати ҳуқуқбунёд ва ҷомеаи шаҳрвандӣ маданияти баланди ҳуқуқиро талаб менамояд, ки бе он чунин арзишҳои бунёди ва принципҳои ҷомеа, ба монанди волоияти қонун, афзалияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва ҳифзи манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд наметавонанд пурра амалӣ шаванд» (саҳ. 4).

Ҳамаи нуктаҳои ба ҳимоя пешкашнамудаи Саъдизода Чаҳонгир муҳим, воқеӣ ва саривақтӣ буда, аҳамияти назариявӣ ва амалиро доро мебошанд. Даврабандии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон ба давраҳои зардуштия,

исломӣ, Шӯравӣ ва замони Истиқлолияти давлатӣ аз ҷониби муаллиф навгоние дар илми ҳуқуқи инсон маҳсуб меёбад. Инчунин, аз лиҳози сохтор ҷудо намудани унсурҳои асосии фарҳанги ҳуқуқи инсон ба унсурҳои ақлӣ-идеологӣ, равонӣ (психологӣ), меъёрӣ-ҳуқуқӣ, амалӣ, фарҳангӣ-тамаддунӣ, маърифатӣ, кафолатӣ-таъминотӣ пешниҳоди олимона буда, аз ҷумлаи дастоварҳои дигари илмии муаллиф ба ҳисоб мераванд (саҳ. 9).

Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки нуктаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда ва дигар натиҷаҳои ба дастовардаи муаллиф аҳамияти муҳимми назариявӣ ва амалӣ дошта, метавонанд дар таҷрибаи кории мақомоти давлатӣ истифода шаванд ва мумкин аст боиси тағйири баъзе аз қонунҳо низ гарданд.

Дар баробари ҷанбаҳои мусбат дар автореферати диссертатсия баъзе норасоӣҳо дида мешаванд. Аз ҷумла, муаллиф дар нуктаи ҷоруми ба Ҳимоя пешниҳодшаванда чунин қайд менамояд: «Фарҳанги ҳуқуқи инсон бо омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсон, ки як навъ инъикоси нигилизм дар соҳаи фарҳанги ҳуқуқӣ аст, муҳолиф мебошад. Фарҳанги ҳуқуқи инсон ва омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсон зухуроти бо ҳам муҳолифанд...» (саҳ. 10). Яъне, муаллиф истилоҳ ё ибораи нав – «омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсон»-ро истифода мебарад. Чунин истилоҳ пештар дар илми ҳуқуқшиносӣ мавҷуд набуд. Дар фарҳанги истилоҳоти соҳавӣ низ он дида намешавад. Ҳамзамон муаллиф омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсонро маҳдуд шарҳ додааст, ки дар натиҷа мазмуну маънои онҳо норавшан боқӣ мондааст. Бинобар ин, аз муаллиф хоҳиш карда мешавад, ки дар рӯзи Ҳимояи рисолаи номзадӣ истилоҳи нави ба илми ҳуқуқшиносӣ воридкардаашро васеътар ба самъи аъзои шӯрои диссертатсионӣ ва иштирокчиён расонад.

Бо иброи чунин нукта наметавон гуфт, ки диссертатсия дар сатҳи нокифоя омода шудааст. Норасоии мазкур ба мазмуни таҳқиқоти илмии анҷомдодаи муаллиф таъсири манфӣ намерасонад.

Рисолаи илмии пешниҳоднамудаи Саъдизода Ҷаҳонгир бо забони илмии тоҷикӣ навишта шуда, хеле раван ва оммафаҳм аст. Ин аввалин кори илмие ба ҳисоб меравад, ки бо забони тоҷикӣ навишта шудааст.

Ҳамин тавр, диссертатсияи омоданамудаи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст, ҷавобгӯи ҳамаи талаботҳо буда, ҳамчун таҳқиқоти баанҷомрасида ва нави илмӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ ба ҳисоб меравад. Он мазмуни баланди назариявӣ ва амалӣ дошта, минбаъд аз ҷониби олимону муҳаққиқони ҷавон ва кормандони мақомоти давлатӣ дар таҷриба ба таври васеъ истифода хоҳад шуд.

Аз рӯи мазмуни баланди назариявӣ ва амалӣ, муҳрабият ва нуктаҳои асосии ба Ҳимоя пешниҳодшаванда диссертатсия ба талаботи Таърифи додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он Саъдизода Ҷаҳонгир сазовори дарёфтаи дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат мебошад.

Шодиев И.Р. – Директори Муассисаи давлатии «Маркази барномаҳои байналмилалӣ», номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат, таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун яке аз категорияҳои ҳуқуқӣ дар пешрафти халқу миллатҳо нақши асосӣ дорад. Амалӣ гаштани ҳуқуқу озодиҳои инсон дар ҷомеаи имрӯза маҳз аз фарҳанги ҳуқуқи инсон вобаста аст. Дар ҷаҳони имрӯза теъдоди зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон қабул шудааст, ки онҳо тамоми ҳуқуқу озодиҳоро дар бар гирифтаанд ва кафолат медиҳанд. Яъне аз лиҳози кафолатҳои миллӣ ва байналмилалӣ дар ин самт қариб ягон норасоӣ дида намешавад. Новобаста аз ин, дар амалияи ҷамъиятӣ ҳолатҳои зиёдеро вохӯрдан мумкин аст, ки меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ ё миллӣ оид ба ҳуқуқи инсон ба таври дахлдор амалӣ намешаванд. Яке аз сабабҳои асосии ин огоҳ набудани шахрвандони қаторӣ ва шахсони мансабдор аз қонунҳо ё санадҳои байналмилалӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқи инсон дар ҷомеа шарт ва зарур аст. Бо ин мақсад таҳлили мавзӯи фарҳанги ҳуқуқи инсон аз ҷониби муаллиф саривақтӣ буда, аҳамияти бузурги илмӣ ва амалӣ дорад.

Мубрам будани мавзӯъ дар автореферати диссертатсия бо тариқи мукамал баён гаштааст.

Муаллиф дар сатҳи таҳқиқи илмии мавзӯъ олимони ватанӣ ва хориҷиро, ки оид ба паҳлуҳои гуногуни фарҳанги ҳуқуқи инсон таҳқиқот бурдаанд, номбар кардааст.

Автореферати диссертатсия ба таври дақиқ мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотро муайян намудааст. Муаллиф ба мафҳуми фарҳанги ҳуқуқи инсон ва сохтори он тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, омилҳои таъсиррасон ба пешрафти фарҳанги ҳуқуқи инсонро ошкор сохтааст. Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот муаллиф якҷанд вазифаҳои диққиро мавриди таҳлили илмии худ қарор додааст. Аз мазмуни автореферат бармеояд, ки вазифаҳои гузошташуда сарбаландона ба иҷро расонида шудаанд.

Навгонии илмии рисола асосан дар ҳулосаҳои илмӣ, маҷмӯи пешниҳод ва нуктаҳои илмие, ки муаллиф ба ҳимоя пешкаш сохтааст, ифода меёбад.

Нуктаҳои асосие, ки аз ҷониби муаллиф ба ҳимоя пешниҳод гардидаанд, аз инҳо иборат мебошанд:

Якум, муаллиф таърихи ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон, даврабандии он аз аҳди қадим то даврони Истиклолияти давлатӣ, ҷустуҷӯи унсурҳои фарҳанги ҳуқуқи инсон дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ ва аввалин эълумияи ҳуқуқи инсон будани Эълумияи Куруши Кабир ва дигар масъалаҳоро вобаста ба таърихи фарҳанги ҳуқуқи инсон мантиқан дар низоми давлатдорӣ тоҷикон таҳқиқ кардааст.

Дуюм, муаллиф мафҳуми фарҳанги ҳуқуқи инсонро пешниҳод карда, сохтори онро муайян намудааст, ки ин дар таҷрибаи илми ватанӣ воқеан навгонии илмӣ маҳсуб меёбад.

Сеюм, муаллиф муайян намудааст, ки фарҳанги ҳуқуқи инсон қисми таркибии фарҳанги умумӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ мебошад. Ҳамзамон хусусиятҳои фарқкунандаи онро баён намуда, таснифоти онро гузаронидааст.

Чорум, ба ақидаи муаллиф фарҳанги ҳуқуқи инсон бо омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсон муҳолиф мебошад. Омилҳои зидди фарҳанги ҳуқуқи инсонро дар шакли ҳамчинсгароӣ, ивази ҷинс, эвтаназия, нигилизми ҳуқуқӣ, хоҳишҳои шуури ҳуқуқӣ, таназзули ахлоқ, коррупсия ва ғайра нишон додааст, ки чунин пешниҳод аз нигоҳи ҳуқуқи инсон дар таҷрибаи илми ватанӣ бори аввал аст.

Панҷум, аз рӯи мавқеи муаллиф дақиқан муайян мегардад, ки фарҳанги ҳуқуқи инсон, аз як тараф, дорои арзишҳои умумиинсонӣ буда, дар чаҳорҷӯби тамаддуни башарӣ ба даст омадааст ва аз тарафи дигар, фарҳанги ҳуқуқи инсон метавонад дар зери таъсири тамаддунҳои мухталиф ташаккул ёбад ва хусусиятҳои миллӣ ва этникии халқҳои гуногунро касб намояд.

Шашум, муаллиф фарҳанги ҳуқуқи инсонро шартӣ зарурии таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҳисобидааст, ки дар маҷмӯъ барои барпо намудани давлати ҳуқуқбунёд хизмат мекунад.

Ҳафтум, мафҳум ва таснифоти сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсонро пешниҳод карда, қайд карда мешавад, ки он барои ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон аҳамияти муҳим дорад.

Ҳаштум, муаллиф яке аз омилҳои асосии ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсонро таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҳисобида, дар ин замина мафҳум, субъектони он ва мавқеи онро дар сиёсати давлатии соҳаи маориф муайян намудааст.

Аз рӯи мавзӯи рисола муаллиф дар конференсияҳои гуногун баромад намуда, 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванда ба ҷоп расонидааст.

Сохтори рисола аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст.

Боби якуми тадқиқоти диссертатсионӣ «Мафҳум ва моҳияти фарҳанги ҳуқуқи инсон» номгузорӣ гардида, аз се зербоб иборат аст, ки дар онҳо таърихи мухтасари ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон, мафҳум, мазмун, таснифот, функсия ва таносуби фарҳанги ҳуқуқи инсон бо фарҳанги ҳуқуқӣ ва нақши фарҳанги ҳуқуқи инсон дар амалишавӣ ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд мавриди таҳлил қарор дода шудаанд.

Боби дуюми диссертатсия «Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» унвон шуда, аз се зербоб таркиб ёфтааст. Дар боби мазкур муаллиф масъалаҳои зеринро таҳлил намудааст: таъсири омилҳои гуногун ба ташаккули

фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши сиёсати ҳуқуқӣ ва таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон.

Дар хулоса натиҷаҳои бадастоварда ва тақлифу пешниҳодҳои судманд пешкаш шудаанд.

Ҳамин тариқ, автореферати диссертатсияи Саъдизода Ҷ. шаҳодатгари он аст, ки рисолаи илмӣ ӯ тадқиқоти илмӣ-тахассусиест, ки барои рушди илми ҳуқуқшиносӣ аз аҳамият холӣ нест.

Дар қатори дастовардҳои мусбат ва илман асосноки рисолаи тақризшаванда аз нигоҳи мо баъзе ҳолатҳои баҳсноке низ ҷой доранд, ки дар ҷараёни ҳимоя аз ҷониби муаллиф асосноксозиро талаб менамоянд, чунончи:

1. Дар зербоби 1.1., ки ба таърихи мухтасари ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон бахшида шудааст, муаллиф дар бораи Эълумияи Куруши Кабир – нахустин санад оид ба ҳуқуқи инсон дар ҷаҳон андешаҳояшро хеле хуб иброз намудааст (саҳифаи 14). Агар муаллиф иқтибосҳо аз Эълумияи Куруши Кабир ва дигар сарчашмаҳои таърихиро дар автореферат пешниҳод мекард, мавқеи ӯ боз ҳам асоснок ва мустанад мегардид.

2. Дар зербоби дуюми боби дуюм муаллиф ба сифати субъектҳои сиёсати ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон давлат, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдори давлатӣ, институтҳои дигари давлатӣ ва ҷамъиятиро дохил менамояд (саҳифаи 17). Оё халқ ё шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон субъекти сиёсати ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон шуда наметавонанд? Чун сарчашмаи асосии низоми ҳуқуқи Тоҷикистон Конститутсия доништа мешавад, ки он аз ҷониби халқ қабул мегардад.

Ҳолатҳои зикргардида баҳснок буда, аҳамияти илмӣ, амалӣ ва баҳои баланд ва мусбати тадқиқоти диссертатсионии мазкурро паст намекунад. Бо назардошти матни автореферат муайян намудан мумкин аст, ки он ифодакунандаи мазмуну муҳтавои рисола буда, ба талаботи навиштани чунин корҳои илмӣ ҷавобгу мебошад. Бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки муаллиф аз уҳдаи баррасӣ ва таҳқиқи масъалаҳои дар наздаш гузошташуда баромада, хулосаҳои зарурӣ ва асосноки илмиро вобаста ба фарҳанги ҳуқуқи инсон пешниҳод намудааст.

Дар асоси гуфтаҳои боло хулоса кардан мумкин аст, ки диссертатсияи унвонҷӯ дар доираи меъёру ченакҳои илмӣ навишта шуда, ҷавобгӯи талаботи зарурӣ аст ва муаллифи он Саъдизода Ҷаҳонгир дар соҳаи ихтисоси 12.00.01. – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат, таърихи таълимот оид ба ҳуқуқ ва давлат хизмат намудааст ва барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси мазкур сазовор мебошад.

Солиев М.А. – дотсенти кафедраи ҳуқуқи тичорати Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим оид ба ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд яке аз масъалаҳои марказиро ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон ташкил медиҳад, ки заминаи асосии расидан ба ҳадафҳои олии давлатдорӣ ва таъмини ҳуқуқи озодҳои инсон маҳсуб меёбад. Агар, ҷавҳари ҳастии инсонро сухан ташкил диҳад, пас ҷавҳари ҳастии давлати ҳуқуқбунёдро фарҳанги ҳуқуқи инсон ташкил медиҳад. Маҳсусан, дар роҳи эъмори давлати ҳуқуқбунёди Тоҷикистон нақш ва мавқеи фарҳанги ҳуқуқи инсон бағоят бузург буда, зарурияти ҳар чи бештар аҳамият додан ва баланд бардоштани он ба миён омадааст. Хурсандиовар аст, ки олимони ватанӣ дар ин самт корҳои илмӣ анҷом дода, роҳҳо ва зарурияти баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқи инсонро дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд матраҳ менамоянд.

Диссертатсияи Саъдизода Чаҳонгир, ки «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон» ном гирифтааст, мавзӯи мубрам ба ҳисоб рафта, он заминаи тадқиқи ҳамаҷонибаи фарҳанги ҳуқуқи инсон ва дигар унсурҳои ин падида, ки то имрӯз дар Тоҷикистон мавриди қарор нагирифта буданд, фароҳам меорад.

Дар диссертатсия ҳашт нуктаи илмӣ ба ҳимоя пешниҳод шудааст, ки ҳамагӣ муҳим буда, дар илми ҳуқуқшиносӣ навгонӣ маҳсуб меёбанд.

Муаллифи диссертатсия давраҳои ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсонро дар ҳудуди Тоҷикистон ба таври аниқ нишон дода, чунин меҳисобад, ки пайдоиш ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон аз замони зардуштия оғоз гардида, то кунун чор марҳилаи инкишофро сипарӣ намудааст. Ӯ давраҳои амали низомии ҳуқуқии зардуштия, мусулмонӣ, шӯравӣ ва истиқлолиятро ҷудо намуда, оид ба ҳар як давраи номбаршуда андешаҳои баён сохтааст (саҳ. 13-14).

Муаллиф дар натиҷаи тадқиқоти илмӣ анҷомдодааш ба хулосае омадааст, ки шартҳои зарурии таъмини ҳуқуқи инсон фарҳанги ҳуқуқи инсон мебошад. Ба андешаи ӯ фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳамчун замина барои эъмори давлати ҳуқуқбунёд – давлате, ки дар он сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ, аз ҷумла эҳтиром ва риояи ҳуқуқи инсон ҷой дорад, хизмат менамояд (саҳ. 10-11). Чунин нуктаҳои илмӣ матраҳгардида боиси дастгирӣ мебошанд, зеро бе мавҷудияти эҳтиром ва риояи ҳуқуқи инсон барпо намудани давлати ҳуқуқбунёд ғайриимкон аст.

Шарти асосии ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсонро омилҳои ташкил медиҳанд, ки барои баланд бардоштани он мусоидат менамоянд. Аз ин рӯ, зербоби якуми боби дуюми диссертатсия «Таъсири омилҳои гуногун ба ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном гирифтааст, ки мувофиқ ба мақсад аст. Дар зербоби мазкур омилҳои ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон ба таври зайл матраҳ гардидаанд: сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон; фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ; таълим ва

тарбияи ҳуқуқӣ; таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон; анъанаҳои таърихӣ ва одатҳои пешинӣ; шуури ҳуқуқӣ; равандҳои ҳамгирӣ (интеграционӣ) байни давлатҳо; масъалаи амалисозии принсипи умумияти (универсализми) ҳуқуқи инсон; концепсияҳои ҳуқуқи инсон; эътироф ва қафолати ҳуқуқи озодиҳои инсон аз ҷониби давлатҳо ва дар заминаи онҳо ташаккул ёфтани механизмҳои ҳимояи ҳуқуқи инсон; сатҳи иқтисодӣ ва моддии давлат; рушди давлати ҳуқуқбунёд; самаранокии шаклҳои амалишавии фарҳанги ҳуқуқи инсон – «ғамхорӣ» ва «эҳтиром»; таъсири ҷаҳонишавӣ ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон (саҳ. 16).

Омилҳои мазкур ҳамчун омилҳои ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон ҳисобида шуда, метавонанд чун роҳнамо барои тадқиқотҳои илмӣ оянда дар ин самт хизмат намоянд. Аммо онҳо зинаи охир ё шумораи мутлақ набуда, ба ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон мумкин аст омилҳои дигар низ таъсир расонанд, ки муаллиф ба ин масъала низ ишора намудааст (саҳ. 16).

Нисбат ба автореферати диссертатсия чунин эродхоро манзур месозем:

1. Дар охири саҳифаи 8 ва аввали саҳифаи 9 муаллиф навиштааст, ки дар қор масъалаи муносибати фарҳанги ҳуқуқи инсон бо фарҳанги ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ ва дигар категорияҳои асосии ҳуқуқӣ таҳқиқ шудаанд. Дар автореферат таносуби фарҳанги ҳуқуқи инсон бо фарҳанги ҳуқуқӣ бармалост, аммо таносуби он бо таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ тавзеҳ дода нашудааст.

2. Аз миёни омилҳои, ки ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон таъсир мерасонанд, муаллифи диссертатсия танҳо ба ду омил – сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ва таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон зербобҳои алоҳида бахшидааст. Хуб мешуд, агар муаллиф дар доираи зербоби алоҳида масъалаи ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба ҳуқуқи озодиҳои инсонро мавриди баррасӣ қарор медод. Тавре маълум аст, равандҳои ҷаҳонишавӣ тамоми бахшҳои зиндагиро фаро гирифта, табиист, ки ба ҳуқуқи инсон низ бетаъсир намерасонанд.

Аммо эродҳои мазкур хусусияти ҷузъӣ дошта, сифат ва сатҳи рисолаи анҷомдошударо коҳиш намедиханд, балки мавқеи муаллифро ҳангоми ҳалли масъалаҳои гуногун дар алоҳидагӣ нишон медиҳанд, ки ин яке аз бартариятҳо дар раванди қори илмӣ махсуб меёбад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои Ҷавҳирӣ, дар маҷмӯъ ҳуҷҷатҳои баровардан мумкин аст, ки диссертатсияи илмӣ омоданамудаи Саъдизода Ҷаҳонгир дар мавзӯи «Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъморӣ давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон» қори илмӣ анҷомёфта махсуб меёбад ва ҷавобгӯи тамоми талаботҳо (маҳсусан бандҳои 10, 11, 12, 14 ва 16-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016, таҳти №505 ба тасвиб расидааст) буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот оид ба ҳуқуқ ва давлат мебошад.

Ортиқов З.М. – дотсенти кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ҷафуров, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека»

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2, 5 см, левое – по 1, 5 см и правое – по 3, 5 см.

К статье обязательно прилагаются:

- 1) рецензия;
- 2) аннотации на русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запятые);
- 3) ключевые слова (пять – семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на русском и английском языках;
- 4) перевод на английский язык названия статьи;
- 5) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества автора статьи;
- 6) электронный адрес автора;
- 7) указывается научная специальность (код);
- 8) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества научного руководителя автора статьи;
- 9) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества рецензента статьи.

Список литературы указывается в алфавитном порядке. Страницы должны быть пронумерованы. Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

- воспроизведение статьи (право на воспроизведение);
- распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своем несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.

**ДАВЛАТШИНОСӢ
ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН**

Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

**ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ
И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Научно-практический журнал

**№ 2 (14)
2019**

Ба матбаа 28.06.2019 супорида шуд.
Ба чопаш 03.07.2019 имзо шуд.
Қоғази офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 19,75.
Супориши №133. Адади нашр 100 нусха.
Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
ш. Душанбе кӯчаи Лоҳутӣ, 2.